

Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2014

Romaninaisena vankilassa

Naisten vuoro -projektin selvitys
Inka Jeskanen

7.1.2014

Sisällys

1	Johdanto	5
1.1	Syrjäytyminen ja osallisuus	6
1.2	Yhdenvertaisuus	7
1.3	Naisten vuoro -projekti	9
2	Suomen romanit.....	12
2.1	Romanit suomalaisessa yhteiskunnassa	12
2.2	Romanikulttuuri ja vankila	14
2.3	Romanit ja usko	19
2.4	Kieli	19
3	Selvityksen lähtökohdat	21
3.1	Aikaisempi tutkimus	21
3.2	Oppiminen ja sosiaalinen kontrolli.....	23
3.3	Eryiskohtelu vankilassa	24
3.4	Romanin naisvangit erityisryhmänä ja selvityksen tavoite	26
4	Aineisto	29
4.1	Teemahaastattelut	30
4.2	Kysymyslomakkeet	31
4.3	Aineisto ja selvityksen etiikka.....	31
5	Romanin naisvankien lukumäärä ja sijoittuminen eri vankiloihin	33
6	Elämäntilanne ennen vankilaan joutumista	35
6.1	Koulutustausta sekä ja asunto- ja työtilanne	36
6.2	Päihteiden käyttö	38
6.3	Lasten lukumäärä	39
6.4	Läheisten vankilatuomiot	40

6.5	Sosiaaliset suhteet ja romaniyhteisön muutokset	43
7	Romaninaiset vankilassa	45
7.1	Ensimmäinen tuomio ja kertaisuus	45
7.2	Vankilaan joutumisen syyt ja vankilassaoloaikojen pituudet	46
7.3	Selvitykseen osallistuneiden naisten oma näkemys vankilassa olosta ..	48
7.4	Sosiaaliset suhteet ja yhteydenpito vankilan ulkopuolelle	49
7.5	Usko kantavana voimana vankilassa	52
7.6	Tulevaisuuden haaveet.....	53
8	Kokemuksia vankila-ajasta.....	54
8.1	Romaninaisten huomioiminen vankiloissa	54
8.2	Kokemuksia Vanajan vankilan perheosastolta.....	59
8.3	Vankilaympäristön vaikutukset – ”Tää teki mulle ihan hyvää”	61
9	Romaninaisten tuen tarve ja sen hyödyntäminen.....	63
9.1	Yhteiskunnan tukiverkoston hyödyntäminen ennen vankilaa	64
9.2	Tuen tarjoaminen ja vastaanottaminen vankeusaikana	68
9.3	Avuntarve vankila-ajan jälkeen	72
9.4	Rikoksettomaan elämään motivoivat tekijät	75
10	Yhteenveto ja toimenpide-ehdotukset	77
11	Lopuksi	83
	Lähteet	85

Taulukkoluetelo

<i>Taulukko 1. Selvitykseen osallistuneiden romaninaisvankien sijoittuminen vankiloihin (n=36).</i>	32
<i>Taulukko 2. Selvitykseen osallistuneiden romaninaisten ikäjakauma (n=35).</i>	32
<i>Taulukko 3. Romaninaisvankien asuntotilanne ennen vankeutta (n=36).</i>	37
<i>Taulukko 4. Romaninaisvankien asuntotilanne vankeusaikana (n=36).</i>	38
<i>Taulukko 5. Romaninaisvankien päihdeongelmat (n=36).</i>	39
<i>Taulukko 6. Romaninaisvankien vankilassa olevat tai vankilassa olleet läheiset (n=21).</i>	41
<i>Taulukko 7. Romaninaisvankien vankilakertaisuus (n=36).</i>	45
<i>Taulukko 8. Romaninaisvankien ikä heidän saadessaan ensimmäisen tuomionsa (n=36).</i>	46
<i>Taulukko 9. Romaninaisvankien rikoslajit ja niiden maininnat aineistossa.</i>	47

1 Johdanto

Naisvankeja on Suomessa vähemmän kuin miesvankeja, ja siksi he jäävät usein vankilan käytännöissä ja toiminnan kehityksessä marginaaliin. Romaninainsvangit ovat vähemmistönä naisvankien keskuudessa, ”vähemmistön vähemmistönä”, joten heidän kanssaan tehtävässä työssä on tärkeä huomioida sekä nais erityisyys että etninen tausta. Naisten vuoro -projektissa, jonka osana tämä selvitys on tehty, haluttiin korostaa näitä kahta näkökulmaa.

Projektin taustalla oli Vanajan vankilan Vanajan osaston henkilöstön puolelta esiin noussut huoli romaninaisten lukumäärästä ja romaninainsvankien rikolliskierteestä. Vaikka romaninaisten lukumäärä on absoluuttisesti pieni, heidän on katsottu olevan näkyvä ryhmä juuri Hämeenlinnan ja Vanajan vankiloissa. Vanajan vankilan henkilökunta koki tarvitsevänsä uusia toimintamalleja romaninainsvankien tukemiseen. Suomessa on myös toivottu lisätutkimusta romaninainsvangeista.¹

Naisten vuoro -projekti (2010–2013) on Romano Mission² hallinnoima ja Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama hanke, jossa kehitettiin romaninainsvangeille kohdennettuja toimintamalleja ja lisättiin tietoutta vankilassa olevien romaninaisten tilanteesta ja avuntarpeesta Suomessa. Lisäksi projektin tarkoituksena oli osallistua keskusteluun erityisryhmien huomioimisesta vankilassa ja edistää romaninaisten oikeuksien toteutumista. Samalla nostettiin esiin romaninaisten omia kokemuksia vankila-ajasta ja siihen liittyvistä tuen tarpeista. Projekti työllisti kaksi työntekijää: palveluohjaajan, jonka työpiste oli pääasiassa Vanajan vankilassa, ja projekti-koordinaattorin. Molemmat työntekijät osallistuivat selvityksen tuottamiseen: palveluohjaajan rooli korostui yhteyden rakentamisessa romaninainisiin ja aineiston keruussa ja projektikoordinaattorin rooli aineiston analysoinnissa sekä selvityksen kirjoittamisessa.

¹ Naiset näkyviksi -mietinnössä todettiin, että naisvankitutkimusten yhtenä näkökulmana tulisi olla romaninainsvangit.

² Romano Missio on valtakunnallinen romanijärjestö, joka toimii lastensuojelutyön, sosiaalialan, hengellisen työn ja koulutuksen parissa romaniväestön keskuudessa. (www.romanomissio.fi. Viitattu 6.11.2013.)

Selvityksessä on käytetty pohjana projektin aikana kerättyä tietoa ja kokemusta. Pääasiallisena projektin toteuttamiskaikkana toimivat Vanajan vankilan Vanajan osasto ja Hämeenlinnan vankila. Haastateltavia pyrittiin löytämään laajasti ympäri Suomea, mutta haastattelujen saaminen osoittautui haastavaksi Hämeenlinnan ja Vanajan ulkopuolelta. Näissä kahdessa vankilassa on kuitenkin määrällisesti Suomen romaninaisvankien enemmistö.

Selvitys tuo näkyviin romaninaisten omia kokemuksia vankila-ajasta ja siviilin ongelmista, tukipalveluiden tarpeesta ja niiden käytöstä tai käyttämättömyydestä sekä näkökulmia romaninaisvankien tuen kehittämiseen. Selvityksellä osallistutaan myös syrjäytymis- ja osallisuuskeskusteluun. Vaikka selvityksessä käsitellään romaninaisia erityisryhmänä, jolloin väistämättä korostuu erilaisuuden teema, halutaan selvityksessä kiinnittää huomiota myös samanlaisuuteen: romaninaisvangit ovat Suomessa asuvia Suomen kansalaisia, jotka kamppailevat samojen arkisten ongelmien parissa kuin muutkin vangit Suomessa.

Toivomme, että käsillä olevaa selvitystä voidaan hyödyntää muun muassa Rikosseuraamuslaitoksen yhdenvertaisuussuunnitelman päivityksessä ja muussa rikosseuraamusalan kehitystyössä, syrjäytymistä ja osallisuutta edistävässä yhteiskuntapoliittisessa suunnittelussa ja toteuttamisessa sekä päihde- ja asunnottomuustyössä.

1.1 Syrjäytyminen ja osallisuus

Romaninaisvankien ongelmien käsittelyssä hyödynnetään syrjäytymisen ja osallisuuden käsitteitä. Syrjäytyminen nähdään prosessina, jossa huono-osaisuuden tekijät kasaantuvat ja ketjuuntuvat. Yksinään nämä ongelmat eivät välttämättä olisi niin vakavia, että voitaisiin puhua syrjäytymisestä. Syrjäytyminen on laaja ilmiö, jolloin sen alkuperäisiä syitä voi olla vaikeaa havaita. Se muuttaa muotoaan ajassa ja paikassa, ja tämän vuoksi ennaltaehkäisyn tulisi tapahtua monella tasolla samanaikaisesti: apu tulisi ulottaa yksilöihin ja perheisiin puuttuen samalla yhteiskunnan rakenteellisiin ongelmiin.³

Ristolaisen ja muiden mukaan syrjäytymisprosessi lähtee liikkeelle ongelmista kotona, koulussa tai muussa sosiaalisessa toimintaympäristössä jatkuen koulun

³ Ristolainen ym. 2013, 11.

keskeyttämiseen tai koulussa alisuoriutumiseen ja lopulta johtavan huonoon työmarkkinatilanteeseen. Suurimmassa syrjäytymisvaarassa katsotaan olevan työvoiman ja koulutuksen ulkopuolella olevat nuoret (15–29-vuotiaat), joiden koulutus on jäänyt peruskouluun.⁴ Erytisenä riskiryhmänä nähdään tämän lisäksi huostaan otetut nuoret.⁵ Heikko sosiaalinen asema liitetään puolestaan usein rikollisuuteen, kuten Mikko Aaltonen esitti vuonna 2013 ilmentyneessä väitöskirjassaan.⁶

Kriminologisessa syrjäytymiskeskustelussa huomioidaan tämän lisäksi yksilön katkenneet tai heikentyneet siteet sosiaalista kontrollia harjoittaviin instituutioihin tai tahoihin. Keskeisiä näistä ovat perhe, koulu, koulutus ja työelämä.⁷ Kuitenkin muunlaisen yhteisöllisyyden, kuten sosiaalisen tuen ja luottamuksen muita ihmisiä kohtaan on katsottu lisäävän henkilön sosiaalista pääomaa vähentäen näin sosiaalista syrjäytymistä.⁸

Osallisuuden lisäämisen on katsottu olevan keskeinen syrjäytymistä ehkäisevä tekijä. Alila ja muut määrittelevät, että osallistuminen tapahtuu eri tasoilla epävirallisissa ja virallisissa suhteissa ja verkostoissa. Osallisuuden edellytyksenä on tämän vuoksi pidetty luottamusta muita ihmisiä ja yhteiskunnan instituutioita kohtaan sekä yhteiskunnan instituutioiden toimivuutta.⁹ Raivio ja Karjalainen tarkastelevat osallisuuden rakentumista kolmen ulottuvuuden kautta, joissa osallisuuden vastaparina on syrjäytyminen. Ensimmäisessä ulottuvuudessa osallisuutta määrittävät riittävä toimeentulo, hyvinvointi ja turvallisuus. Syrjäytymistä edistäviä tekijöitä ovat tällöin taloudellinen ja terveydellinen huono-osaisuus ja turvattomuus. Toinen osallisuuden ulottuvuus on toiminnallinen osallisuus, jonka vastaparina on vieraantuminen ja objektina oleminen. Kolmantena osallisuuden perusedellytyksenä on yhteisöihin kuuluminen ja jäsenyys, vastaparinaan vetäytyminen ja osattomuus.¹⁰

1.2 Yhdenvertaisuus

Selvityksessä tuodaan esille naisten kokemuksia yhdenvertaisuuden toteutumisen ta vankiloissa. Romanien kohdalla yhdenvertaisuuden toteutuminen tarkoittaa yksi-

⁴ Ristolainen ym. 2013, 16–19.

⁵ Heino ja Johnson 2010.

⁶ Aaltonen 2013.

⁷ Kivivuori 2009, 3.

⁸ Salmi ym. 2009, 15.

⁹ Alila ym. 2011, 13–14.

¹⁰ Raivio ja Karjalainen 2013, 16–17.

lööikeuksien ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumisen lisäksi vähemmistöasemaan liittyvien kulttuuristen oikeuksien toteutumista. Yhdenvertaisuuden edistämisessä tulee huomioida perusoikeuksien toteutuminen, syrjinnän ja syrjäytymisen ehkäisy sekä osallisuuden lisääminen.¹¹

Vankien yhdenvertaista kohtelua määrittää Suomessa muun muassa vuoden 2004 yhdenvertaisuuslaki (2004/21), jonka tarkoituksena on edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutuminen. Laissa kielletään kaikenlainen syrjintä.¹² Sama syrjinnän kieltö on kirjattu vankeuslain (2005/767) 5 §:ään. Tämän lisäksi yhdenvertaisuuslain 4§:ssä mainitaan viranomaisten velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä laatia yhdenvertaisuussuunnitelma. Tämän velvoittamana Rikosseuraamuslaitos teki yhdenvertaisuussuunnitelman vuonna 2006.

Yhdenvertaisuus voidaan edelleen jakaa kahteen eri muotoon; muodolliseen ja tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen. Muodollisella yhdenvertaisuudella tarkoitetaan, että samanlaisessa tilanteessa ihmisiä kohdellaan samalla tavoin. Samanlaisen kohtelun ei kuitenkaan katsota aina takaavan yhdenvertaisuuden toteutumista, sillä ihmisillä on erilaiset taustat ja lähtökohdat. Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttaminen vaatii eriarvoisuuden aktiivista poistamista, mikä voi merkitä poikkeamista samanlaisesta kohtelusta. Tämä voi olla tarpeellista, jotta heikommassa asemassa olevien ryhmien tosiasiallinen yhdenvertaisuus toteutuisi.¹³

Syrjinnällä tarkoitetaan puolestaan yhdenvertaisuuslain (2004/21) 6 §:n määrittelyn mukaan seuraavaa:

- 1) sitä, että jotakuta kohdellaan epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta kohdellaan, on kohdeltu tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa (*välitön syrjintä*);
- 2) sitä, että näennäisesti puolueeton säännös, peruste tai käytäntö saattaa jonkun erityisen epäedulliseen asemaan muihin vertailun kohteena oleviin nähden, paitsi jos säännöksellä, perusteella tai käytännöllä on hyväksyttävä tavoite ja tavoitteen

¹¹ Suomen romanipoliittinen ohjelma 2009, 20.

¹² Lain 6 §:ssä kielletään syrjintä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

¹³ Yhdenvertaisuussuunnittelun opas 2010, 9–10.

saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia (*välillinen syrjintä*);

3) henkilön tai ihmisryhmän arvon ja koskemattomuuden tarkoituksellista tai tosiasiasta loukkaamista siten, että luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri (*häirintä*);

4) ohjetta tai käskyä syrjiä.

1.3 Naisten vuoro -projekti

Naisten vuoro -projekti on tämän selvityksen taustalla olevan Roman Missio ry:n hallinnoima ja Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama romaninaisvangeille suunnattu hanke vuosille 2010–2013. Hankkeelle asetetut tavoitteet olivat seuraavat:

1. Hankkeen päätavoitteena on tuottaa toimintamalli, jolla ehkäistään romaninaisvankien syrjäytymistä ja uusintarikollisuutta. Tätä varten selvitetään romaninaisvankien elämäntilannetta sekä vankeudessa että vapaudessa ja kartoitetaan kuntoutustarpeita.
2. Toisena tavoitteena on edistää rikosseuraamusalan henkilöstön romanikulttuurin tuntemusta sekä romaniyhteisön tietämystä rikosseuraamuksiin liittyvistä käytänteistä.
3. Kolmantena tavoitteena on yhteistyön kehittäminen vapautuneiden romaninaisvankien tukemiseksi.

Naisten vuoro -projektin työn keskiössä oli romanityöntekijän tekemä vankilatyö. Vankilatyön lisäksi projektin aikana koulutettiin rikosseuraamusalan henkilökuntaa, osallistuttiin erilaisiin seminaareihin ja kehitettiin tukitoimia vapautuville vangeille. Koulutuksissa ja seminaareissa korostettiin romanityöntekijän tärkeyttä ja erityisryhmien tarpeita vankilassa sekä kulttuurisen taustan huomioimista kuntouttavassa työssä. Projektissa saadun kokemuksen perusteella tätä keskustelua on tarpeellista jatkaa. Toivommekin, että tämä selvitys antaa näkökulmia keskustelun tueksi.

Vankila tarjoaa vangeille erilaisia kuntoutusmuotoja, joilla uusintarikollisuutta ja syrjäytymistä pyritään ehkäisemään. Vankilan henkilökunnan mukaan romaninaisvankien kuntoutusmuodoista saama todellinen hyöty oli osoittautunut heikoksi. Tä-

tä taustaa vasten projektin alkuperäisenä tarkoituksena oli rakentaa yksilötoimintaan perustunut ja yhteiskunnan palveluihin integroiva palvelumalli. Projektin edessä kuitenkin huomattiin, että naiset hyötyisivät erityisesti yksilötoiminnan rinnalla toimivasta motivoivasta ja keskusteleavasta ryhmätoiminnasta. Kehitetyn ryhmätoiminnan keskiössä oli naisten toinen toisilleen antama vertaisuus. Lopulta projektissa päädyttiin siihen, että paras toimintatapa on yksilö- ja ryhmätoimintojen rinnakkaisuus.

Ryhmätoimintamalli sai nimekseen *Voiva*¹⁴, joka tulee sanoista voimaannuttava, identiteettiä vahvistava ja vaihtoehtoja tarjoava. Voivassa romanin naisvankien minäkuvaa vahvistetaan kulttuuritausta huomioiden. Lisäksi mallin avulla annetaan valmiuksia muiden vankilassa tarjottavien kuntouttavien toimintojen hyödyntämiseen ja tuetaan naisten jaksamista vankila-aikana. Voivan tarkoituksena on voimaannuttaa romanin naisvankeja, tarjota vaihtoehtoja arkeen ja pyrkiä näin ehkäisemään syrjäytymistä ja uusintarikollisuutta. Voiva noudattelee teemoiltaan muita vankilan kuntouttavia toimintoja, joita ovat identiteetti, tunne ja reaktio, rutiinit, päihteet ja talous, vanhemmuus, rikos ja uusi mahdollisuus, koulutus ja elinikäinen oppiminen, ihmisoikeudet ja vankilan jälkeinen aika.

Yksilötukityötä tarjotaan Voiva-ryhmän rinnalla tai erikseen. Näin yksilötukityö mahdollistaa niiden naisten kohtaamisen, jotka eivät osallistu Voiva-ryhmiin. Yksilötukityössä käsitellään joko yksittäisiä Voivan teemoja, jolloin vangin on mahdollista edistää rangaistusajan suunnitelmaa tai käydään motivoivia keskusteluja naisten itse valitsemista aiheista.

Voivaa ja yksilötukityötä vankilassa ohjaa romanitaustainen työntekijä. Projektin aikana saadut kokemukset ovatkin osoittaneet selkeän tarpeen romanityöntekijälle vankiloissa. Palveluohjaaja on muun toiminnan ohella ollut Vanajan vankilassa henkilökunnan konsultointiapuna. Projektin jälkeen malli jää Romano Mission palvelutuotteeksi. Vankilassa toimivan romanityöntekijän toimintamallista on tehty käsikirja. Voiva on hyväksytty hyväksi käytänteeksi Rikosseuraamuslaitoksen ohjelmityön ohjausryhmässä kesällä 2013.

Anni Pasurin vuonna 2013 julkaistava opinnäytetyö käsittelee Vanajan vankilan henkilökunnan näkemyksiä Voivan toimivuudesta. Tämän Pasuri toteutti haastatte-

¹⁴ Toimintaa on ollut kehittämässä projektin aikaisempi projektikoordinaattori Päivi Majaniemi

lemalla Vanajan vankilan henkilökunnan jäseniä. Kaikki haastateltavat näkivät romanityöntekijän tarpeellisena ja merkityksellisenä Vanajan vankilan toiminnoissa. Romanityöntekijän nähtiin olevan roolimalli romaninaisille sekä lisäävän työyhteisön monikulttuurista otetta. Tämän lisäksi vankilan henkilökunnan romanivangeilta toiminnasta saama palaute oli positiivista: Voivan tärkeimpänä vaikutuksena vankilan henkilökunnan kokemusten mukaan oli se, että naiset olivat alkaneet pohtia omaa elämäänsä, ja he olivat saaneet ajatuksiin ”muutoksen siementä”.¹⁵

¹⁵ Pasuri 2013, julkaistava opinnäytetyö.

2 Suomen romanit

Suomen romanien tarkkaa lukumäärää ei tiedetä, mutta yleisesti 2000-luvulla käytetty arvio romaniväestöstä Suomessa on 10 000 ja 12 000 välillä. Tämän lisäksi 1900-luvun lopun muuttoliikkeen seurauksena Ruotsissa asuu pysyvästi Suomen romanien vähemmistö, jonka lukumääräksi arvioidaan noin 3 000 henkilöä. Suomessa romaneita elää koko maassa, mutta romaniväestöä on eniten suurilla kaupunkiseuduilla ja Etelä-Suomessa.¹⁶ Suomen romaneilla on vähemmistön asema, jonka kulttuuriset ja kielelliset oikeudet on tunnustettu perusoikeusudistuksessa vuonna 1995 ja tämän jälkeen kirjattu vuoden 2000 perustuslakiin.¹⁷

Suomessa romanien kulttuuri on melko yhtenäinen ja voimakas. Romanit ovat onnistuneet sulauttamispyrkimyksistä huolimatta säilyttämään oman kulttuurinsa vuosisatojen ajan. Suomen romanien romani-identiteetti on vahva, samoin kuin tunne suomalaisuudesta.¹⁸ Romani-identiteetti pohjautuu Suomessa pitkälti tapakulttuuriin ja pukeutumiskoodiin, kun taas Euroopassa yleisesti näitä tärkeämpänä nähdään kieli.¹⁹

2.1 Romanit suomalaisessa yhteiskunnassa

Suomalaisessa yhteiskunnassa osalla ihmisistä on käsitys, että romanikulttuuriin kuuluu rikollisuus ja kouluttautumattomuus. Samoin elää vielä osittain ajatus, että ”kaikki romanit varastavat”. Romanien ja rikollisuuden yhdistämisellä onkin pitkät perinteet. Miika Tervonen toteaa tutkimuksessaan, että 1800-luvulla romaneihin liittyvät lehtikirjoitukset painottuivat pitkälti rikosuutisointiin. Myös romanien elämäntapa kriminalisoitiin irtolaislainsäädännön kautta, jolloin kiertävien romanien elämää luonnehtivat jatkuva epävarmuus ja toistuvat rangaistukset.²⁰ Tervonen kirjoittaa tutkimuksessaan, että ”romanit olivat irtolaisvalvonnan näkökulmasta syyllisiä, kunnes toisin todistetaan”.²¹

¹⁶ Syrjä ja Valtakari 2008, 23.

¹⁷ Suomen romanipoliittinen ohjelma 2009, 17.

¹⁸ Suomen romanit 2004, 3.

¹⁹ Romanilapsi kotona, päivähoitossa ja koulussa 2006, 7.

²⁰ Tervonen 2012, 95, 121.

²¹ Tervonen 2012, 124.

Viranomaisen suhtautuminen romaneihin on ollut kautta aikojen torjuvaa. Romanien historiaa Suomessa ovatkin määritelleet paljolti erilainen syrjintä ja sulauttamispyrkimykset. Vasta 1900-luvulla Suomen romanien aseman muutosta voidaan luonnehtia muutokseksi lainsuojattoman asemasta sosiaalisesti ongelmaksi ja siitä lopulta nykytilanteeseen eli määrittelyyn kulttuurivähemmistöksi. Keskeisinä näissä määrittelyissä ovat olleet vuosien 1900, 1955 ja 1999 komiteamietinnöt.²²

Romanit kohtaavat erilaisia yhteiskunnallisia haasteita nykyäänkin. Suomessa romanien koulutustaso on suomalaista keskiarvoa alhaisempi, mikä liittyy osittain romanien koulutuksen lyhyeen historiaan. Aikaisemmin romanit suhtautuivat usein varauksella koulutukseen, koska se nähtiin yhtenä keinona sulauttaa romanit pääväestöön. Koulutusta ei myöskään nähty tärkeänä. Tämän lisäksi vakinaisten asuntojen puute ja aikaisemmat huonot kokemukset koulussa koetusta kohtelusta vähensivät koulutukseen osallistumista. Romanien elämäntapa maaseudulla ei myöskään usein edellyttänyt koulunkäyntiä.²³

Vasta 1960–70-luvuilla ensimmäinen romanisukupolvi aloitti säännöllisen koulunkäynnin. Nykyään romanilasten koulutukseen kiinnitetään enemmän huomiota, mutta historian perintö näkyy vielä tänäkin päivänä: esteenä työelämään pääsulle voi osan kohdalla olla alhainen koulutustaso. Työelämään integroitumisen esteinä ovat tämän lisäksi syrjintä, kielteiset ennakkoluulot ja varsinkin naisten kohdalla pukeutuminen.²⁴ Muun muassa heikon työllisyystilanteen vuoksi romanit ovat keskimäärin sosiaalisesti ja taloudellisesti heikommassa asemassa kuin muut suomalaiset.²⁵ On kuitenkin huomioitava, että osa romaneista on tästä huolimatta vahvasti mukana työelämässä ja laajemmin koko yhteiskunnassa.

Suomen romanit kokevat työelämän lisäksi syrjintää jokapäiväisessä elämässään tasa-arvoisesta oikeudellisesta asemastaan huolimatta.²⁶ Romanien kohtaama syrjintä ja jatkuva epäilyksen alaiseksi asettaminen saattavat osittain vaikuttaa romanien asenteeseen pääväestöä kohtaan.²⁷

²² Pulma 2012; Syrjä ja Valtakari 2008, 28.

²³ Syrjä ja Valtakari 2008, 44–46.

²⁴ Syrjä ja Valtakari 2008, 40–46.

²⁵ Suomen romanit 2004, 3–4.

²⁶ Suomen romanit 2004, 3–4.

²⁷ Palkkaisinko romanin? 2011, 26.

Romanikulttuuri ja romanien elämäntapa saattaa myös itsessään sisältää syrjäytymistä edesauttavia tekijöitä. Romaninuorten kohdalla ongelmia aiheuttavat muun muassa nuorena solmitut parisuhteet ja perheen perustaminen. Yleisemmin romanien keskuudessa saatetaan pelätä jopa, että osallistuminen työelämään tai koulutukseen tarkoittaa omasta kulttuuri-identiteetistä luopumista. Yhteiskunnan rajoilla elämisen on katsottu jättäneen oman jälkensä romaneihin, mikä näkyy esimerkiksi alentuneena ja heikkona itsetuntona.²⁸

Hannele Syrjä ja Mikko Valtakari luonnehtivat romaniyhteisön integroitumista valtakulttuuriin kolmesta eri näkökulmasta. Heidän mukaansa osa romaniperheistä on integroitunut valtakulttuuriin ollen samalla tiiviisti romaniyhteisön jäsenenä. Tämä näkyy muun muassa työelämässä mukanaolona. Osa romaneista on integroitunut heikommin valtakulttuuriin, mutta yhteys romanikulttuuriin on ollut vahva, mikä on osaltaan ehkäissyt syrjäytymistä. Tämän lisäksi osa romaneista on integroitunut heikosti sekä valtakulttuuriin että omaan yhteisöön ja kulttuuriin. Tällä osalla romaniväestöä voidaan nähdä paljon yhteistä muiden yhteiskunnassa heikossa asemassa olevien kanssa. Näitä yhteisiä piirteitä ovat muun muassa päihteet, sosiaaliset ja terveydelliset ongelmat, vanhemmuuteen liittyvät ongelmat ja perheiden hajoaminen.²⁹

Projektin aikana kerätyn kokemuksen mukaan vankilassa olevat romaninaiset kuuluvat lähinnä Syrjän ja Valtakarin luokittelun mukaiseen kahteen viimeiseen ryhmään. Vankilaan joutuminen ei suoraan merkitse yhteyden katkeamista romaniyhteisöön, vaan elämä voi jatkua tuomioista huolimatta lähes ”normaalina”.³⁰ Toisaalta osa naisvangeista on integroitunut heikosti sekä romaniyhteisöön että yhteiskuntaan. Selvitykseen osallistuneiden romaninaisten ei voida sanoa olevan tiiviissä yhteydessä ympäröivään yhteiskuntaan.

2.2 Romanikulttuuri ja vankila

Romanikulttuurin erityispiirteet ovat näkyvillä myös vankilamaailmassa. Vankiloissa vallitsevan yleisen mielipiteen mukaan vankilassa kaikkia kohdellaan samalla tavalla eikä romanikulttuurin huomioiminen vankilamaailmassa ole mahdollista. On

²⁸ Romanilapsi kotona, päivähoitossa ja koulussa 2006, 6.

²⁹ Syrjä ja Valtakari 2008, 37.

³⁰ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 15.11.2013.

totta, että romanit tietävät joutuvansa joustamaan kulttuuritavoista vankiloissa. Monessa tapauksessa hyvällä tahdolla ja hienotunteisella kohtelulla voidaan kuitenkin huomioida useita kulttuurin erityispiirteitä. Epäkunnioittava tai epämiellyttävä kohtelu vankilahenkilökunnan taholta ei edesauta vangin itsetunnon nousua, sopeutumista yhteiskuntaan tai luottamuksen kasvua virkavaltaa kohtaan. Romanien tavat koskevat kuitenkin vain romaneita, eikä pääväestön odoteta ymmärtävän romanikulttuuria. Pääväestöltä voidaan sen sijaan odottaa hienovaraisuutta ja romanikulttuurin kunnioittamista.

Romanikulttuurista ja romanikulttuurin erityispiirteistä puhuttaessa on tärkeää huomioida, että romanien kohdalla voi olla suurtakin vaihtelua siinä, kuinka kulttuuria toteutetaan ja kuinka se tulee näkyviin jokapäiväisessä elämässä. Suomessa asuvat romanit eivät ole homogeeninen ryhmä, vaan kuten muissakin ryhmissä romanienkin keskuudessa on erilaisuutta ja yksilöllisiä elämäntarinoita.³¹ Vaikka usein korostetaan romanikulttuurin yhteisiä piirteitä, jokainen romaninainen vanki on nähtävä ennen kaikkea yksilönä, ei tietyn ryhmän jäsenenä.

Romanikulttuuri rakentuu perheen, suvun ja yhteisön ympärille. Ihmissuhteilla, tavoilla ja vanhoilla perinteillä on kulttuurissa suuri merkitys. Romanien kulttuurissa ja tapaperinteessä on eroja suomalaiseen pääväestön kulttuuriin sekä muiden maiden romanien kulttuuriin.³² Romanit ovat suojautuneet yhteiskunnan sulauttamispyrkimyksiltä yhteisön tiiviiden ja pääväestöstä erottautumisen avulla. Romanikulttuurin tavat siirtyvät yhteisössä sukupolvelta toiselle, eikä niitä ole kirjoitettu erilliseksi normistoksi. Romanit itse kokevat, että romani on ihmisenä toiset huomioon ottava, rehellinen, omat juurensa ja kulttuuritavat tunteva ja hyväkäytöksinen.³³

Vanhempien kunnioittaminen

Romanikulttuurissa yksi peruspilareista on vanhempien ihmisten kunnioittaminen. Tämä tulee esiin vanhojen ja nuorten välisessä käyttäytymisessä: nuoret kunnioittavat vanhempia ihmisiä heidän elämäkokemuksen vuoksi ja kuuntelevat heidän neuvojaan. Lisäksi vanhemmat ihmiset otetaan aina ensin huomioon. Nuoret myös

³¹ Kts. Majaniemi ja Viljanen 2008, 13–14.

³² Romanit ja terveystyöt 2012, 17.

³³ Palkkaisinko romanin? 2011.

teitittelevät vanhempia henkilöitä ja kunnioittavat heitä pukeutumisellaan.³⁴ Vankiloissa toimitaan vankilan tapojen mukaisesti, mutta romanit keskenään tietävät keskinäisen järjestyksensä ja noudattavat sitä mahdollisuuksien mukaan asiaa suuresti korostamatta.³⁵

Romanit ovat tottuneet siihen, että vankiloissa ei aina pystytä huomioimaan vanhempia romaneja heidän kulttuurinsa edellyttämällä tavalla. Tämä tulee esiin varsinkin romanivankien asuttamisessa. Kulttuurillisesti romaninainen ei voisi olla vanhemman romanin yläpuolella: romanikulttuurillisesti on epäsopivaa, jos nuorempi vanki on sijoitettuna ylemmälle kerrokselle ja suoraan hänen alapuolellaan on vanhempi romani. Vankilan puolelta tilanne voitaisiin huomioida siirtämällä jompikumpi romanivanki uuteen tilaan niin, ettei tapahtuisi niin sanottua suoraa päällekkäisasuttamista. Romaninaisia ei ole sopivaa sijoittaa myöskään ruokasalin yläpuolelle.³⁶

Romaninaisen pukeutuminen kulminoituu vanhempien romaneiden kunnioittamiseen. Vankiloissa eletään pääsääntöisesti vankilan vaatteilla, ja romanit ovat joutuneet alistumaan siihen, että vankilassa he voivat joutua ikävään kohtaamiseen vanhempien romaneiden kanssa. Tämä siksi, että romaninaiselle on häpeällistä esiintyä vanhempien romanien edessä ilman asiaankuuluvaa pukeutumista. Tällaisissa tilanteissa romaninaiset hakeutuvat suojaan tilanteen sen salliessa tai vanhemmat kääntävät päänsä toiseen suuntaan kohdatessaan vankilan vaatteissa olevan nuoremman romanin.³⁷

Perhekäsitys

Romanikulttuurissa keskeisellä sijalla on perheen ja suvun yhteenkuuluvuus. Sukulaisia pyritään aina auttamaan ja tukemaan elämän vaikeissa tilanteissa, joita ovat muun muassa taloudelliset vaikeudet, avioero, sairaus ja kuolema.³⁸ Oma suku ja laajemmin koko romaniyhteisö ovat romaneille erittäin tärkeitä.³⁹ Suku on roma-

³⁴ Palkkaisinko romanin? 2011, 15.

³⁵ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 6.8.2013.

³⁶ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 15.11.2013.

³⁷ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 15.11.2013.

³⁸ Romanit ja terveyspalvelut 2012, 20.

³⁹ Palkkaisinko romanin? 2011, 14.

neille turvaverkko. Suvun tuella on ollut etenkin aikaisemmin suuri merkitys, kun yhteiskunnan sosiaalinen turva oli huonompi.⁴⁰

Romaniperheessä miehellä ja naisella on omat tehtävänsä: miehen tehtävänä on perheen elättäminen ja naisen tehtävänä kodin ja lasten hoito. Nämä roolit ovat kuitenkin alkaneet muuttua jonkin verran naisten kouluttautumisen ja työelämään osallistumisen myötä.⁴¹ Romaniperheeseen kuuluvat ydinperheen lisäksi isovanhemmat, sedät, tädit, enot ja serkut. Sukulaisuus ei aina ole biologista sukulaisuutta. Romaniyhteisössä on paljon kasvattiäitejä, isiä, mummoja ja tätejä. Jos vanhemmat eivät ole voineet kasvattaa lastaan, joku lapsen läheisistä on ottanut lapsen hoitoonsa.⁴²

Vankilamaailmassa laajentunut perhekäsitys tulee esiin esimerkiksi hautajaisten myötä, kun vangin kasvattivanhemmat eivät välttämättä näy virkatodistuksissa. Tällaisessa tilanteessa vanki voi pyytää jotakuta ulkopuolista henkilöä tai tahoa selvittämään ja todentamaan sukulaissuhteen vankilalle.⁴³

Puhtaustavat ja häveliäisyys

Romanien puhtaustavat ovat mukana kaikessa heidän arkipäiväisessä toiminnassaan. Puhtaustavat ovat sekä konkreettisia että symbolisia: ne liittyvät pyykinpesusta ruokatavaroiden ja astioiden käyttämiseen sekä vaatetuksesta eri sukupolvien väliseen kanssakäymiseen.⁴⁴ Muun muassa Vanajan vankilan perheosaston vaillinainen tieto romanikulttuurista aiheutti aluksi hämmennystä romaninaisten pyykinpesun yhteydessä. Romanikulttuurissa ei nimittäin pestä vanhempien ja lasten pyykkejä keskenään.⁴⁵

Symbolinen puhtaus ilmenee muun muassa asumisessa siten, että romaninainen ei voi koskaan asua toisen romanikodin yläpuolella.⁴⁶ Toinen esimerkki symbolisesta puhtaudesta on se, että ruokakasseja ei laiteta lattialle tai tuolille, vaan ne

⁴⁰ Romanilapsi kotona, päivähoitossa ja koulussa 2006, 14.

⁴¹ Romanit ja terveystyöt 2012, 20–21.

⁴² Romanilapsi kotona, päivähoitossa ja koulussa 2006, 14.

⁴³ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 6.8.2013.

⁴⁴ Palkkaisinko romanin? 2011, 16.

⁴⁵ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 15.11.2013.

⁴⁶ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 15.11.2013.

nostetaan keittiön pöytätasolle kotiin tullessa. Romanikodin keittiö on symbolisesti kodin puhtain paikka: sitä mikä on maassa, ei nosteta pöytätasolle.⁴⁷

Romanikulttuurissa käyttäytymistä säätelevät häveliäisyystavat. Häveliäisyysäännöt tulevat esille ylisukupolvien kohtaamisissa ja miesten ja naisten välillä. Viranomaisten olisi hyvä ottaa romanien häveliäisyysäännöt huomioon välttämällä häveliäiden asioiden ääneen sanomista eri-ikäisten romanien läsnä ollessa. Näitä ovat muun muassa ruumiillisiin toimintoihin ja seksuaalisuuteen liittyvät asiat.⁴⁸

Pukeutuminen

Romaninaiset pukeutuvat romanipukuun ensimmäisen kerran yleensä 18–20 vuoden ikäisenä, jonka jälkeen ei ole soveliaasta ilman romanasua näyttäytyä vanhempien romanien nähden.⁴⁹ Romaninuoret alkavat murrosiässä pukeutua romanikulttuurille soveliaalla tavalla, tytöt pitkiin mustiin hameisiin ja pojat suoriin housuihin ja pitkähihaisiin puseroihin. Romaninaisen asu on kansanpuku ja sitä pidetään joka päivä. Aina on ollut kuitenkin yksittäisiä romaninaisia, jotka eivät ole valinneet kulttuurille ominaista pukeutumista vaan pukeutuvat mustaan pitkään hameeseen.⁵⁰

Oikeuskäsitys

Romaneille on rakentunut omia oikeus- ja moraalinormeja. Yhteisön sisässä tapahtuvista väärinkäytöksistä seuraa usein maineen menetys, joka on ollut tehokas keino järjestyksen ylläpitämiseksi romaniyhteisön yhteisöllisyyden vuoksi. Seuraukset ovat usein kollektiivisia, mikä johtuu velvollisuudesta ottaa vastuomaisista ja heidän teoistaan. Siksi rikkeen sattuessa myös lähiomaisten maine kärsii.⁵¹

Romanien keskuudessa on perinteisesti toiminut niin sanottu väistämis- ja välttämismekanismi. Väistämisvelvollisuus syntyy, kun sukujen välillä on sattunut väkivaltaisuuksiin johtaneita riitoja. Rikkeen tehneen suvun perhe poistuu välittömästi

⁴⁷ Palkkaisinko romanin? 2011, 16.

⁴⁸ Romanin ja poliisin kohdatessa 2007, 9; Romanit ja terveystalvelut 2012, 26.

⁴⁹ Romanit ja terveystalvelut 2012, 25.

⁵⁰ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 24.10.2012.

⁵¹ Romanit ja terveystalvelut 2012, 28.

paikkakunnalta, sillä näin halutaan kunnioittaa omaisten surua. Paikkakunnalta poistumalla halutaan myös välttää mahdollisia kostotoimenpiteitä.⁵²

Jos sukujen välillä on väistämivelvollisuus, eri sukujen edustajat eivät voi tavata toinen toisiaan. Väistäminen on koko sukua koskeva velvollisuus.⁵³ Hankaluuksia on tuottanut, kun vanki selvittelyistä huolimatta on sijoitettu tällaiselle paikkakunnalle. Vangin on mentävä määrättyyn vankilaan, mutta hänen lähipiirinsä ei voi tulla tapaamaan häntä. Vankiloissa on silloin tällöin toisilleen sopimattomia eli väistämisvelvollisia romaneja. Tällöin romanit tekevät kaikkensa etteivät kohta.⁵⁴

2.3 Romanit ja usko

Useiden romanien peruselämäntapaan kuuluu uskonnollisuus. Romanit kuuluvat pääsääntöisesti luterilaiseen kirkkoon. Tämän lisäksi osa romaneista kuuluu vapaiden suuntien seurakuntiin.⁵⁵ Romaninainvankien kohdalla vankilan arjessa näkyy voimakkaana uskonnollisuus, joka on antanut monelle romanivangille eväitä kohdata päihteidenkäyttönsä ja muut mahdolliset oman elämänsä heikkoudet. Vaikka uskonnollisuus sinänsä ei korjaa kouluttautumattomuutta eikä muitakaan elämän puutteita, antaa se kuitenkin mahdollisuuden ja vaihtoehdon rakentaa elämää järjestäytyneempään ja säännöllisempään suuntaan. Uskosta puhumista romanien parissa ei kannata pelätä tai välttää, jos se tuntuu itselle luonnolliselta tavalta, koska romanien kesken uskosta puhutaan erittäin avoimesti ja hengellisiin asioihin suhtaudutaan kunnioittavasti.⁵⁶

2.4 Kieli

Romanien käyttämä suomen kieli eroaa osittain muiden suomalaisten käyttämästä kielestä. Se on usein sanavarastoltaan suppeampaa ja tämä lisäksi romanit käyttävät osittain erilaisia ilmaisutapoja. Tätä on selitetty romaniyhteisön sulkeutuneisuudella ja tiiviydellä, jossa kieli on muovautunut omanlaiseksi kuten jossakin am-

⁵² Majaniemi ja Viljanen 2008, 21.

⁵³ Majaniemi ja Viljanen 2008, 21.

⁵⁴ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 6.8.2013.

⁵⁵ Romanilapsi kotona, päivähoidossa ja koulussa 2006, 13.

⁵⁶ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 15.11.2013.

matti- ja harrastusryhmässä. Suomen romanien suomen kielen taito ei ole puutteellinen, vaan kyse on erilaisesta tavasta ilmaista ja käsitteellistä asioita.⁵⁷

Romanit puhuvat romanikieltä oman kielitaitonsa mukaan. Romanikielen puhujat ovat vähentyneet, ja nykyinen sukupolvi ei puhu romanikieltä äidinkielenään, vaan heidän pääkielensä on suomi. Romaniyhteisön keskuudessa kasvaneet osaavat romanikieltä jonkin verran: usein he enemmänkin ymmärtävät romanikieltä kuin osaavat sitä itse puhua. Vankilahenkilökunta tai muut vankilan ulkopuolelta tulevat työntekijät saattavat kokea epämieluisana, jos romanivangit puhuvat keskenään romanikieltä. Vaikka romanikieltä ei käytetä äidinkielenä, se on tärkeä osa romani-identiteettiä.⁵⁸

⁵⁷ Palkkaisinko romanin? 2011, 22.

⁵⁸ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 6.8.2013.

3 Selvityksen lähtökohdat

3.1 Aikaisempi tutkimus

Romanivangeista on tehty vain vähän tutkimusta, ja tehty tutkimus on kohdistunut lähinnä miehiin. Tärkeimpiä teoksia ovat Juhani Kemppaisen vuonna 1985 julkaistu tutkimus *Mustalaisista ja heidän vaikeuksistaan vankilassa* ja vuonna 2001 julkaistu Paavo Lounelan selvitys *Romanit Suomen vankiloissa*. Sen jälkeen romanien asemaa vankiloissa on käsitelty Rikosseuraamusviraston (nykyään Rikosseuraamuslaitos) romaniasioiden yhteistyöryhmän raportissa vuonna 2003 ja Helena Huhdan vuonna 2010 julkaistussa raportissa *Selvitys etnisestä yhdenvertaisuudesta vankiloissa 2010*. Tuula Nyman teki vuonna 2012 opinnäytetyön *Naiset murroksessa – Romaninaiset Vanajan vankilassa*.

Vuonna 1985 julkaistu Juhani Kemppaisen tutkielma perustuu Keravan nuorisovankilassa ja Helsingin keskusvankilassa kerättyyn aineistoon. Tutkielmassa kuvataan erilaisia romanien vankilassa kohtaamia ongelmia, jotka johtuivat lähinnä vankilan henkilökunnan romanikulttuurin heikosta tuntemuksesta.⁵⁹ Paavo Lounela teki puolestaan vuonna 2001 Vankeinhoidon koulutuskeskukselle selvityksen romanien asemasta Suomen vankiloissa. Hän pohtii selvityksessä romanien mahdollisuuksia osallistua vankilan toimintoihin, romanikulttuurin huomioimista vankiloissa ja vankilan henkilökunnan suhdetta romanivankeihin.⁶⁰

Lounela listaa selvityksessään toimenpide-ehdotuksia, joissa nostetaan esiin tarve kiinnittää huomiota romanien koulutukseen, asuttamiseen suljetuilla osastoilla, kuntouttavaan toimintaan osallistumiseen, kulttuurin huomioimiseen vankilassa sekä vankilan henkilökunnan koulutukseen syrjinnän ja rasismien vastaisessa työssä. Tämän lisäksi Lounela näkee tärkeänä, että vankilan henkilökuntaan tulee saada romaneja ja romaneja tulisi rohkaista tukihenkilöiksi.⁶¹

⁵⁹ Kemppainen 1985.

⁶⁰ Lounela 2001, 21–26.

⁶¹ Lounela 2001, 55–56.

Vuosien 2003 ja 2010 selvityksien aineistot perustuvat pitkälti viranomaistahojen haastatteluihin. Vuoden 2003 selvityksessä pääasiallisena ongelmana nähdään romanivankien asuttaminen, jossa vankien yhdenvertaisuus ei toteutunut. Tämän lisäksi ongelmia koettiin olevan päihteiden kanssa, asenteissa molemmin puolin romanivankien ja henkilökunnan välillä sekä heidän välisessään kommunikoinnissa. Ratkaisuksi toivotaan yhteistyötä romanijärjestöjen kanssa, koulutusta romanikulttuurista sekä romaneille suunnattuja palvelupaikkoja (yhdyskuntaseuraamus). Tämän lisäksi selvityksessä kiinnitetään huomiota romanien alhaiseen koulutustasoon. Lisäksi molemmissa selvityksessä esitetään, että jokaiseen aluevankilaan tulisi nimetä yhdyshenkilö.⁶² Helena Huhtan vuonna 2010 tekemässä selvityksessä käsitellään etnistä yhdenvertaisuutta vankiloissa. Selvityksessä pohditaan yhdenvertaisuutta aiempaa laajemmin ja todetaan, ettei kaikkien tasapäinen kohtelu riitä. Etninen alkuperä saattaa tuoda mukanaan erityisiä vahvuuksia ja tarpeita, eikä kaikilla ole näin samanlaisia mahdollisuuksia selvitä tasapäistetyissä olosuhteissa. Huhta haluaa kiinnittää huomiota myös arkipäivän rasismien tunnistamiseen.⁶³

Tuula Nyman teki opinnäytetyönsä *Naiset murroksessa: Romaninaiset Vanajan vankilassa* osittain samasta aineistosta kuin käsillä oleva selvitys on tehty: hän käytti aineistona kymmentä Vanajan vankilan naisvankien haastattelua. Tuula Nyman käsittelee työssään romanikulttuurin murrosta ja sen vaikutusta romaninaisten tekemään rikollisuuteen.⁶⁴ Opinnäytetyön havaintoja käsitellään selvityksen kunkin aihealueen kohdalla tarkemmin.

Selvitys liittyy romanivankiteeman lisäksi naisvankitutkimukseen. Esittelen seuraavassa lyhyesti Suomessa tehtyä naisvankitutkimusta. Selvityksen kannalta keskeisiä tutkimustuloksia esitellään tarkemmin kyseistä teemaa käsiteltävässä kohdassa.

Naisvankien tilanteeseen vankiloissa on kiinnitetty yhä enemmän huomiota, vaikkakin tutkimusta on tarjolla vain vähän. Yksi keskeinen naisvankien tilannetta käsittelevä selvitys on vuonna 2008 julkaistu naisvankityöryhmän mietintö *Naiset näky-*

⁶² Huhta 2010, Romanien asema ja olosuhteet vankiloissa sekä yhdyskuntaseuraamusten suorittajina 2003, 11–12.

⁶³ Huhta 2010.

⁶⁴ Nyman 2012.

viksi. Mietinnön taustalla olivat naisvankien kuntoutustarpeet ja julkinen mielenkiinto. Mietinnössä tuodaan esiin naisvankitutkimuksen lisätarve. Lisäksi työryhmän näkemyksen mukaan tutkimuksessa tulisi huomioida erikseen romaninaisvangit.⁶⁵

Aiemmin naisvangeista on kirjoittanut muun muassa Tarja Pösö vuonna 1986 ilmestyneessä teoksessa *Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta*. Pösö tarkastelee teoksessaan, mitä naisten rikollisuus on ja minkälaisia erityispiirteitä siihen liittyy. Tutkimukseen osallistui yhteensä 91 naisvankia.⁶⁶ Päivi Honkatukian vuonna 1998 julkaistussa teoksessa *Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset* kiinnitetään huomiota rikollisuutta edistävien tekijöiden lisäksi niiden tekijöiden tärkeyteen, jotka vähentävät rikosten mahdollisuutta: tutkimuksessaan Honkatukia keskittyy siksi ennen kaikkea tyttöihin kohdistuvaan sosiaaliseen kontrolliin.⁶⁷ Riitta Granfelt puolestaan tutki vuonna 2007 naisvankien päihdekuntoutusta Vanajan vankilassa tutkimuksessaan *Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa*. Granfeltin tavoitteena tutkimuksessa on tuoda rikosseuraamusalan kehittämistyöhön mukaan työntekijöiden kokemustietoa, lisäksi hän tuo naisvankien näkökulman mukaan naisille suunnattuun päihdekuntoutukseen.⁶⁸

3.2 Oppiminen ja sosiaalinen kontrolli

Mikään teoria ei selitä rikollisuutta tyhjentävästi: rikollisuuden kaltaista monimutkaista ilmiötä ole mahdollista selittää yhdellä teorialla.⁶⁹ Naisten kohdalla on huomioitava, että kriminologian teorian kehityksessä naiseen liittyvä tutkimus on jäänyt usein marginaaliin, ja miehistä tehdyt tutkimukset on yleistetty naisia käsittäviksi.⁷⁰ Seuraavaksi esitellään lyhyesti muutamia näkökulmia, joita on käytetty tässä selvityksessä analyysin tukena. Näitä ovat oppimisteoria sekä sosiaalinen kontrolli.

Kriminologian oppimisteorian uranuurtajana on pidetty Edwind H. Sutherlandia (1883–1950).⁷¹ Hänen kehittämänsä differentiaalisen assosiaation teorian mukaan rikollisuus on muiden ihmisten kanssa vuorovaikutuksessa opittua. Oppiminen si-

⁶⁵ Naiset näkyviksi 2008.

⁶⁶ Pösö 1986.

⁶⁷ Honkatukia 1998.

⁶⁸ Granfelt 2007.

⁶⁹ Honkatukia ja Suurpää 2007, 10–11.

⁷⁰ Honkatukia 1998, Pösö 1986, 36–37.

⁷¹ Kivivuori 2008, 220.

sältää rikosten teon tekniikan, motiivien, tarpeiden ja asenteiden omaksumisen.⁷² Tällä tarkoitetaan tilannetta, jossa henkilö oppii lähipiirissään enemmän rikollisuutta puoltavia kantoja kuin rikollisuuteen kielteisesti suhtautuvia näkökulmia. Tämä puolestaan lisää yksilön rikosalttiutta. Juuri lapsuudessa opittujen mallien katsotaan olevan vaikuttavampia. Sen lisäksi merkityksellistä on, kuka argumentteja on esittänyt. Lapsilla omat vanhemmat ovat keskeisiä vaikuttajia kun taas nuorille tärkeimpiä ovat saman ikäiset ystävät. Nykyään rikollisuutta käsittelevässä tutkimuksessa käytetään Sutherlandin teorian sijaan modernia oppimisteoriaa, jossa kiinnitetään enemmän huomiota oppimisen mekanismeihin.⁷³

Toinen näkökulma selvityksessä on sosiaalinen kontrolli, jota on käytetty tutkittaessa sekä rikollisuutta lisääviä että sitä vähentäviä tekijöitä. Kontrolliteoriasta puhutaan, kun lähtökohtana ovat rikollisuuden estävät tekijät, kun taas rikollisuutta lisääviä tekijöitä tutkittaessa puhutaan leimaamisteoreettisesta näkökulmasta.⁷⁴ Kontrolliteorian mukaan rikosten todennäköisyys kasvaa henkilöillä, jotka ovat irrallaan yhteisön ihmissuhteista ja instituutioista: yksilön heikot tai kokonaan katkenneet siteet nähdään rikosalttiutta lisäävinä tekijöinä. Kontrolliteoriaa on pidetty hyvänä naisten rikollisuutta selittävänä teoriana, sillä naisten kohdalla varsinkin perhettä korostetaan usein sosiaalisen kontrollin lähteenä. Yksittäisenä selityksenä rikosten tekemiselle teorian ei katsota olevan kuitenkaan riittävä. Perheen sosiaalisen kontrollin voidaan katsoa selittävän paremminkin rikosten vähyyttä kuin suoraan rikosten tekemistä.⁷⁵ Kontrolliteorian mukaan esimerkiksi laadukas työpaikka, perheen yhdistyminen tai voimakkaat siteet kotipaikkakuntaan voivat toimia rikollisuutta vähentävinä tekijöinä.⁷⁶

3.3 Erityiskohtelu vankilassa

Suomessa etnisten ryhmien erityistarpeiden huomioinen vankiloissa herättää usein vastustusta tai epäilyä. Honkatukian ja Suurpään mukaan tämä kertoo siitä, ettei erityiskohtelun oikeutuksesta ja soveltuvuusmahdollisuuksista ole käyty tarpeeksi keskustelua, vaikka yhdenvertaisuuslain mukaan viranomaiset ovat tähän veloitettuja. Aiheen käsittely on hankalaa myös suomalaisen kriminaalipolitiikan tasa-

⁷² Sutherland ja Cressey 1960, 77–80.

⁷³ Kivivuori 2008, 221–222.

⁷⁴ Honkatukia 1998, 18–19.

⁷⁵ Pösö 1986, 48–49, 65–66.

⁷⁶ Kivivuori 2008, 197–201.

arvoajattelun kannalta, jonka ideana on, että kaikkia on kohdeltava tasapuolisesti: etnisten ryhmien erityistarpeet ja erityiskohtelu eivät sovi tähän ajattelutapaan.⁷⁷ Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttaminen voi vaatia poikkeamista samanlaisen kohtelun periaatteesta.⁷⁸

Erityisryhmien tarpeisiin on alettu kuitenkin kiinnittää vähitellen yhä enemmän huomiota. Esimerkiksi YK on lausunnoissaan huomionnut naisvangit erityisryhmäksi, ja huomiota on kiinnitetty naisvankien erilaisiin kulttuuri- ja uskontotaustoihin ja niihin liittyviin erityistarpeisiin. Tämän vuoksi vankiloiden tulee tarjota ohjelmia, jotka ovat yhteistyössä naisvankien itsensä kanssa kehitettyjä ja heidän tarpeitaan vastaavia.⁷⁹ Samoin sisäasiainministeriön yhdenvertaisuussuunnittelun oppaassa olevan palvelustrategian kehittämisen tavoitteeksi on asetettu, että palveluiden käyttäjien erityistarpeet tunnistetaan ja toimintamalliksi ehdotetaan eri ryhmille suunnattuja erityispalveluita.⁸⁰

Samaa tematiikka pohtivat Päivi Honkatukia ja Leena Suurpää vuonna 2007 julkaistussa tutkimuksessaan *Nuorten miesten monikulttuurinen elämäntapa ja rikollisuus*. Tutkimuksessa todetaan, että yhdenvertaisuuslaki oli tuttu viranomaisille, joita tutkimukseen haastateltiin. Heidän päämääränään oli kaikkien yhdenvertainen kohtelu, mutta yhdenvertaisuus ymmärrettiin eri tavoin. Osalle haastatelluista asiantuntijoista yhdenvertaisuus tarkoitti kaikkien ihmisten yhtenäistä kohtelua, joka perustuu kriminaalipolitiikassa uusklassiseen suuntaukseen. Osa taas oli lähtenyt liikkeelle siitä, että kaikille oli tarjottava tasavertaiset mahdollisuudet yhteiskuntaan osallistumiselle.⁸¹

Tässä kohdassa on oleellista pohtia, miten erityiskohtelu ja erityistarpeet ymmärretään. Vuoden 2010 selvityksessä etnisen yhdenvertaisuuden toteutumisesta vankiloissa viranomaisilta kysyttiin, kuinka maahanmuuttajien ja romanien erityistarpeet on huomioitu vankiloissa. Useat kirjasivat tapoja, joilla nämä ryhmät oli huomioitu.

⁷⁷ Honkatukia ja Suurpää 2007, 6–7, 61–63, 137, 161.

⁷⁸ Yhdenvertaisuussuunnittelun opas 2010, 9–10.

⁷⁹ United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules) 2011, 17. Rule 54: Prison authorities shall recognize that woman prisoners from different religious and cultural backgrounds have distinctive needs and may face multiple form of discrimination in their access to gender- and culture-relevant programmes and services. Accordingly, prison authorities shall provide comprehensive programmes and services that address these needs, in consultation with women prisoners themselves and the relevant groups.

⁸⁰ Yhdenvertaisuussuunnittelun opas 2010, 24.

⁸¹ Honkatukia ja Suurpää 2008, 61.

Erityistarpeet oli huomioitu romaneilla pääasiallisesti ikään ja hautajaisiin liittyen ja maahanmuuttajilla kieleen ja uskontoon liittyen. Yhdestä vankilasta vastattiin, että he pyrkivät työskentelemään kunnioittaen romanien ja maahanmuuttajien kulttuureja.⁸² Lisäksi *Naiset näkyviksi* -mietinnössä tuli esiin, että erityispiirteet huomioitiin romaninaisten kohdalla lähinnä ikään ja vaatetukseen liittyvissä kysymyksissä.⁸³

Vaikka näiden erityispiirteiden huomioiminen vankilassa on tärkeää, erityiskohtelu tulisi ymmärtää tätä laajemmin. Lisäksi Honkatukian ja Suurpään mukaan erityiskohtelun ei tulisi rajoittua vain yksittäisiin toimenpiteisiin, vaan keskeistä on kehittää vuorovaikutuksellisia työvälineitä, joissa kuunnellaan myös itse autettavaa.⁸⁴

3.4 Romaninaisvangit erityisryhmänä ja selvityksen tavoite

Selvityksen kohderyhmää voidaan kutsua erityisryhmäksi useammastakin syystä. Ensinnäkin kyse on etnisen vähemmistön edustajista. Vaikka romanit tietävät joutuvansa joustamaan romanikulttuurin piirteistä ollessaan vankilassa, oma kulttuuri-identiteetti on läsnä vankila-aikana. Tämä tekee romaninaisista kulttuurisen erityisryhmän. Tämän lisäksi he ovat syyllistyneet rikokseen ja ovat rikoksen tehneitä naisia.

Romaniperheissä naisilla ja miehillä on omat roolinsa.⁸⁵ Naisen arvostuksen keskiössä ovat kodin puhtaus sekä perheen kasvatusta ja hyvinvointi. Nainen on keskeisessä asemassa tämän lisäksi yhteisössään: hänellä on paljon vastuuta, mutta myös paljon valtaa.⁸⁶ Naiset ovat yleensä pohjimmiltaan voimakkaita persoonia. Heidän kouluttautumisen ja työelämäänsä sijoittautumisensa ovat lisäksi muuttaneet jonkin verran perheiden sisäisiä rooleja.⁸⁷ Osa vankilassa olevista romaninaisista ei ole omien elämänvalintojensa vuoksi kyennyt saavuttamaan tai ylläpitämään asemaansa ja sitä kautta saatua arvostusta. Naiset kantavatkin usein tästä aiheutunutta häpeää mukanaan.⁸⁸ Lisäksi on huomioitava, että romaniyhteisössä on moniongelmaisia perheitä, joissa nainen saattaa olla alistetussa asemassa.⁸⁹

⁸² Huhta 2010, 8.

⁸³ *Naiset näkyviksi* 2008, 67–68.

⁸⁴ Honkatukia ja Suurpää 2007, 161.

⁸⁵ Romanit ja terveystalvelut 2012, 20.

⁸⁶ Majaniemi ja Viljanen 2008, 19.

⁸⁷ Romanit ja terveystalvelut 2012, 20–21.

⁸⁸ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 15.11.2013.

⁸⁹ Romanit ja terveystalvelut 2012, 20–21.

Kun puhutaan romaninainisvangeista, on muistettava, että puhumme pienestä osasta romaniyhteisöä ja ryhmästä, joka on osittain syrjäytynyt myös romaniyhteisössä. Kuten yleisesti yhteiskunnassa, romanienkin keskuudessa on tapahtunut eriarvoistumista. Osan romaneista elintaso on kasvanut, kun taas osa on ajautunut suurempiin ongelmiin. Ongelmiin joutuneet perheet ovat pahimmassa tilanteessa joutuneet jopa täysin omilleen, yhteiskunnan tai muiden romanien antaman tuen ulkopuolelle.

Romaninaiset kuuluvat vielä toiseen vähemmistöön vankimaailmassa: naisvankien ryhmään. Naiset ovat vankiloissa huomattavasti miehiä pienempi ryhmä ja suurin osa vankilan toiminnoista on suunniteltu miesten tarpeeseen. Naisille järjestettävää toimintoja leimaavat vankiloissa usein niiden vähäisyys sekä kuntouttavan toiminnan satunnaisuus, vaikkakin Vanajan vankila on tässä suhteessa poikkeus. Vanajalla on kehitetty nais erityistä ryhmäkuntoutusta.⁹⁰

Selvityksessä keskiössä oleva aihe on arka. Eteen nousee kysymys siitä, onko mielekästä edes tutkia tietyn etnisen ryhmän rikollisuutta erikseen muusta rikollisuudesta. Onkin tärkeää pohtia, miten aihetta on mahdollista tutkia niin, ettei se aiheuta vahinkoa tutkittavalle ryhmälle tai ylläpidä olemassa olevia stereotypioita. Etnisen ryhmän rikollisuuden tutkiminen voi pahimmallaan johtaa rikollisuuden selittämiseen kulttuurilla. Pelkoa aiheuttaa myös tulosten epäsensitiivinen hyödyntäminen julkisessa keskustelussa, jossa voidaan toimia saavutettua tulosta vastaan.⁹¹ Janne Kivivuori puolestaan nostaa esille, että vähemmistöryhmien rikollisuutta tutkittaessa sekoitetaan usein syiden kuvaaminen ja moraalivastuun säilyttäminen. Tällä Kivivuori tarkoittaa, että rikollisuuden syinä huomioidaan vain ulkoiset tekijät, kuten pääväestön sorto. Samaan aikaan syyllistämisen ja leimaamisen pelon vuoksi ei viitata millään tavalla esimerkiksi kulttuuriin tai yhteisö rakentamiseen.⁹² Toisaalta pääväestön sortoa ja yhteiskunnan kohtelua ei voida jättää yhtälöstä kokonaan ulkopuolelle.⁹³

Aiheen arkuudesta huolimatta romaninaisten erillinen tutkiminen on tarpeellista ja perusteltua. Romanit ovat suomalaisessa yhteiskunnassa pienilukuinen vähemmistö.

⁹⁰ Naiset näkyviksi 2008.

⁹¹ Kts. Honkatukia ja Suurpää 2007, 3.

⁹² Kivivuori 2008, 41.

⁹³ Kts. Honkatukia ja Suurpää 2007, 39.

tö, jonka erityistarpeet eivät usein tule esille, eikä heidän ääntänsä kuulla tutkittaessa koko väestöä. Selvityksen tarkoituksena on tuoda esille romaninaisten kohtaamia ongelmia, naisten omia kokemuksia vankila-ajasta sekä selventää palvelutarvetta vankilassa ja vapaudessa, eikä selittää romaninaisten rikollisuutta.

Tällaisessa selvityksessä on huomioitava, että kaikki käsiteltävät asiat liittyvät naisten omiin kertomuksiin ja kokemuksiin. Selvityksessä käsitellään näin ollen vain niitä asioita, joita selvitykseen osallistuneet naiset ovat halunneet kertoa, ja siten kuin he ovat ne kokeneet tai kuten he muistavat käsiteltävät asiat.

4 Aineisto

Selvityksen aineisto perustuu projektin aikana kerättyihin teemahaastatteluihin ja kysymyslomakkeilla kerättyyn tietoon Vanajan vankilan Vanajan osastolta, Hämeenlinnan, Turun ja Laukaan vankiloista. Tämän lisäksi Oulun, Pelson, Pyhäselän ja Vaasan vankiloita lähestyttiin aineistonkeruun merkeissä. Teemahaastattelut pyrittiin tekemään aina muun toiminnan, kuten vankilan henkilökunnan koulutusten, yhteydessä. Ongelmia koitui siitä, ettei vankilassa ollut romaninainisvankeja koulutuksen aikana tai paikalla olleet vangit eivät halunneet osallistua haastatteluihin. Haastateltavia oli helpointa tavoittaa Hämeenlinnassa ja Vanajalla, jotka toimivat projektin pääasiallisina toimipisteinä.

Lopullinen aineisto käsittää yhteensä 15 teemahaastattelua vankilassa haastatteluhetkellä olleilta naisilta ja 21 Voiva-ryhmän tapaamisen yhteydessä täytettyä kysymyslomaketta. Kokonaisuudessaan aineisto käsittää 36:n romanitaustaisen naisen tiedot. Tämän lisäksi selvityksessä hyödynnetään muuta projektin aikana kerättyä tietoa, joka koostuu muun muassa Voiva-ryhmäläisten palautteesta, yksittäisistä keskusteluista vankien kanssa sekä palveluohjaajan havainnoista. Palveluohjaaja Tuula Nyman on itse romani. Hän työskenteli Naisten vuoro -projektissa vuosina 2011–2013 Vanajan ja Hämeenlinnan naisvankien kanssa.

Projektissa kartoitettiin romaninainisvankien lukumäärä kaikissa Suomen vankiloissa kahtena etukäteen sovittuna päivänä (10.10.2012 ja 21.5.2013). Lukumäärä perustuu vankilan henkilökunnan arviointiin, koska tilastointi etnisen taustan perusteella on kielletty. Tarkkaa lukumäärää romaninainisvankeista ei näin ollen ole mahdollista saada.⁹⁴ Kartoitus toteutettiin niin, että sähköpostitse tehty kysely lähetettiin vankilan johdolle, ja heitä pyydettiin välittämään viesti henkilölle, joka tuntee kyseisen vankilan naisvangit. Saatteessa annettiin seuraavat ohjeet romaninainisvankien tunnistamiseen:

Voitte itse määritellä vangin romanitaustaiseksi, jos vanki tuo itse selvästi etnisen taustansa esiin. Epäselvissä tapa-

⁹⁴ Romaninainisvankien laskemiseen liittyvää problematiikkaa on käsitelty tarkemmin kohdassa 5 Romaninainisvankien lukumäärä ja sijoittuminen eri vankiloihin.

uksissa paras tapa on kysyä itse vangilta tunteeko hän, että hänet voidaan laskea romaniksi. Jos teillä tulee kysymyksiä liittyen tunnistukseen, voitte olla yhteydessä allekirjoittaneeseen. Huomioikaa, että kaikki romanit eivät ole tunnistettavissa esimerkiksi pukeutumisesta ja tämän vuoksi kysely on hyvä ohjata henkilölle, joka tuntee vankilanne naisvangit.

4.1 Teemahaastattelut

Teemahaastatteluita varten romanitaustaisille naisvangille lähetettiin vankilan henkilökunnan välityksellä avoin kirje, jossa kerrottiin selvityksestä ja pyydettiin osallistumaan haastatteluun. Kirjeet toimitettiin heille noin viikkoa ennen ehdotettua haastattelupäivää. Naiset vastasivat kutsuun vankilan henkilökunnan kautta, jonka jälkeen järjestettiin haastattelutilaisuus. Vanajalla naiset kirjoittivat itse listaan nimensä halutessaan osallistua selvitykseen.

Teemahaastatteluihin osallistui yhteensä 10 vankia Vanajalta⁹⁵, neljä Hämeenlinnasta ja yksi vanki Laukaalta. Haastattelut tehtiin lokakuun 2011 ja elokuun 2012 välisenä aikana. Haastattelut suoritti pääasiassa projektin palveluohjaaja, mutta yhdessä haastattelussa oli palveluohjaajan lisäksi mukana projektikoordinaattori. Haastattelut olivat muodoltaan puolistrukturoituja teemahaastatteluita (katso liite). Kysymykset liittyivät sekä vankeusaikaan että elämään vankilan ulkopuolella. Haastattelut nauhoitettiin ja ulkopuolinen henkilö litteroi ne. Haastattelujen pituus vaihteli 10:stä minuutista 30 minuuttiin. Suurin osa kesti 15–20 minuuttia.

Haastattelutilanteessa sekä haastateltava että haastattelija molemmat olivat romaneja, mikä vaikutti omalta osaltaan niiden sisältöön. Asetelma todennäköisesti helpotti haastateltavien löytymistä ja teki itse tilanteen rennommaksi. Romanihaastattelija lievensi vankilan asetelmaa viranomaisen–vanki, jossa vangit usein vastaavat niin kuin heidän odotetaan vastaavan. Toisaalta voi olla, että naiset vastasivat romanihaastattelijalle niin kuin heidän odotetaan vastaavan romaniyhteisön näkökulmasta. Romanihaastattelija mahdollisti kuitenkin sen, että muiden teemojen lisäksi romanikulttuuriin liittyvistä asioista osattiin kysyä ja niistä oli mahdollista keskustella yhdessä haastateltavan kanssa. On kuitenkin huomioitava, että romanikulttuurissa on tabuasioita, joista ei voida keskustella eri-ikäisten romanien kes-

⁹⁵ Nämä ovat samat haastattelut, joita Tuula Nyman käytti omassa vuonna 2012 julkaistussa opinnäytetyössään *Naiset murroksessa. Romaninaiset Vanajan vankilassa*.

ken. Esimerkiksi parisuhteeseen ja seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä ei keskusteluissa tuotu esille.

Selvityksessä käytetään teemahaastatteluista otettujen lainauksien yhteydessä haastattelijan kohdalla tunnusta H ja vastaajan kohdalla tunnusta V. Lisäksi jokaisen lainauksen loppuun on merkitty, missä vankilassa kyseinen nainen oli haastatteluhetkellä.

4.2 Kysymyslomakkeet

Selvityksessä käytetyt kysymyslomakkeet olivat samoja, joita käytettiin vankiloissa toimineen Voiva-ryhmän alkuhaastatteluissa. Lomakkeet rakennettiin niin, että ne palvelivat molempia niille asetettuja tarkoituksia: saada tarvittavat tiedot naisista Voiva-ryhmiin sekä vastata selvityksen tarpeeseen. Lomakkeen kysymykset eroavat osittain teemahaastatteluista, mikä luo oman haasteensa selvityksen analyysiosalle. Kysymyslomakkeet täytettiin teemahaastattelujen jälkeen.

Yhteensä 21 naista täytti kysymyslomakkeet yhdessä projektin työntekijän kanssa. Voiva-ryhmät kokoontuivat Vanajalla ja Hämeenlinnassa, joten pääosa lomakkeisiin vastanneista naisista oli näistä kahdesta vankilasta. Kysymyslomakkeisiin vastanneista naisista 13 oli Hämeenlinnasta, seitsemän Vanajalta ja yksi Turusta.

Projektin edetessä ymmärrys romaninaisvankien tilanteesta kasvoi ja projektin työntekijät huomasivat, että teemahaastatteluista puuttui oleellisia kysymyksiä koskien romaninaisvankien tilannetta ja palvelutarvetta vankiloissa. Näitä teemoja olivat muun muassa perheen ja suvun tuomiot ja yhteydet lastensuojeluun.

4.3 Aineisto ja selvityksen etiikka

Kokonaisuudessaan aineisto käsittää 36 romanitaustaisen naisen tiedot. Alla olevassa taulukossa 1 on eritelty tarkemmin selvitykseen osallistuneiden naisten sijoittuminen vankiloihin selvityksen tekohetkellä. Aineiston naisista selvä enemmistö oli Vanajan ja Hämeenlinnan vankiloista.

Taulukko 1. Selvitykseen osallistuneiden romaninaisvankien sijoittuminen vankiloihin (n=36).

	Vanaja	Hämeenlinna	Turku	Laukaa	Yhteensä
Lukumäärä	17	17	1	1	36

Selvityksessä tulee olla erityisen varovainen tunnistettavuuden kanssa. Romaninaisvankien lukumäärä on absoluuttisesti pieni, jolloin vaarana on yksittäisen henkilön paljastuminen. Tämän vuoksi käsittelemme aina yhtä aihetta kerrallaan emmekä esimerkiksi ikää, rangaistustyyppiä tai vankilakäyntien lukumäärää yhdessä. Lainauksissa mainitaan vain haastatteluhetken vankilat. Valitsemamme lainaukset sisältävät pääasiassa yleisiä naisten kertomuksissa esille tulleita piirteitä.

Yleisesti selvitykseen osallistuneiden naisten iän osalta voi todeta, että he olivat pääasiassa nuoria. Heidän ikänsä mediaani on 29 vuotta, ja selvä enemmistö on 20–29-vuotiaita. Yhden naisen ikä ei tullut teemahaastattelussa esille. Vuonna 2013 naisvangit Suomessa olivat yleisimmin joko 30–39-vuotiaita (28%) tai 40–49-vuotiaita (26 %).⁹⁶ Selvitykseen osallistuneet romaninaiset olivat siis verrattain nuoria. Varsinkin ensimmäistä tuomiotaan suorittavat naiset näyttävät aineiston perusteella olevan pääasiassa nuoria, 20–29-vuotiaiden ollessa suurin ryhmä. Alla olevassa taulukossa 2 on esitelty selvitykseen osallistuneiden naisten ikäjakauma.

Taulukko 2. Selvitykseen osallistuneiden romaninaisten ikäjakauma (n=35).

Ikä	Lukumäärä	Prosenttia
-19	1	3
20–29	18	51
30–39	9	26
40–49	2	6
50–	5	14
Yhteensä	35	100

⁹⁶ Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2003, 32.

5 Romaninaisvankien lukumäärä ja sijoittuminen eri vankiloihin

Selvityksessä keskitytään vain näkyvään rikollisuuteen, sillä tietoa piilorikollisuudesta on lähes mahdotonta saada. Romaninaisvankien lukumäärästä voidaan suoraan päätellä ainoastaan rikoksesta tuomittujen osuus, eikä siitä voi tehdä suoria päätelmiä rikollisuuden yleisyydestä. Honkatukia ja Suurpää totesivat tutkimuksessaan, että viranomaistietojen perusteella maahanmuuttajilla on todettu olevan suurempi riski tulla epäillyksi ja tuomituksi rikoksista kuin pääväestön edustajilla.⁹⁷ Tällaista tietoa ei ole romanien kohdalla saatavilla, mutta tämä mahdollisuus tulee ottaa huomioon, sillä romanit ovat usein erityisen tarkkailun kohteena esimerkiksi kaupassa asioidessaan.

Suomessa on kielletty tilastointi etnisen taustan perusteella, joten romanivankien lukumäärä perustuu arvioihin.⁹⁸ Tilastoinnin kiellon lisäksi huomioitavaa on, ettei romaniksi määrittely ole yksiselitteistä. Suomessa romanivähemmistöön kuulumisen perustuu itseidentifikaatioon. Lisäksi lukumäärää laskiessa tulee huomioida se, että määrittelyyn vaikuttaa myös laskutoimitusta tekevän henkilön näkemys asiaan. Määrittelyn monimuotoisuus vaikuttaa siis luonnollisesti arvioon romanivankien lukumäärästä. Vuoden 2003 selvityksessä kaikkien romanivankien kokonaislukumääräksi arvioitiin 120–140 henkilöä, ja vuosien 2009 ja 2010 lukumääräksi 199.⁹⁹

Selvityksen aineiston pohjalta¹⁰⁰ romanitaustaisen naisvankien lukumäärä oli syksyllä 2012 ja keväällä 2013 noin 35 vankia. Naisvankien kokonaislukumäärä oli 1.5.2013 yhteensä 255 vankia.¹⁰¹ Romaninaisvankien lukumäärää selvitettiin 21.5.2013. Näitä kahta lukua vertaamalla romaninaisten osuus kaikista naisvankeista oli kyseisenä aikana 14 %. Romaninaisten lukumäärän muutosta on aineiston pohjalta mahdotonta arvioida. Tarja Pösö toi kuitenkin tutkimuksessaan esille, että aineistonkeruuvaiheessa vuonna 1983 vankilan henkilökunta arvioi, että noin

⁹⁷ Honkatukia ja Suurpää 2007, 39.

⁹⁸ Kts. Suomen romanipoliittinen ohjelma 2009, 18.

⁹⁹ Huhta 2010, 4.

¹⁰⁰ Kts. 4.3 Aineisto ja selvityksen etiikka.

¹⁰¹ Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2003, 16.

joka kymmenes naisvanki oli romani.¹⁰² Tämän perusteella ei voida kuitenkaan tehdä arvioita romaninaisten lukumäärän muutoksesta. Absoluuttisten lukujen ollessa pieniä jo muutaman henkilön muutos kokonaismäärässä vaikuttaa selvästi prosenttilukuun.

Vuoden 2010 selvityksen mukaan romaneja oli lähes kaikissa Suomen vankiloissa. He eivät olleet sijoittuneet tasaisesti eri vankiloihin vaan olivat keskittyneet Etelä- ja Länsi-Suomen suurimpiin vankiloihin kuten Helsingin, Hämeenlinnaan, Keravalle, Kylmäkoskelle ja Satakunnan molempiin vankiloihin.¹⁰³

Romaninaisvankien kohdalla tilanne oli aineiston perusteella samantyyppinen. Heitä oli lähes kaikissa vankiloissa, joissa on naisvankipaikkoja.¹⁰⁴ Tämän selvityksen tuloksissa näkyy kuitenkin selvästi romanitaustaisten naisten kerääntyminen Hämeenlinnaan ja Vanajan vankilan Vanajan osastolle. Näissä kahdessa vankilassa oli molemmilla kyselykerroilla 65–70 prosenttia kaikista romaninaisvangeista.¹⁰⁵ On huomioitava, että niissä on myös selvästi eniten naisvankipaikkoja. Lisäksi Turussa oli molemmilla selvityskerroilla hiukan muita vankiloita enemmän romanitaustaisia naisvankeja.

¹⁰² Pösö 1986, Liite 1 sivu 21.

¹⁰³ Huhta 2010, 4.

¹⁰⁴ Ylitornion vankilan naisosasto lakkautettiin 1.11.2012.

¹⁰⁵ Vuonna 2010 *Naiset näkyviksi* -mietinnössä romaninaiset huomioitiin näkyviksi erityisryhmäksi erityisesti Hämeenlinnassa ja Vanajan vankilan äiti-lapsi-osastolla. (Naiset näkyviksi 2008, 67–68.)

6 Elämäntilanne ennen vankilaan joutumista

Selvityksessä ei tehdä laajaa analyysia vankien elämäntilasta. Tässä luvussa keskitytään muutamaan valittuun teemaan, jotka omalta osaltaan kuvaavat naisten elämäntilanteita ennen vankilaan joutumista. Teemoja ovat koulutus, osallistuminen työelämään, asuntotilanne ja päihteet. Lisäksi romanien kohdalla on oleellista pohtia yhteisöllisyyttä ja sen tarjoamaa turvaa. Yhtenä teemana ovat myös selviytykseen osallistuneiden naisten lähipiirin vankilatuomiot.

Tarja Pösö listasi vuoden 1986 teoksessaan tekijöitä, jotka yhdistivät tutkimukseen osallistuneita naisia. Näitä olivat koulutuksellinen, ammatillinen ja työmarkkinoiden huono-osaisuus, taloudellinen epävakaisuus, voimakas ja ristiriitainen kiintyminen perhe- ja parisuhteisiin ja konfliktiherkkä menneisyys. Nämä ovat pitkälti toinen toisistaan johtuvia tekijöitä, mikä tarkoittaa, että naisvangeille yhteistä näytti olevan tutkimuksen mukaan ennen kaikkea ongelmien kasaantuminen.¹⁰⁶

Sama ilmiö näkyi tämän selvityksen romaninaisvankien kohdalla. Naisten elämässä näytti olevan ennen vankeutta monia syrjäyttäviä tekijöitä. Pösön tutkimuksen tapaan selvitykseen osallistuneiden romaninaisten tilannetta näytti yhdistävän alhainen sosiaalinen asema, joka liittyy heikkoon taloudelliseen tilanteeseen, koulutus- ja työelämätaustaan. Tämän lisäksi tässä selvityksessä naisilla oli ongelmia päihteiden ja asunnottomuuden kanssa. Tuula Nyman toteaa opinnäytetyössään, että romaninaisten vankeuden taustalla olivat ennen kaikkea heikko taloudellinen tilanne ja päihteet.¹⁰⁷

Teemahaastatteluissa ja kysymyslomakkeissa nousevat Pösön tapaan esille romaninaisten kokemukset perhe-elämän rikkonaisuudesta ennen vankilaan joutumista. Rikkonaisuuteen liittyivät muun muassa ongelmat lasten kanssa, mikä näkyi yhteyksinä lastensuojeluun, päihdeongelmat, asunnottomuus, lähipiirin vankilatuomiot ja muu rauhattomuus. Samanlaisia rikkonaisuuden kokemuksia tuli esiin, kun naiset kuvasivat lapsuuttaan/nuoruuttaan. Osa kertoi, että elämä oli ollut ”se-

¹⁰⁶ Pösö 1986, 134–136.

¹⁰⁷ Nyman 2012, 25–26.

kasta elämää, aina jotain ongelmia” tai ”en ollut paljoa kotona”. Naisten kuvaillessa perheolosuhteita kertomuksissa mainittiin kasvaminen äidin, sisarusten ja osan kohdalla myös isovanhempien kanssa. Eräs nainen mainitsi erikseen isän olleen aina vankilassa, mutta muuten isä mainittiin aineistossa vain harvoin.

Toisaalta osa naisista koki elävänsä normaalia ja hyvää elämää, eivätkä he kokee tilannettaan ennen vankilaa ongelmalliseksi. Sitä, mitä hyvällä ja normaalilla elämällä tarkoitetaan, ei avattu naisten kertomuksissa enempää. Samoin lapsuuden kuvailussa oli muistoja ”tavallisesta” lapsuudesta. Tämän tyyppisessä selvityksessä kuitenkin korostuvat usein ongelmat.

6.1 Koulutustausta sekä ja asunto- ja työtilanne

Työttömyys katkoo osaltaan yksilön siteitä yhteiskuntaan vähentäen osallisuutta ja heikentäen taloudellista tilannetta ja näin lisää riskiä syrjäytymiseen. Alila ja muut toteavat, että työttömyyden jatkuessa pitkään sillä voi olla vaikutuksia arvomaailmaan. Nuorten kohdalla tämä voi vaikeuttaa pysyvästi kiinnittymistä työelämään ja yhteiskuntaan.¹⁰⁸ Tämän lisäksi koulupudokkuuden katsotaan olevan yksi syrjäytymistä edistävästä tekijöistä. Niillä, joilla ei ole peruskoulun jälkeistä tutkintoa, on huomattu esiintyvän muita enemmän rikollisuutta.¹⁰⁹

Selvitykseen osallistuneilla romaninaisilla oli tässä suhteessa heikko tilanne. Koulutustausta oli heikko ja työkokemusta oli kertynyt vain muutamalle. Näihin tiiviisti liitetty asuntotilanne näyttäytyi useiden naisten kohdalla huonona.

H: Sit on koulutuksesta, onko peruskoulu?

V: En ole käyny.

H: Mihin asti se on jäänyt?

V: Varmaan viidenteen luokkaan.

H: Muistatko syitä, mitten takia on jäänyt?

V: No sehän vaan jäi sen takia, kun siihen aikaan, kun mä olen käyny koulua, oli tosi paljon romaniyhteisön ja valkoilaisten välisiä komplikaatioita ja riitoja ja haukkumista ja nykimistä, että kyllä se aika pitkälle tyssäs heti alkuvuosina siihen. (Vanaja)

¹⁰⁸ Alila ym. 2011, 14.

¹⁰⁹ Ristolainen ym. 2013, 13–14.

Kuten yllä, useat selvitykseen osallistuneista naisista eivät olleet suorittaneet peruskoulua loppuun. Yleisintä oli lopettaa koulu yläasteen yhdeksänteen luokkaan, mutta kuten yllä on huomattavissa, osa lopetti koulun jo aiemmin. Aineiston 36:sta naisesta 22 (61 %) ei ollut selvityksen tekohetkellä suorittanut peruskoulua loppuun. Naiset kuitenkin kertoivat kiinnostuksesta peruskoulun suorittamiseen vankeusrangaistuksen aikana.

Koulunkäynnin lopettamisen taustalla olivat muun muassa huonot kokemukset koulusta. Tämän lisäksi syiksi annettiin ”omaan elämään lähteminen” tai kiinnostuksen puute. Peruskoulun loppuun saattaneita oli aineistossa 14 (39 %). Heistä ammattitutkinnon oli suorittanut viisi naista. Osalla oli kokemusta työelämästä ja kolmella oli tiedossa työpaikka vankila-ajan jälkeen.

Pääosin selvitykseen osallistuneilla naisilla ei ollut kokemusta työelämästä lainkaan eikä työpaikkaa ollut tiedossa vankila-ajan jälkeen. Yleisimpiä toimeentulo- muotoja ennen vankilaan joutumista olivat erilaiset tuet kuten toimeentulotuki, työttömyyskorvaus, eläke ja kodinhoidontuki. Tämän lisäksi osalle naisista rikoksista saadut tulot olivat toimeentulon osana. Kaksi haastateltua romaninaista kertoi rikoksista saadulla tulolla olleen merkittävä rooli toimeentulossa, koska sosiaalitoimesta ei haluttu hakea apua. Apu koettiin osittain myös liian pieneksi normaalin elämän ylläpitämiseen, minkä vuoksi lisätuloja hankittiin rikosten avulla.

Asunnotilanne ei selvityksen pohjalta näyttäytynyt hyvänä. Alla taulukossa 3 on esitetty asunnottomien osuus ennen vankilaa ja taulukossa 4 puolestaan asunnottomien osuus selvityksen tekohetkellä.

Taulukko 3. Romaninaisvankien asunnotilanne ennen vankeutta (n=36).

	Lukumäärä	Prosenttia
Ei asuntoa	9	25
Asunto	22	61
Ei tietoa	5	14
Yhteensä	36	100

Taulukko 4. Romaninainavankien asuntotilanne vankeusaikana (n=36).

	Lukumäärä	Prosenttia
Ei asuntoa	15	42
Asunto	19	53
Ei tietoa	2	5
Yhteensä	36	100

Vaikka asunnon omaavien osuus ennen vankeutta on suhteellisen suuri, voidaan asunnottomuuden katsoa olleen merkittävä ongelma jo ennen vankilaan joutumista. Asuntotilanteen ongelmallisuus tulee kuitenkin erityisesti esiin naisten ollessa vankilassa. Teemahaastattelut ja kysymyslomakkeiden täyttö tehtiin vankeusaikana, joten lukumäärä ei suoraan kerro, kuinka monta vapautui ilman asuntoa. Osa naisista on voinut saada asunnon vielä ennen vapautumistaan. Projektin aikana saadun kokemuksen mukaan osa romaninainaisista kuitenkin vapautui ilman asuntoa.

Asunnon etsiminen oli yksi suurin yksittäinen asia, jonka kanssa selvityksen romaninaiset mainitsivat tarvitsevansa ulkopuolisen apua. Asunnottomuuden lisäksi ongelmana oli jo aiemmin käsitelty työttömyys.

H: Miltä susta tuntuu se siviiliin siirtyminen?

V: Mä olen niin vähän aikaa ollu, että ei se nyt niin vaikeeta oo. Mut se on just: alkaa taas ongelmat, todellisuus, ettei oo asuntoa, ei työpaikkaa, ei oikeestaan mitään. Kunhan vaan taas oot. (Vanaja)

Haastateltava ei kokenut ongelmana siviiliin siirtymistä, mutta tilanteen teki ongelmalliseksi se, ettei hänellä ollut vapauduttuaan asuntoa eikä työpaikkaa. Asunnottomuudesta ja sen liittymisestä muihin ongelmiin kertoo tämän lisäksi erään toisen vangin kertomus. Kyseinen nainen totesi, että hänellä oli ennen vankilaan joutumista asunto, mutta rikokset olivat peräisin aiemmalta ajanjaksolta, jolloin hän oli ollut useamman vuoden asunnottomana.

6.2 Päihteiden käyttö

Ongelmia liittyi naisten päihteiden käyttöön. Selvityksen osallistuneista naisista 10 (27 %) myönsi, että heillä oli päihdeongelma. Kolme kertoi ongelmia olleen sekä

huumausaineiden että alkoholin kanssa. Pelkän huumausaineongelman myönsi kaksi naista, samoin kuin pelkän alkoholiongelman. Yhdestä naisen kertomuksesta ei käynyt ilmi päihdeongelman laatu, ja kaksi kertoi käyttävänsä väärin lääkkeitä. Näiden kymmenen naisen lisäksi viisi naista kertoi, että heillä oli ollut päihdeongelma. Eli yhteensä 15 naisella (42 %) oli kokemuksia päihdeongelmista. Alla olevassa taulukossa 5 on esitelty naisten kokemuksia omista päihdeongelmista.

Taulukko 5. Romaninaisvankien päihdeongelmat (n=36).

	Lukumäärä	Prosenttia
On tällä hetkellä	10	28
Ollut, mutta ei enää	5	14
Ei ole/ole ollut päihdeongelmaa	16	44
Ei käy ilmi	5	14
Yhteensä	36	100

Luvut osoittavat selvän tarpeen päihdekuntoutukselle romaninaisten kohdalla. Toisaalta luvut osoittavat, että yli puolet ei koe tai myönnä ongelmia päihteiden kanssa. Vastausten perustuessa naisten omiin arvioihin tulee huomioida, etteivät kaikki välttämättä myönnä päihdeongelmaansa.

6.3 Lasten lukumäärä

Selvitykseen osallistuneista naisista 23:lla (64 %) oli selvityksen tekohetkellä lapsia. Tämä ei eroa yleisesti naisvangeista ainakaan vuoden 2008 tiedon mukaan, jolloin naisvangeista 2/3:lla oli lapsia.¹¹⁰ Suurimmalla osalla selvitykseen osallistuneista romaninaisvangeista lapsia oli enemmän kuin yksi, ja lapset olivat yleisesti alaikäisiä, useat vielä alle kouluikäisiä.

Lähes kaikilla naisilla, joilla oli omia lapsia, oli ollut yhteyksiä lastensuojeluun. Useiden naisten lapset olivat sijoitettuina tai muualla hoidossa, ja yhtenä tulevaisuuden haaveena naiset näkivät lapsien saamisen takaisin itselleen. Aineistossa esiintyvillä naisilla oli tämän lisäksi omakohtaisia kokemuksia lastenkodeista, eli he olivat itse olleet lastenkotien asiakkaina. Palveluohjaajan kokemuksen mukaan useiden

¹¹⁰ Naiset näkyviksi 2008.

romaninainisvankien kohdalla suhtautuminen lastensuojeluun oli negatiivista. Lastensuojelu koettiin usein uhkaavana, eikä sen auttavaa puolta nähty.¹¹¹

Aiemmin tehdyn tutkimuksen pohjalta on todettu, että rikolliset teot ovat vain harvoin sijoitusten ensisijainen syy vaan taustalla on muita perheeseen tai lapseen liittyviä ongelmia. Uusintarikollisuutta ennustettaessa kontaktit lastensuojeluun ennen vankeustuomiota on havaittu yhdeksi merkittäväksi tekijäksi.¹¹² Lastensuojelun tarpeen lisääntyminen kertoo perheiden taloudellisista ja sosiaalisista ongelmista sekä heidän kyvyttömyydestään suoriutua niistä.¹¹³

6.4 Läheisten vankilatuomiot

Tämä alaluku perustuu vain kysymyslomakkeilla kerättyyn tietoon, koska läheisten vankilatuomioita ei käsitelty teemahaastatteluissa, eikä aihe tullut esiin naisten kanssa käydyissä keskusteluissa. Vastaajia kysymyslomakkeissa oli 21. Taulukkoon 6 on koottu maininnat veljen, puolison, serkun, äidin, isän, sedän, tädin, sisikon ja ystävän vankeustuomioista. Mainintoja läheisten vankilatuomioista on enemmän kuin kysymyslomakkeeseen vastanneiden naisten lukumäärä, koska lähes kaikki vastanneet mainitsivat useamman kuin yhden taulukkoon listatun läheisen, joka oli ollut vankilassa.

¹¹¹ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 15.11.2013.

¹¹² Honkatukia ja Hinkkanen 2009, 43.

¹¹³ Alila ym. 2011, 14.

Taulukko 6. Romaninainavankien vankilassa olevat tai vankilassa olleet läheiset (n=21).

Vangin läheinen	Lukumäärä	Prosenttia
Veli	13	62
Puoliso	12	57
Serkku	12	57
Äiti	10	48
Isä	10	48
Setä	10	48
Täti	6	29
Sisko	6	29
Molemmat vanhemmat	6	29
Ystävä	6	29

Yksikään vastanneista ei ollut ainoa lähipiirinsä jäsen, joka oli ollut vankilassa. 13 naista (62 %) nimesi vähintään neljä eri läheistä, jotka olivat olleet tai olivat selviytyksen tekohetkellä vankilassa. Vastaava luku niiden kohdalla, jotka nimesivät vähintään kolme eri läheistä, oli 17 (81 %). Kysymyksissä ei huomioitu sitä, jos eri läheisiä on ollut vankilassa useampia kertoja. Huomioitavaa on, että maininnat puolison ja ystävien vankilakokemuksista ovat aineistossa yllättävän vähäisiä. Toisaalta kaikilla ei välttämättä ollut puolisoa vastaushetkellä tai häntä ei haluttu vastauksissa tuoda esille.

Romaninainavankien kohdalla huomio kiinnittyy erityisesti suvun muiden naisten vankeustuomioihin. Yleistä oli, että selvitykseen osallistuneiden suvussa oli naisia, jotka olivat olleet vankilassa. Osan kohdalla kyseessä oli sisko, osan kohdalla vankilassa oli tai oli ollut sekä sisko että äiti, osalla äiti sekä täti ja muutamalla jopa äiti, sisko ja täti. Yhteensä 13:lla kysymyslomakkeeseen vastanneesta, eli 62:lla prosentilla, oli naispuolinen sukulainen (joko äiti, sisko tai täti) ollut vankilassa. Eli vähintään puolella vastanneista löytyy omasta lähipiiristä malli rikoksia tekevälle naiselle. Tässä eräs haastateltu nainen kertoo oman perheensä suhteista rikoksiin seuraavalla tavalla:

V: Kai se on kriminelli ajattelutapa, niin kun sanotaan, lapset sanoo, että meillä on kriminelli perhe, kun kumpikin on kato linnassa. Mutta en tiedä, onko se sitä, mut kyllä se varmaan näinkin on että ehkä se on siellä kuitenkin, se on niinkun hyväksyttävämpää.

H: Niin.

V: Kaaloporukasta kun porukasta aina joku on ollu linnassa. Sitä ei tuomita niin, se perhe ei tuomitse, niin kun nyt kaa-jeet tuomitsee, että se on mustalainen, älä tuu ovelle, kaalo ottaa vastaan sen ja siinä lapset kasvaa siihen, että ahaa, se ei oookkaan mikään hirvee peikko. Niin lapset sanoo, että meillä on kriminelli perhe mut ehkä se on sitä kun kaikki vanhemmat lapset on ollu linnassa ja mä olen nyt. Mut ei-hän se taas mustalaisuuteen liity, ehkä se liittyy siihen että on oma perhe. (Vanaja)

Haastattelussa tuli esille kokemus rikollisesta elämäntavasta koko perheen yhteisenä elämäntapana. Lainauksen lopuksi haastateltu toteaa, ettei rikollinen ajattelumalli liittynyt romanina olemiseen, vaan perheen omaan rikollisuushistoriaan, vaikka hän aluksi mainitsee rikollisuuden olevan yleistä romanien keskuudessa. Selvityksessä on tullut laajemmin esille lainauksessa mainittu kokemus, jossa lähipiirin vaikutuksen voidaan katsoa olleen rikollisuutta lisäävä tekijä.

Selvityksen aineistosta löytyy viitteitä rikollisuuden ylisukupolvisuuteen. Kymmenen naista 21:sta mainitsi oman äidin olleen vankilassa ja samoin kymmenen mainitsi oman isän samassa yhteydessä. Molemmat vanhemmat mainitsi yhteensä kuusi naista. Rikollisen elämäntavan ylisukupolvisuudesta kertoo tämän lisäksi, että aineistossa oli näkyvissä vankilakierteen jatkuminen jopa kolmannessa polvessa: yhden romaninaisen kohdalla sekä oma lapsi että äiti olivat olleet tai olivat vastaushetkellä vankilassa. Samoin eräs naisista kertoi keskustelussa Vanajalla siitä, kuinka hänen äitinsä ja tätinsä olivat ottaneet hänet mukaansa rikosten tekoon jo pienestä lähtien. Rikokset olivat siis hänelle opittu malli hankkia elantonsa.

Tuula Nyman käytti omassa opinnäytetyössään Sutherlandin rikollisuuden oppimisen teoriaa. Nyman toteaa samaa kuin edellä: rikollinen elämäntapa oli haastatetuille naisille kahden tai jopa kolmen sukupolven mittainen elämäntapa. Nymanin

mukaan osa romanilapsista oli tottunut siihen, että äiti vietti osan ajastaan vankilassa.¹¹⁴

6.5 Sosiaaliset suhteet ja romaniyhteisön muutokset

Romaniyhteisö nähdään perinteisesti tiiviinä yhteisönä, joka on tarjonnut osittaisen suojaverkon syrjäytymistä vastaan. Tiiviissä sosiaalisissa suhteissa yhteisön ja suvun sisällä on ollut vahva sosiaalinen kontrolli, vaikka yhteydet yhteiskuntaan olisivat yksilön kohdalla olleet heikkoja. Romaniyhteisössä ja -suvuissa voidaan edelleen nähdä vahvaa yhteisöllisyyttä. Vaikka selvitykseen osallistuneet romanimaiset kokivat elävänsä pääasiassa tiiviisti romaniyhteisössä, heidän kohdallaan tilanne oli osittain muuttunut: yleinen aineistossa esille tullut piirre oli naisten kokemus romaniyhteisön muutoksesta. Seuraavissa lainauksissa kaksi naista kertoo oman näkemyksensä muutoksista.

Koko tää mustalaisyhteisö ja tää meininki mitä on sais mun mielestä olla ihan toisenlaista kuin mitä se tänä päivänä on. Tää ei enää ollenkaan toimi mun mielestä sillä tavalla, mitä se on ollut joskus. Yhteys puuttuu ja ystävällisyys. Ja rakaudettomuus on lisääntynyt. Ei välitetä toinen toisestaan. (Vanaja)

[...] Tänä päivänä kun on vaan vanhemmat, siskot ja veljet ja lapset sakkina. Suurempi mustalaisyhteisöllisyys on mennyttä. (Vanaja)

Sosiaaliset suhteet olivat naisten kokemuksiensa mukaan vähentyneet ja muuttuneet: enää ei välitetty samalla tavalla kuin ennen. Toinen haastateltava toi esiin, että hänen kohdallaan yhteydet olivat tiiviitä enää vain lähiperheeseen. Yhteisössä, jossa kontrolli on perinteisesti ollut voimakkainta koko suvun vanhempien henkilöiden taholta, voidaan yhteyksien vähentymisen katsoa vähentäneen sosiaalisen kontrollin määrää. Samoin voidaan nähdä, että yksilön tunne siitä, että hän on yhteisön jäsen ja kokee näin osallisuutta yhteisöön, on vähentynyt.

Yhteisöllisyyden vähentymisen voidaan nähdä vaikuttavan vapautuvien vankien tilanteeseen. Romanian kohdalla viranomaiset ovat usein luottaneet siihen, että suku huolehtii esimerkiksi vapautuvista vangeista. Romanian lähisuhde- ja perhe-

¹¹⁴ Nyman 2012, 20, 25, 33.

väkivaltaa tutkineen raportin mukaan tämä tuli esiin turvakoteihin pääsemisessä. Turvakodeissa vedottiin romanien suvun antamaan turvaan, ja joidenkin kohdalla tämä oli johtanut jopa turvakotiin pääsyn eväämiseen.¹¹⁵ Tuula Nyman nostaa saman teeman esille omassa opinnäytetyössään. Nyman toteaa, ettei romaneiden yhteisöllisyys ole yhtä vahvaa kuin ennen. Vanhempien romanien tukiverkoston poistuessa muun muassa päihteen käyttö on romaninaisten keskuudessa lisääntynyt.¹¹⁶

Projektin aikana on tullut vastaan jopa romaninaisia, jotka ovat joutuneet vankilasta suoraan kadulle. Nämä naiset ovat erittäin riippuvaisia yhteiskunnan tarjoamista apu- ja tukipalveluista. Romanien yhteisöllisyys elää vielä kuitenkin osittain vahvana, mutta tässäkin tapauksessa sillä ei voida korvata yhteiskunnan tarjoamaa apua: sukulaisten nurkista ei rakenneta edellytyksiä rikoksettomaan elämään.

Aineistossa voidaan nähdä toisenlainenkin kokemus sosiaalisten suhteiden vähäisyydestä. Omassa yhteisössä tapahtuneen muutoksen ja sosiaalisten suhteiden vähentymisen lisäksi selvitykseen osallistuneet naiset toivat esille kokemuksen ystävyysuhteiden vähäisyydestä. Yhtenä syynä tähän oli se, että osalla ystävät liittyivät rikoksiin eikä heihin siksi haluttu pitää yhteyttä.

¹¹⁵ Törmä ym. 2013, 63.

¹¹⁶ Nyman 2012, 34–35.

7 Romaninaiset vankilassa

7.1 Ensimmäinen tuomio ja kertaisuus

Naisten vankilatuomioiden määrä (kertaisuus) selvitettiin sekä teemahaastatteluis-
sa että kysymyslomakkeella. Alla olevassa taulukossa 7 on esitetty selvitykseen
osallistuneiden naisten vankilakertaisuus.

Taulukko 7. Romaninaisvankien vankilakertaisuus (n=36).

Kertaisuus	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9. tai yli	Yhteensä
Lukumäärä	7	8	4	2	2	6	3	1	3	36
Prosenttia	19	22	11	6	6	17	8	3	8	100

Vanajan vankilasta esitetty huoli siitä, että samat naiset palaavat vankilaan yhä
uudestaan, saa tukea käsillä olevasta aineistosta. Selvitykseen osallistuneista nai-
sista vain seitsemän (19 prosenttia) oli ensikertalaisia. Samaan aikaan yli puolella
naisista selvityksen tekohetkellä oleva tuomio oli vähintään kolmas. Tästä näkö-
kulmasta katsottuna huoli romaninaisvankien rikolliskierteestä on todellinen.

Rikollisuuskierre alkoi monien kohdalla jo nuorena. Alla olevassa taulukossa 8 on
tarkasteltuselvitykseen osallistuneiden naisten ikää, kun he saivat ensimmäisen
tuomionsa.

Taulukko 8. Romaninainvankien ikä heidän saadessaan ensimmäisen tuomionsa (n=36).

Ikä	Lukumäärä	Prosenttia ¹¹⁷
alle 20	12	33
20–24	12	33
25–29	8	22
30–34	1	3
35–	3	8
Yhteensä	36	100

Aineistoa tarkastellessa nousee esiin, että lähes kaikki naiset olivat saaneet ensimmäisen tuomionsa alle 30-vuotiaana. Selvästi yli puolet sai ensimmäisen tuomionsa alle 25-vuotiaana. Varsinkin alle 20-vuotiaana vankilaan joutuneiden suuri määrä on yllättävä, koska alle 20-vuotiaiden naisten lukumäärä vankilassa on yleisesti pieni. Vuonna 2012 kaikissa vankiloissa oli yhteensä vain yksi alle 20-vuotias nainen ja vuoden 2013 laskennassa heitä ei ollut yhtään.¹¹⁸ Selvitykseen osallistuneista naisista vain neljä sai ensimmäisen tuomionsa ollessaan 30 vuotta tai yli.

7.2 Vankilaan joutumisen syyt ja vankilassaoloaikojen pituudet

Suurin osa kaikista Suomen naisvangeista on vankilassa joko henkirikoksen tai pahoinpitelyn vuoksi. Näiden rikosten osuus on kaikista tuomioista hieman yli puolet. Omaisuusrikosten yhteenlaskettu osuus (ryöstö, varkaus ja muu omaisuusrikos) oli kaikista päärikostyypeistä 25 prosenttia. Huumausainerikosten osuus oli 14 prosenttia.¹¹⁹

Romaninainvankien tilanne näyttää eroavan tässä. Alla olevassa taulukossa 9 on listattu aineistossa mainittuja syitä vastaushetkellä kärsittyyn tuomioon. Mainintoja on yhteensä 42, koska osa naisista mainitsi useamman syyn. Omaisuusrikoksiksi laskettiin kaikki rikokset, joiden naiset kertoivat liittyneen jollakin tavalla rahan hankintaan. Aineistossa omaisuusrikoksia ei usein eritelty tarkemmin. Useiden naisten

¹¹⁷ Pyöristyksestä johtuen prosenttiluku ei täsmää sataan.

¹¹⁸ Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2003, 32.

¹¹⁹ Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2003, 30.

kohdalla rikoshistoriaan liittyi erilaisia rikoslajeja. Taulukko sisältää kaikkien 36:n naisen maininnat rikoslajeistaan.

Taulukko 9. Romaninaisvankien rikoslajit ja niiden maininnat aineistossa.

Rikoslaji	Maininnat aineistossa
Omaisuusrikos	28
Väkivaltarikos	6
Huumausainerikos	3
Rattijuopumusrikos	2
Muut liikenne rikokset (kortitta-ajo)	3

Kerätyn aineiston, samoin kuin projektin kokemusten pohjalta, on nähtävissä, että romaninaiset olivat vankilassa pääasiassa omaisuusrikosten takia. 78 prosenttia naisista mainitsee omaisuusrikoksen ainakin yhtenä rikoslajinaan. Niistä saadut tuomiot vaihtelivat muutamasta kuukaudesta kolmeen vuoteen. Useimmissa tapauksissa tuomiot olivat alle vuoden pituisia. Aineistosta neljän naisen kohdalla omaisuusrikoksesta saadun tuomion pituus oli jopa 3–4 vuotta.

Kolmen naisen kohdalla vankilatuomion syynä oli huumausainerikos: kahden kohdalla huumausainerikos mainittiin ainoana syynä ja yhden kohdalla siihen liittyi tämän lisäksi omaisuusrikos. Kuten väkivaltarikosten kohdalla myös huumausaineiden takia saadut tuomiot olivat verrattain pitkiä, noin kolmen vuoden pituisia. Lisäksi kaikkien aineistossa esiintyneiden naisten kohdalla kortitta ajot ja rattijuopumukset olivat vain yhtenä osana tuomiota, lukuun ottamatta yhtä naisista.

Taulukossa 9 on nähtävissä, että kuusi naisista kertoi tuomionsa perusteeksi väkivaltarikoksen: näistä naisista kolme kertoi tuomionsa perustuvan ainoastaan pahoinpitelyyn. Väkivaltarikoksista saadut tuomiot olivat romaninaisten tuomioita tarkasteltaessa pitkiä, yli kahden vuoden tuomioita. Muut taulukossa mainitut kolme väkivaltarikoksen tehnyttä naista mainitsivat tuomion syyksi väkivaltarikoksen lisäksi omaisuusrikoksen. Aineistossa ei tullut esille henkirikoksen tehneitä. Tästä ei

kuitenkaan voi tehdä päätelmää siitä, etteikö vankiloissa olisi henkirikoksen tehneitä romaninaisia.

Yleisesti naisvankien kohdalla väkivaltarikokset ovat selvästi yleisin syy tuomioon, kun taas selvitykseen osallistuneilla romaninaisilla se oli harvinainen syy. Saman huomion teki Tarja Pösö vuoden 1983 tutkimuksessaan. Pösön mukaan romaninaisten tekemät rikokset erottuivat selvästi muiden naisvankien rikollisuudesta. Romaninaiset olivat tuomittuina vain lähinnä laittomasta viinamyynnistä ja varkauksista, eikä tutkimuksessa tullut esiin yhtäkään henkirikoksen tehnyttä romaninaista.¹²⁰

7.3 Selvitykseen osallistuneiden naisten oma näkemys vankilassa olosta

Kysymyslomakkeissa kysyttiin vankeusrangaistusten syiden lisäksi omaa näkemystä siitä, miksi vastanneet olivat vankilassa. Samaa teemaa käsiteltiin osassa teemahaastatteluita. Naiset käsittelivät aihetta eri näkökulmista. Osa vastanneista toi esille syyksi yksinkertaisesti sen, että he olivat tehneet rikoksen ja olivat vankilassa vastamaamassa siitä. Tämä ilmeni esimerkiksi seuraavanlaisina kommentteina: ”olen tehnyt rikoksen ja vastaan siitä”, ”olen vääryyttä tehnyt”. Osa puolestaan pohti niitä tekijöitä, jotka olivat ajaneet heidät rikosten tekemiseen.

Pääasiassa naisten omat näkemykset olivat samoja, joita Pösön haastattelemat naiset nostivat esille jo vuonna 1986. Näitä olivat taloudellinen tilanne, psyykkisten vaikeuksien kestättömyys, pakkotilanne, vahinko tai sattuma ja päihteiden liiallinen käyttö.¹²¹ Ainoa syy, joka ei tämän selvityksen aineistossa tullut esille, oli psyykkisten vaikeuksien kestättömyys. Sen lisäksi selvitykseen vastanneet naiset antoivat syiksi rikollisen elämäntavan ja ystäväpiirin vaikutuksen.

Mun pitäis osata hillitä itteni enempi niinku niissä ystävissä tai kavereissa, niissä huonoissa niinku ystäväpiireissä, et mä en ois niin helposti lähtemässä jokasen ehdotuksiin mukaan. (Hämeenlinna)

¹²⁰ Pösö 1986, Liite 1 sivu 22.

¹²¹ Pösö 1986, 138.

Lainauksessa tulee esiin ystäväpiirin vaikutus rikoksiin. Haastateltu koki, että hänen rikollisuutensa taustalla olivat ystäväpiirissä tehdyt rikokset. Tämän lisäksi rikollinen elämäntapa ja ystäväpiiri liitettiin usein päihteisiin. Eräs nainen kertoi omien rikoksien syyksi alkoholin ja kaverit, toinen puolestaan alkoholin ja rikollisen elämäntavan. Kaiken kaikkiaan rikollisen elämäntavan mainitsi kuusi naista, eli se oli yleisin yksittäinen syy, jonka naiset mainitsivat. Ystäväpiirin vaikutuksen toi esiin kolme naista ja päihteet mainitsi samoin kolme naista. Yhtenä piirteenä naisten kertomuksissa oli heikko taloudellinen tilanne, jossa toimeentulo koostui lähinnä erilaisista yhteiskunnan tuista. Yhteensä neljä naista nosti tämän esille pohtiesaan omaa näkemystään rikoksen syistä.

Taloudelliseen tilanteeseen ja rikoksen tekoon liitettiin pakkotilanne, joka tuli ai-
neistossa muutenkin esille: eräs nainen kertoi miehensä pakottaneen hänet rikok-
sen tekoon, toinen mainitsi rikoksen taustalla yleisemmin olleen pakkotilanteen ja
kolmas nainen kertoi puolestaan autolla ajamisen olevan hänelle pakkomielle. Toi-
saalta näkemyksissä korostuvat rikosten teon sattumanvaraisuus tai tilanteen ku-
vaaminen vahinkona.

*No paljonhan olis saanu jäädä tekemättä. Mut kun ihminen
ei ymmärrä sitä, kun ajautuu sellaseen tilanteeseen. Mut sit
kun jälkeinpäin alkaa miettimään sitä, niin on ihan erilaiset
seuraukset.
(Vanaja)*

Haastateltu nainen kuvaa omassa kertomuksessaan, kuinka hän oli ajautunut ri-
koksen tekoon ilman, että oli ajatellut sen seurauksia. Samanlaista välinpitämättö-
myyttä kuvastaa erään naisen toteamus siitä, kuinka rikoksille ei ollut niinkään tar-
vetta, ne vaan tehtiin. Tämän lisäksi kaksi naista kertoi, kuinka otollinen tilanne
mahdollisti rikoksen. Eräs nainen kertoi puolestaan joutuneensa riitaan ja tehneen-
sä rikoksen vahingossa.

7.4 Sosiaaliset suhteet ja yhteydenpito vankilan ulkopuolelle

Naisten vuoro -projektissa romaninaisten vertaistuen merkitys on tullut vahvasti
esiin. Samoin Tuula Nyman kirjoittaa opinnäytetyössään, että työskennellessään
Vanajan vankilassa hän havaitsi kuinka vilkasta romaninaisvankien keskinäinen
vuorovaikutus oli. Nymanin mukaan romaninaiset hakeutuivat toistensa seuraan ja

antoivat toisilleen tukea vaikeissa elämäntilanteissa.¹²² Romaninaisten teemahaastatteluissa ja kysymyslomakkeissa näkyy kokemus, että vankeutta oli helpompi kestää, jos lähellä oli muita romaninaisvankeja.

Toinen tärkeä sosiaalisen elämän puoli vankeusaikana olivat romaninaisten siviilielämään pitämät yhteydet.

Et senkin tekee esimerkiksi, niinku mie sanoin aikaisemmin, toi puhelini, ni täällähän ois tosissaan niinko ikävää ja synkkää, mut on se mahdollisuus, et saa aina niinku yhteyttä omaisiin ja tota ystäviin, milloin niinku ite haluaa. Et jos vaikka tässä nyt tulee vähä semmonen ikävä mieli, nii et voi heti soittaa jokkekkii ja jutella sen kanssa ja toisen niinku mustalaisen kanssa vaihtaa ajatuksia, ni se jo niinku henkisesti auttaa niinku raakasti. (Laukaa)

Sosiaalisten suhteiden ylläpitoa avovankilassa (Laukaa ja Vanaja) helpotti mahdollisuus käyttää puhelinta useammin kuin suljetussa vankilassa. Puhelimen käyttö koettiin erittäin tärkeänä, koska sen avulla voitiin hoitaa sosiaalisia suhteita ja siviilielämään liittyviä asioita. Aineistossa nousikin esiin erityisesti vankilassa olleiden romaninaisten huoli vankimaailman ulkopuolella olevista perheenjäsenistä.

[...]Just se kun olis ollu hirveen paljon järjestettävää, totta kai kun yhtäkkiä sä joudut lähtemään niin porukka jää suu selällään seisomaan, eikä tiedä asioista ei mistään mitään, että kuka maksaa vuokrat, kuka maksaa sitä tätä tuota, se käy kaikille tietysti. (Vanaja)

Romaninaiset ovat useissa romaniperheissä vastuussa perheen asioiden hoitamisesta. Varsinkin vankilassa huolta aiheutti se, ettei siviilissä olevien perheenjäsenten asioista voitu pitää huolta. Useat vankilassa olevat romaninaiset pyrkivät kuitenkin mahdollisuuksien mukaan hoitamaan siviilissä olevien perheenjäsenten asioita. Erityishuolta aiheutti monille siviilissä olevat lapset. Vanajalla yhteyksien pito oli helppoa, mutta Hämeenlinnassa asioiden hoitaminen koettiin vaikeaksi. Naiset kertoivat kokevansa, ettei suljetussa vankilassa aina saatu tarvittua apua. Tästä esimerkkinä nostettiin esiin lasten asioiden hoitaminen, koska vartijoiden ja henkilökunnan ei koettu ottavan huolta lapsista tosissaan. Yleisemmin tunnelmaa vanki-

¹²² Nyman 2012, 35.

lassa kuvattiin muun muassa näin: ”Ja siellä sit ollaan, ja asiat jää ihan rempalleen.”

Keskeisenä osana yhteyksien pidossa perheeseen ja lapsiin olivat vankien omaisten vierailut vankilaan. Tässä oli eroja avovankilan ja suljetus vankilan välillä. Hämeenlinnan suljetussa vankilassa osalla naisista yhteydenpitoa sukulaisiin vaikeuttivat vankilan pukeutumissäännöt:

H: Nytkö sä oot täällä kiinni, niin kehen kanssa sä pidät yhteyttä vankeusaikana, onks sulla omaa perhettä tai lapsia, omaiset, ystävät...

V: No mä en piä oikeestaan ku mun äitiin ja täteihin.

H: Joo.

V: En muihin. Mut sekin on täällä vaikeaa, ku soitat aina niille, ne haluaa tulla kattomaan, no ei tänne voi ottaa kattomaan ketään, ku ei saa kampeita päälle.

H: Mut eikö täällä oo aika iso se vankilahame, se harmaa kolttu?

V: No ei, sehän on tää millä mennään töihin.

H: No... mut eikö se riitä?

V: Ei. (Hämeenlinna)

Osa romaninaisista koki, etteivät he voineet mennä tapaamisiin ilman romanihametta, mikä joidenkin kohdalla esti kokonaan yhteydenpidon sukulaisiin. Naisten kokemus perustui romanikulttuurin sääntöön siitä, etteivät romaninaiset voi olla vanhempien romanien tai romanimpiesten edessä ilman asiaankuuluvaa pukeutusta. Romanit kuitenkin tietävät, että vankilassa joudutaan elämään vankilan sääntöjen mukaan.

Käytännössä tämä näkyy Hämeenlinnassa kahdella eri tavalla. Osa ei mene tapaamisiin lainkaan koko vankeusrangaistuksen aikana ja osa puolestaan menee vankilan hameella. Vanhemmat romanit yleensä ymmärtävät vankilan säännöt, eivätkä näin vaadi romanihameen pitämistä tapaamisessa. Ongelmana lähinnä on se, että romaninaisvangit itse kokevat vankilahameessa esiintymisen liian häpeälliseksi. Toinen haaste vierailutilanteissa on se, että naiset voisivat tavata omia vierailijoitaan vankilan hame päällä, mutta samanaikaisesti tapaamistiloissa saattaa

olla paikalla muita romanitaustaisia henkilöitä.¹²³ Vanajalla ei tullut esiin samaa ongelmaa vierailutilanteissa.

Toinen romanikulttuurillinen piirre, mikä vaikuttaa sosiaalisten yhteyksien ylläpitoon, on väistämis- ja välttämismekanismi. Kun sukujen välillä tapahtuu vakava rike, usein henkirikos, syyllisen suvun jäsenten tulee välttää toisen suvun jäseniä. Tämä tarkoittaa muun muassa kieltoa mennä paikkakunnalle, jossa asuu uhrin omaisia. Se vaikuttaa vankien sijoittelun lisäksi tapaamisiin. Jos romaninainen sijoitetaan paikkakunnalle, jossa hänellä on väistämisvelvollisuus, eivät hänen sukulaisensa kykene tulemaan vankilavierailulle.¹²⁴ Kyseinen seikka olisi tärkeää huomioida romaninaisten sijoittamisessa, jotta yhteydet perheeseen ja erityisesti lapsiin säilyisivät vankila-ajan. *Naiset näkyviksi* -mietinnössä suhteiden lapsiin ja perheeseen sekä sosiaalisten siteiden on todettu edesauttavan rikolliskäyttäytymisestä irrottautumista erityisesti naisvankien kohdalla.¹²⁵

7.5 Usko kantavana voimana vankilassa

Teemahaastatteluihin kysyttiin, mitkä asiat naiset näkivät tärkeimpinä tämänhetkessä elämässään.

H[...] Mikä on tällä hetkellä elämässäsi parasta?

V: Se, että mä olen uskossa. Mä pidän tätä kakkea vahvistavana. (Vanaja)

Ja näissä hetkissä vielä enemmän se uskon asia nousee pintaan. Että se on ainoa turva, että siihen voi luottaa. Tää on mulle uudistumisen aikaa. (Vanaja)

Yllä olevassa haastattelussa näkyvä uskon korostaminen oli yleinen piirre vastanneiden naisten keskuudessa. Uskon koettiin olevan erityisen tärkeä tuki ja jaksamisen väline juuri vankeuden aikana: vankila-aika koettiin raskaana, jolloin usko auttoi naisia jaksamaan eteenpäin.

¹²³ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 15.11.2013.

¹²⁴ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 15.11.2013.

¹²⁵ *Naiset näkyviksi* 2008, 23.

7.6 Tulevaisuuden haaveet

Selvitykseen osallistuneet romaninaiset kokivat rikollisen elämäntavan pääasiassa poikkeavana, mikä tuli esiin heidän kertoessaan haaveistaan. Haaveissa korostuivat ensisijaisesti koti ja lapset, jotka liitettiin normaaliin elämään: naiset haaveilivat omasta kodista ja perheen yhteen kokoamisesta. Osan kohdalla lapset olivat sijoitettuina laitokseen tai muualle hoitoon, jolloin haaveena oli lapsien saaminen takaisin itselle. Tulevaisuuden haaveisiin kuuluivat tämän lisäksi kouluttautuminen ja työelämä. Näiden tekijöiden on yleisestikin katsottu lisäävän sosiaalista kontrollia, ja näin vähentävän riskiä rikolliselle käyttäytymiselle.¹²⁶

Romaninaisten haaveet eivät olleet erityisiä vaan liittyivät niin sanottuun normaaliin elämään. Edellä mainittujen lisäksi naiset haaveilivat rauhallisesta elämästä, vankilakierteen lopettamisesta, hyvästä toimeentulosta, onnellisuudesta, terveydestä, turvallisuudesta ja ylipäänsä oman elämänsä kuntoon saamisesta. Eräs nainen kertoi haaveilevansa autojen rakentamisesta ja kasaamisesta.

¹²⁶ Katso luku 3.2 Oppiminen ja sosiaalinen kontrolli.

8 Kokemuksia vankila-ajasta

Rikosseuraamuslaitos on määritellyt arvoikseen ihmisarvon kunnioittamisen ja oikeudenmukaisuuden. Näihin arvoihin sitoutuminen merkitsee muun muassa tuomittujen kohtelemista inhimillisesti, asiallisesti ja keskenään tasavertaisesti.¹²⁷ Sen, kuinka romaneihin suhtaudutaan erilaisissa institutionaalisissa yhteyksissä, voidaan katsoa vaikuttavan siihen, kuinka omaan elämään ja omiin vaikutusmahdollisuuksiin suhtaudutaan.¹²⁸

Luvussa 8 käsitellään romaninaisten kokemuksia vankila-ajasta ja vankila-ajan vaikutuksia romaninaisiin. Luvussa käsitellään tämän lisäksi naisten kokemuksia yhdenvertaisuuden toteutumisesta Vanajan vankilan perheosastolla.¹²⁹ Perheosastoa koskeva osio perustuu erillisiin keskusteluihin osastolla olleiden naisten kanssa sekä vankila-aikaan liittyviin kokemuksiin, joita naiset kertoivat palveluohjaajalle projektin aikana.

8.1 Romaninaisten huomioiminen vankiloissa

Vankilan henkilökunta saattaa huomioida romaninaisen eri tavoin. Huomioiminen voi olla joko negatiivista tai positiivista tai kokemuksena saattaa olla, ettei ketään huomioida erikseen vaan kaikki ”lähtevät samalta viivalta”. Negatiivinen huomioiminen tapahtuu usein ryhmämäärittelyn kautta, jolloin yhden henkilön huono käytös, aiemmat huonot kokemukset tai ennakkoluulot yleistetään tarkoittamaan kaikkia romaninaisia. Positiivinen huomioiminen voidaan puolestaan jakaa kahteen eri näkökulmaan: romaninaisen erityistarpeet voidaan huomioida joko kulttuuristen tapojen kautta tai erityispiirteet voidaan ymmärtää yksittäisten tapojen huomioimista laajemmassa mittakaavassa.

Selvityksen mukaan varsinkin suljetuissa vankiloissa tulee kiinnittää huomiota yhdenvertaisuuden toteutumiseen. Naiset toivat esiin kokevansa vankilassa arkipäi-

¹²⁷ <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>. Viitattu 15.11.2013.

¹²⁸ Kts. Honkatukia ja Suurpää 2007, 161.

¹²⁹ Kanta-Hämeen perhetyö ry. tuottaa lastensuojelun avohuollon palveluja esimerkiksi vankilan perheosastolle. Perheosasto koostuu Vanajan vankilan 10-paikkaisesta ja Hämeenlinnan vankilan kolmipaikkaisesta osastosta. (http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/jasenyhdistykset/kanta-hameen_perhetyon_kehittami/. Viitattu 4.11.2013.)

vän rasismia, joka ilmeni muun muassa huomautuksina ja arkipäivän asioiden vaikeana hoitamisena. Seuraavassa lainauksessa käytetyt termit ”kaalo/kaaleet” tarkoittavat romania/romaneja ja ”kaajeet” puolestaan pääväestön edustajia.

H: Koetko sä, että ne ei ota sen takia vakavasti, kun on kaalo?

V: No joo, on siinä sitäkin, kun jos kaajeet menee ensiksi, niin sit ne otetaan vakavasti ja ne saa kaiken niinkun sujumaan siihen, mut kaaleille ei pyöri mikään asia. Ja suljetuille heitetään vaan niin paljon kun mahdollista. Ja siellä sit vaan ollaan, ja asiat jää ihan rempalleen. (Vanaja)

Haastateltavan kokemuksen mukaan romaninaisia kohdeltiin ryhmänä, jonka oli vaikeampi saada omia asioitaan hoidettua kuin pääväestön edustajien. Vaikka haastateltu nainen oli haastatteluhetkellä Vanajan vankilassa, liittyi annettu kommentti suljettuun vankilaan. Alla oleva lainaus vahvistaa näkemystä romaninaisten kokemasta yhdenvertaisuuden toteutumattomuudesta.

H: Ja sä koit että se tapahtui kun sä olet kaalo?

V: En mä muuta syytä nähny. Aina oltiin että teikäläiset. Mä sanoin vaan että en mä tiedä mitä mettäläisiä te otte tavanu, että mistä te juttelette, mut en mä ole tottunu tommoseen. Ruotsistakin oon tullu niin siellähän on paljon kansainvälisemmät ihmiset, en mä ole tottunut tämän piilorasismiin. Mä ihmettelin että mitä ”teikäläiset”, kun siellähän oli paljusellit, ”eihän teikäläisten tarvi vessassa käydä”, niin mä sanoin ”Mitä?”. Semmosia ihan ufojuttuja, ennakkoluuloja.” (Vanaja)

Haastateltavan kokemuksen mukaan romaneja kohdeltiin vankilassa huonosti. Romanit luokiteltiin ”teikäläisiksi”, johon liitettiin stereotyyppioita esimerkiksi vessassa käymisestä. Kyse oli haastateltavan mielestä piilorasismista, joka johtui romaneihin kohdistuneista ennakkoluuloista. Lainauksesta ei käy ilmi, mistä vankilasta kertomuksessa on kyse.

Ryhmämäärittelyn ja omien asioiden hoitamiseen liittyvien vaikeuksien lisäksi osa selvitykseen osallistuneista romaninaisista koki olevansa vankilassa tiukemman tarkkailun kohteenakuin vankilan muut vangit. Tämän lisäksi romaninaisten koke-

musta huonosta kohtelusta osoitti erään Hämeenlinnan vankilassa olleen romaninaisen vastaus kysymykseen siitä, huomioiko vankila romaninaisvangin: ”Onhan se kiva sit ettei ihan törkeenä tarvi olla.” Erytysmainintana täytyy tähän kuitenkin lisätä, että osassa naisten kertomuksista Hämeenlinnan vartijat nostettiin esiin positiivisena esimerkkinä.

Naisten kokemuksissa tulee esille ero Hämeenlinnan vankilan ja Vanajan vankilan välillä. Vertailujen tekeminen näiden kahden vankilan välillä oli luonnollista, koska useat naiset aloittivat vankeusrangaistuksen Hämeenlinnassa, josta he myöhemmin siirtyivät Vanajalle avovankilaan. Hämeenlinnassa naiset kokivat lähinnä, ettei romaninaista erityisesti huomioitu eli kaikkia kohdeltiin samalla tavalla tai huomioiminen oli negatiivista. Sen sijaan Vanajalla yleinen kokemus oli se, että siellä romaninaiset huomioitiin positiivisesti erityisenä ryhmänä tai heihin suhtauduttiin samalla tavalla kuin vankilan muihinkin vankeihin. Tämän lisäksi naiset korostivat, että Vanajalla on otettu huomioon kulttuuriin liittyviä seikkoja.

Erot kokemuksissa romaninaisten huomioimisessa eivät tule esiin vain Hämeenlinnan ja Vanajan vankiloiden välillä, vaan eroja näyttää olevan myös muiden avovankiloiden ja suljettujen vankiloiden välillä. Laukaan avovankilassa haastateltu nainen kertoo omista kokemuksistaan seuraavanlaisesti:

Niinku siellä... tiekkö nyt kun olin tossa matkalla siellä kivitälössä, täällähän (Laukaa) on tosi hyvät kaajeet, mut siellä oli tympeet, erikoisest siin Mikkelissä oli tosi tympeet kaajeet, ni ei uskaltanu tiekkö sanoo, niinkö tiekkö takaisin, vaikka hyö niin keljuili siin et ku on kaaleita. Meillä täällä omat tavat ja nyt pistä se kulttuuris sivuun ja kaikkee tommosta. Ja mie ajattelin, et nyt ku mie kännäilen jotakin keljuu, niin ne voi tuuva mulle vaikka ruuan, mihin ne on räkässy ja tiekkö tällästä... (Laukaa)

Haastateltavan kokemuksen mukaan Laukaan avovankilassa romaninaisia kohdeltiin suhteellisen hyvin. Sen sijaan kokemukset Mikkelistä, joka oli puolestaan suljettu vankila, olivat tämän naisen kohdalla huonoja. Avovankilassa romanikulttuurin huomioiminen on helpompaa, ja romaninaisten kokemusten valossa tämä näkyi myös vankilan arjessa, mutta se ei yksin riitä selittämään eroja vankiloiden välillä:

Vaikka avovankilassa kulttuurin huomioiminen on helpompaa, ei se kuitenkaan selitä romaninaisten kokemaa asiatonta käytöstä suljetuissa vankiloissa.

Romaninaiset nostivat vahvasti esille toiveen ylläpitää romanikulttuuria vankeusai- kana. Se, kuinka vahvasti romaninaiset korostavat kulttuuriin kuuluvia tapoja ker- too siitä, kuinka tärkeää kulttuurin huomioiminen naisille on. Erään naisen tarinas- sa tulee esiin, kuinka nöyryyttävä kokemus romanikulttuurin huomioimatta jättämi- nen voi romaninaiselle olla. Nainen kertoi, että hänet oli siirretty vankilasta toiseen ilman romanasua. Hän oli lähtenyt pukeutuneena alushameeseen ja paitaan. Matkalla sukulaiset olivat tulleet hyvästelemään naisen, mutta hän ei ollut voinut katsoa heihin päin. Lopulta hän pääsi seuraavan määränpäähän, josta matka oli jatkunut edelleen:

Nii, enhä mie voi häväst, sehän on niinku mie niinku häpä- sen itteni ja vielä lapseni ja nii. Ja siellä [...] oli semmosia parikymppisiä poikia kiinni, nii tota ja miun ois vaan pitäny mennä alusvaatteisillee sit pomppimaan niihin eteen. Nii enhä mie voinu mennä, jo mä oisin häpässy lapseniki siin, vaika ny kui ollaa linnassa. Mut silti me ollaan mustalaisia, vaikka me ollaan linnassaki, nii.

Vankilassa olo ei tarkoita, että kulttuuri-identiteetti lakkaisi olemasta, vaikka roma- nikulttuuritapoja ei voitaisi siellä noudattaa. Tämän naisen kohdalla oli löytynyt lo- pulta vartija, joka oli antanut haastatellun naisen laittaa romanasun päälleen en- nen kuin matka oli jatkunut toisesta vankilasta eteenpäin. Nainen kommentoi ker- tomuksessaan, ettei muita naisia laitettu matkustamaan alusvaatteisillaan.

Kaikki eivät korostaneet vain kulttuuriin liittyneitä piirteitä. Eräs Vanajalla haastatel- tu nainen toi keskusteluun toisenlaisen näkökulman:

H: Nyt kun sä olet täällä ollu, niin huomioiko tää vankila ro- maninaisvangin, kaalovangin erilailla?

V: Ei mun mielestä. Sais olla enemmän mustalaisnuorille semmosta omaa. (Vanaja)

Haastateltava ymmärsi romaninaisten huomioimisen laajempaan asiakokonaisuute- na kuin mahdollisuutena yksittäisten romanikulttuurin tapojen ylläpitoon vankilas- sa. Hän nosti lainauksessa esille varsinkin romaninuorten tarpeen erityispalvelulle,

vaikka tätä ei kysymyksissä erikseen nostettu esille. Romanien tarvetta erityispalveluille pohditaan seuraavassa luvussa 9. Yleisesti romaninaiset nostivat kysymyksessä romaninaisten huomioimisesta useimmin esiin tarpeen saada noudattaa romanikulttuuriin liittyviä tapoja. Tämän ei voida kuitenkaan suoraan tulkita merkitsevän, ettei muunlaisella huomioimisella ollut tarvetta: osa ei välttämättä edes osannut nostaa tätä esiin, koska sitä ei haastatteluissa erikseen kysytty.

Romaninaisten kohteluun vankilassa vaikutti henkilökunnan tekemä määrittely, jossa yksittäinen romaninainen katsottiin osaksi laajempaa romaninaisten ryhmää. Naiset kertoivat, että yksittäisten romanien huono käytös yleistettiin joissakin tapauksissa koskemaan kaikkia naisromaneja vankilassa: muun muassa huumeita käyttävät romanitytöt olivat pilanneet kaikkien romaninaisten mainetta Hämeenlinnassa, ja naiset kokivat, että tästä saivat kärsiä kaikki romaninaiset kyseisessä vankilassa.

Vaikka ryhmäajattelu näkyi selvänä naisten kokemuksissa sekä vankilan henkilökunnan että romaninaisten osalta, toisaalta selvitykseen osallistuneet romaninaiset kuitenkin huomioivat senkin puolen, että saatuun kohteluun ja huomioimiseen vaikutti kunkin vangin oma käytös.

H: Joo, okei. Nyt ku sä oot niinku kaalona täällä, huomioiko tää vankila romanivankia millään lailla?

V: Noo, se vähän riippuu... se on niin yksilöllistä. Se riippuu ite... niinku jos on joku toinen kaalo niin se ei... se riippuu miten se toimii niinku työntekijöiden tai vartijoiden kanssa. Jos se ite käyttäytyy hyvin, niin silloin vartijat käyttäytyy hyvin. Mulle ainakin täällä kaikki on tosi mukavia. (Hämeenlinna)

Haastateltu siis koki, että häntä oli kohdeltu Hämeenlinnan vankilassa hyvin. Kerromuksissa tuli muitakin hyviä kokemuksia esiin, mutta yleisemmin aineiston pohjalta voidaan kuitenkin todeta, että varsinkin suljetuissa vankiloissa tulisi kiinnittää huomiota arkipäivän rasismiin ja yhdenvertaisuuden edistämiseen. Vanajalla ja Laukaassa tilanne näytti paremmalta kuin selvityksessä mainituissa suljetuissa vankiloissa.

8.2 Kokemuksia Vanajan vankilan perheosastolta

Kysymys yhdenvertaisuudesta nousi esiin myös Vanajan vankilan perheosastolla, jossa romaninaisia oli usein muutamia, ajoittain jopa useita.¹³⁰ Vain muutama teemahaastatteluihin osallistuneista naisista oli perheosastolta, joten tässä mainitut kokemukset perustuvat heidän lisäksi vankien kanssa käytyyn erilliseen ryhmäkeskusteluun sekä naisten antamaan palautteeseen perheosaston toiminnasta Voiva-ryhmässä.

On huomioitavaa, että teemahaastattelut tehtiin lokakuun 2011 ja elokuun 2012 välillä, joten osa naisten tässä esiin nostamista kokemuksista on huomioitu ja selvitetty. Naisilta saadun palautteen ja projektissa Vanajalla työskennelleen palveluohjaajan kokemuksen mukaan romaninaisten kokemukset perheosaston toiminnasta ovat parantuneet. Perheosastolla olleet romaninaiset kokivat osaston hyvänä paikana, jossa oli turvallinen ja hyvä ilmapiiri. Naiset pitivät erityisen tärkeänä, että vankilaan on mahdollista tulla oman lapsen kanssa.

Tästä huolimatta romaninaiset nostivat esiin kokemuksen eriarvoisuudesta suhteessa muihin vankiäiteihin. Tämän lisäksi he toivoivat mahdollisuutta elää lapsen kanssa romanikulttuurin mukaisesti. Romanikulttuurin huomioiminen on erityisen tärkeää juuri perheosastolla, koska romanikulttuuriset tavat ja opitut käytännöt määrittävät osittain lapsen hoitoa.

Romanikulttuuri vaikuttaa siihen, kuinka hyvä äitiys ymmärretään. Romaninaiset kokivat perheosastolla, että heidän tapaansa olla äitejä ja hoitaa lastaan kyseenalaistettiin ja sitä arvosteltiin pääväestön lastenkasvatusnäkemysten kautta.¹³¹ Sama huomio nousi esiin vankilan perheosaston entisen työntekijän kokemuksissa.¹³² Hänen näkemyksensä mukaan ohjaajat eivät osanneet huomioida romanikulttuurin erilaisia käytänteitä eivätkä ymmärtäneet naisten tapaa toimia, mikä näkyi kyseenalaistamisena ja aliarvioimisena sekä romaninaisten toiminnan ohjaamisena pääväestön mallien mukaisesti. Romaniohjaaja koki toimivansa tällaisissa

¹³⁰ Vuonna 2008 nykyinen perheosasto oli nimeltään äiti- ja lapsiosasto. (Naiset näkyviksi 2008, 67.)

¹³¹ Sama tuli esiin turvakodeissa olleiden naisten kohdalla. Muutamat haastatelluista naisista toivat esiin, että heidän tapaansa hoitaa lapsia arvosteltiin eikä ymmärretty, että romaneilla voi olla tässä omia toimintatapoja. (Törmä ym. 2013, 65.)

¹³² Vanajan vankilan perheosasto aloitti toimintansa toukokuuta 2010. Kyseinen henkilö työskenteli osastolla vuoden 2011 loppupuolelle saakka.

tilanteissa tulkkina perheosastolla olevien romaninaisten ja perheosaston henkilökunnan välillä.

Muita perheosastolla olleiden naisten esille nostamia epäkohtia olivat kokemus erityisestä tarkkailusta ja kokemus lastenhoidosta. Romaninaiset kokivat olleensa osittain erityisen tarkkailun kohteena verrattuna muihin osastolla olleisiin naisiin. Tästä johtuen he myös kokivat, että heidän tuli itse tarkkailla omaa käytöstään, vaikka kokivat itse käyttäytyvänsä normaalisti. Keskusteluissa tuli myös esiin, etteivät naiset uskaltaneet näyttää pahaa oloaan perheosastolla, koska he pelkäsivät huonoksi äidiksi leimaantumista. Yksi yksityiskohtaisemmista teemoista oli kokemus eriarvoisuudesta lastenhoidosta. Pääväestön lapsien koettiin saavan helpommin lapselleen hoitoa. Sen sijaan romaninaisten kokemuksissa tuli esille, että romaniäitien oletettiin huolehtivan toinen toisensa lapsista. Tämä on kulttuurissa luonteenomaista, mutta perheosastolla naiset kokivat tämän eriarvoisena kohteluna. Perheosaston ohjaaja oli esimerkiksi todennut eräälle romaninaiselle, että eikö toinen romaniäiti olisi voinut katsoa hänen lastaan. Samaan aikaa pääväestön äideille ei tällaisia pyyntöä esitetty.

Osa perheosastolla esiintyvistä epäkohdista on voinut johtua henkilökunnan tiedon puutteesta. Tämän lisäksi tiedon puute romaninaisten puolelta vaikutti romaninaisten ja perheosaston työntekijöiden väliseen luottamukseen. Perheosastolla olleet romaninaiset kokivat, etteivät he aina ymmärtäneet perheosaston työntekijöiden tehtäviä.

Siellä ne perhetyöntekijät, ensinnäkin, ne vaan niinku istuu siellä. Sit ne kattoo koko ajan, mitä niinku tekee. Olis hyvä, jos niille tulis automaattisesti se, että kun vanki menee vaikka syömään, niin ne ottais lapsen vähäks aikaa, niin että sais laittaa ruoan... Sit ne istuu päivät pitkät siellä kopissaan ja vaan kirjoittaa raporttia. Niinku äskenkin ne sano, että ota lapsi sinne haastatteluun. Ei siitä tulis mitään, jos ottais lapsen sinne, kun yritettäis tehdä haastattelua kun nauhuri on päällä. (Vanaja)

Romaninaiset kokivat ohjaajan läsnäolon osittain ahdistavana, kun eivät ymmärtäneet heidän tarkoituksperiään. Eräs nainen kertoi, että häntä "kiukutti" olla tilivelvol-

linen perheosaston henkilökunnalle, koska hän koki olevansa ensisijaisesti vanki, joka hoiti lasta.

Romaninaiset toivat esille romaninaisten keskinäisen vertaisuuden tärkeyden ja yhdessäolon merkityksen perheosastolla. Vaikka perheosaston uudistusten katsottiin menneen pääasiassa hyvään suuntaan, perheosaston tilojen muutoksen yhteydessä koettiin, että romaninaisten vertaistuki mahdollistui huonommin kuin aiemmin. Tämä liittyi siihen, että romaninaiset kokivat, että heidän yhdessäoloaan rajoitettiin. Toisaalta perhetyöntekijöiden antama tuki koettiin myös tärkeänä. Naiset nostivat esille, että he toivoivat ohjaajilta henkistä tukea, vaikka muilta romaninaisilta saatu vertaistuki olikin tärkeää. Keskusteluissa tuotiin tämän lisäksi esiin, ettei keskusteluapua osattu pyytää, vaikka tarvetta sille olisi ollut.

Yhtenä epäkohtana keskusteluissa korostuivat sekä romanikieleen että suomen kielen käyttöön liittyvät ongelmat. Eräs nainen kertoi, että häntä oli jopa kielletty käyttämästä romanikielisiä sanoja. Kielto oli perustunut siihen, ettei ohjaaja ymmärtänyt, mitä äiti lapselleen tai toiselle romaninaiselle sanoi. Nämä olivat kuitenkin vain yksittäisiä tapauksia. Suomen kieleen liittyvissä ongelmissa oli kyse erilaisista tavoista sanoittaa ja ilmaista asioita.¹³³ Naiset kertoivat, että romanikulttuurissa on omia sanontoja, joita ohjaajat eivät välttämättä ymmärtäneet kuten romaninaiset ne tarkoittivat. Tämän sijaan he tekivät omia, usein negatiivisia johtopäätöksiään.

8.3 Vankilaympäristön vaikutukset – ”Tää teki mulle ihan hyvää”

Vankilaympäristöön ei liitetty vain negatiivisia puolia: Vanajalla haastateltu nainen totesi kysymykseen siitä millä lailla vankilaympäristö on vaikuttanut häneen, että vankila on tehnyt hänelle hyvää: hän koki vankila-ajan rakentavana aikana. Haastateltu kertoi päässeensä kouluun sekä saaneensa pitkäjänteisyyttä ja ymmärrystä muita ihmisiä kohtaan. Samoin toinen nainen korosti vankilan pysäyttävää vaikutusta:

No eihän nää hyviä paikkoja oo, mutta kyllä tää laittaa ihmisen ajattelemaan ja pysäyttää tosi paljon, kun on täällä.(Vanaja)

¹³³ Kts. kappale 2.4 Romanit ja kieli.

Vankilaympäristön vaikutuksissa korostettiin yleisesti ottaen vankila-ajan hyviä puolia, jotka liittyivät romaninaisten kohdalla vankeusaikana ilmenneeseen muutostmotivaatioon. Rakentavan ja pysäyttävän vaikutuksen lisäksi naisten kokemuksissa tuli esiin vankilan rauhoittava vaikutus. Vankila-ajan katsottiin tekevän hyvää varsinkin villeille nuorille, joille vankila-aika antoi mahdollisuuden miettiä omaa elämää ja omia tekoja.

Vaikka tässä kysymyksessä korostuikin positiivinen näkökulma, kaikki eivät nostaneet esiin vain hyvä puolia, vaan osa kertoi kokeneensa vankila-ajan masentavana.

H: Millä lailla tää vankilaympäristö on vaikuttanut sinuun?

V: Huonolla tavalla.

H: Kerrotko millä lailla, miks se on huonolla tapaa?

V: No kun tääl muka pitäis saaha apua, mut tääl ei saa sitä apua, tää masentaa vaan enemmän ihmistä.

H: Joo.

V: Vaikka tarvis sitä apua, niin täält ei saa sitä apua. (Hämeenlinna)

Huonot kokemukset liittyivät yllä olevassa lainauksessa siihen, että haastateltu ei saanut masennukseensa apua, ja vankilaympäristö huononsi tilannetta entisestään. Negatiiviset kokemukset tulivat useimmin esille suljetussa vankilassa olevien naisten kohdalla.

Naiset toivat aineistossa esille niitä asioita, jotka helpottivat heidän vankeusaikansa. Yksi näistä asioista on usko, jota käsiteltiin tarkemmin luvussa 7.5. Uskon koettiin antavan voimia kohdata omia ongelmia ja jaksaa vankeusajan yli. Tämän lisäksi vankeusaikaa helpottavina tekijöinä nostettiin esiin mahdollisuudet kulttuurin ylläpitoon sekä muiden romaninaisten seura.

H: Millä lailla tää vankilaympäristö on vaikuttanut sinuun?

V: No sillä tavalla, kun mä olin ensin yksin tuolla osastolla, niin oli aika synkkää, mut sit sinne tuli lisää noita naisia, niin sit meni aika vähän paremmin. (Hämeenlinna)

9 Romaninaisten tuen tarve ja sen hyödyntäminen

Tässä luvussa käsitellään yhteiskunnan tukiverkoston toimivuutta romaninaisten näkökulmasta käsittelemällä romaninaisten kokemuksia tuen tarpeesta sekä palveluiden käyttöä tai käyttämättömyyttä. Aihetta pohditaan kolmessa eri osassa: ennen vankilaa, vankeusaikana ja siviilielämään siirryttäessä. Selvityksen pohjalta voidaan todeta, että selvitykseen osallistuneet naiset eivät yleisesti hyötäneet yhteiskunnan tarjoamasta tuesta siviilissä muuten kuin asunnon ja taloudellisten tukien muodossa. Vankilassakin selvitykseen osallistuneet romaninaiset osallistuivat vain harvoin vankilan tarjoamiin toimintoihin. Keskeisenä ongelmana palveluiden hyödyntämisessä näyttäytyi tarjotun ja romaninaisten tarvitseman avun kohtaamattomuus. Tämän taustalla voidaan nähdä yhteiskunnan tarjoaman avun kohtaamattomuuden lisäksi romanien lyhyt perinneyhteiskunnan tuen käyttämisestä.

Yhteiskunnallisissa palveluissa tulisikin arvioida uudestaan, kuinka hyvin nykyinen tukirakenne vastaa erilaisten vähemmistöjen tarpeisiin. Honkatukia ja Suurpää kysyivät tutkimuksessaan: ”Miten pitkälle ihmisten hyvinvointia koskevia käsityksiä ja toiveita voidaan ohjailta yhdenmukaisesti? He korostivat sellaista lähtökohtaa, jossa yhteiskunnan palveluissa tulisi asettua yhteiskunnan marginaaleissa elävien ihmisten puolelle, jolloin voitaisiin tunnistaa heidän oikeuksiaan ja velvollisuuksiin.¹³⁴

Romaninaisten avun tarpeen ja yhteiskunnan tarjoamien palveluiden kohtaamattomuuden taustalla nähtiin eri tekijöitä. Läpileikkaavina teemoina kaikissa käsiteltävissä alaluvuissa olivat ongelmat kommunikaatiossa, luottamuksen puute ja osittain auttajien ymmärryksen puute romanien elämästä. Tämä tuli esiin muun muassa romaninaisten asenteessa pääväestön tarjoamia palveluita kohtaan.

H: Eli onkssulla asenteita suoraan kaajeita kohtaan?

V: Joo, välillä on näin, mut jos mä haluan, mä osaan kyllä asioida kaajeitten kanssa. Mä osaan asioida, mut sit mulla palaa hermot tosi nopeesti kaajeitten kanssa. Musta tuntuu, että ne ei ymmärrä mua. Ja välillä ne ei edes halua ymmär-

¹³⁴ Honkatukia ja Suurpää 2007, 161.

*tää mustalaista. Suomalainenkin osaa käyttäytyä tosi rasis-
timaisesti. Ja sit sitä että se leimaa valmiiks mustalaiset. Sit
kun se leimaa valmiiksi mustalaisen, niin ihmisen ei tee
mieli edes olla muuta. (Vanaja)*

*Mut mie en koe et mie saan niinko kaajeista apua, ku ei jak-
sa selittää sitten niille tiekkö, menee niinku hermot siinä, et
jou'ut rautalangasta kääntämään, ku niinku toisen musta-
laisen kanssa ku puhut, niin oot heti samalla aaltopituuvella
ja tiijät, et ymmärtää ja...nii. (Laukaa)*

Avun hyödyntämättömyyden taustalla olivat lainauksissa esitettyjen kokemusten mukaan ennen kaikkea ongelmat kommunikaatiossa. Pääväestön antamasta tuesta ei koettu saavan apua, koska heidän ei koettu ymmärtävän romaneja. Aina romanian ei edes haluttu ymmärtää. Ongelman selittäminen henkilölle, jonka ei koettu ymmärtävän tilannetta helposti, tuntui naisten mielestä raskaalta. Tässä lainauksessa esiin nostettu kokemus siitä, että asioista puhuminen romanien kanssa oli helpompaa, tuli muutenkin aineistossa nähtäviin.

Tuula Nyman käsitteli opinnäytetyössään romaninainvankien palvelu- ja kuntoutustarvetta. Hänen mukaansa romaninaiset tarvitsivat siviilielämässä ennen kaikkea taloudellista tukea ja apua asunnottomuuteen. Yhteiskunnan tarjoama tukiverkosto ei ollut ollut muilta osin yleisesti tuttu, ja erityisiä haasteita tuotti hakeutuminen palveluun. Esteenä oli usein luottamuspuula, joka oli seurausta aikaisemmista huonoista kokemuksista tai molemminpuolisesta ymmärtämättömyydestä. Palveluiden vastaanottamisen vaikeuteen vaikutti Nymanin mukaan eläminen yhteiskunnan laidalla, koska erityisesti syrjäytyneille romaneille avun vastaanottaminen pääväestöltä on vaikeaa.¹³⁵

9.1 Yhteiskunnan tukiverkoston hyödyntäminen ennen vankilaa

Selvitykseen osallistuneet romaninaiset käyttivät yhteiskunnan tarjoamia palveluja ennen vankilaan joutumista pääosin vain asunnon ja toimeentulon muodossa. Tämän lisäksi lastensuojelu oli monille naisille tuttu. Kaikkien näiden tukimuotojen saannissa oli naisten kokemusten mukaan kuitenkin ongelmia. Asunnon saaminen koettiin hankalaksi, taloudellisen tuen koettiin olevan liian niukkaa, eikä lastensuo-

¹³⁵ Nyman 2012, 30.

jelua koettu avuksi. Muilta osin yhteiskunnan tarjoaman tuen hyödyntäminen oli vähäistä. Toisaalta naiset määrittivät elämänsä osittain normaaliksi ennen vankilaan tuloa, eikä tarvetta avulle nähty. Vain yksi nainen kertoi olleensa laajemmin palveluiden piirissä ennen vankilaan joutumista.

Erytisapua olisi kaivattu ennen kaikkea asunnonhaussa. Romano Missiossa asuntoasioiden parissa työskentelevä sosiaaliohjaaja on kokenut työssään, että romaneiden on erityisen vaikeaa löytää asuntoa asuntomarkkinoilla tapahtuvan syrjinnän vuoksi. Hänen mukaansa heikossa taloudellisessa tilanteessa olevat kunnat eivät mielellään ota romaneja asukkaaksi kunnan omistamiin taloihin, sillä romaneja ei nähdä tuottavina kunnan asukkaina. Samaan aikaan romanin on erittäin vaikeaa saada asuntoa vapailta markkinoilta.

Asuntojen ja taloudellisen tuen lisäksi yksi palvelumuodoista, joista romaninaisilla oli kokemuksia, oli lastensuojelu. Useilla romaninaisvangeilla oli lapsia ja he olivat olleet lähes poikkeuksetta lastensuojelun asiakkaina ennen vankeustuomiotaan. Kuitenkin tämän palvelun hyödyntämisessä oli haastatellun naisen kokemuksessa ongelmia.

H: Sit elämästä vankilan ulkopuolella. minkälaista apua tai tukea sä sait ennen vankilaan tuloa?

V: En minkäänlaista. En minkäänlaista apua enkä tukea. Kun oli se lastensuojelujuttu, niin kaajeet kävi kotikäynnillä, mut mä en tuntenu sitä avuks vaan mä tunsin sen paineeks. (Vanaja)

Palveluohjaajan kokemuksen mukaan vankilassa olevat romaninaiset kokivat lastensuojelun ennen kaikkea uhkaavana, eivätkä nähneet sitä avustavana toimena. Sama tulee esiin yllä olevassa lainauksessa, jossa haastateltava kertoo kokeneensa lastensuojelun kotikäynnit ”paineena”. Nainen olisi tarvinnut lapsenhoitoapua, mutta hän ei uskaltanut pyytää sitä erikseen. Projektin palveluohjaajan huomio samaa teemaan liittyen oli, etteivät vankilassa olevat romaninaiset aina uskaltaneet myöntää ongelmiaan lastensuojelun työntekijöille, koska heillä oli taustalla pelko lasten huostaanotosta.¹³⁶

¹³⁶ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 15.11.2013.

Kysyttäessä siviilielämässä tarvittavasta yhteiskunnan avusta naiset, jotka kokivat tarvitsevänsä apua ja tukea ennen vankilaa, toivat edellä mainittujen tukien lisäksi lähinnä esiin syitä olla käyttämättä yhteiskunnan tarjoamia palveluita. Yleisesti nousi aineistosta esiin se, ettei omaan tilanteeseen tarvittavaa tukea tunnustettu tai tarjottuja palveluita ei haluttu ottaa vastaan. Tilannetta näytti osan kohdalla vaikeuttavan päihteiden käyttö.

*Mä en voi sanoa hoitoa, koska mä en olis hoitoon lähteny.
Mähän olen käyttänyt lääkkeitä monta vuotta väärin, en ole
ylpee siitä, mut mä en oikein tajunnu, mitä mä olisin voinu
tarvita. Menny niin kovaa vaan etten tarviinu oikeein mitään.
(Vanaja)*

Keskeisenä epäkohtana lainauksessa tuodaan esille se, ettei tukirakenne ollut tuttu, eikä haastateltava osannut itse arvioida, minkälaista apua hänen tilanteessaan olisi tarvittu. Lainauksessa esille tullut kommentti siitä, kuinka siviilielämässä meni ennen vankeusrangaistusta ”kovaa”, oli muutenkin yleinen aineistossa ja toistui useasti eri teemojen kohdalla. Elämäntilanne, jossa ”meni kovaa tai lujaa”, näytti olevan erityisesti esteenä yhteiskunnan tukirakenteen hyödyntämiselle. Romaninaisia ei tässä tilanteessa tavoitettu eivätkä he itse osanneet hakeutua avun piiriin.

Yllä kuvattu tilanne, jossa ”meni kovaa” liittyi usein juuri päihteiden käyttöön. Selvitykseen osallistuneista romaniniaisista noin puolet myönsi, että heillä oli vastaus-
hetkellä tai aikaisemmin ollut päihdeongelma. Kuitenkaan yhdenkään naisen kohdalla ei tullut esiin, että ongelmaan olisi saatu apua ennen vankilaan joutumista. Päihdeongelmien kohdalla nousi esiin tämän lisäksi asenne, jossa elämätyylin seuraamuksista ei välitetty eikä apua siis haettu. Nyman liitti opinnäytetyössään romaninaisten lisääntyneet päihdeongelmat vanhempien romanien vähentyneeseen kontrolliin, mikä oli seurausta romaniyhteisön murroksesta ja sosiaalisten yhteyksien heikkenemisestä.¹³⁷

Kaiken kaikkiaan ongelmien laatu näyttää olevan keskeinen tekijä siinä, haettiinko tai saatiinko ongelmiin apua. Materiaalisen avun hakeminen taloudellisten tukien ja asunnon muodossa oli naisille tutuinta. Lastensuojelusta taas ei voinut kieltäytyä.

¹³⁷ Nyman 2012.

Päihteisiin haetun avun lisäksi henkisen tuen hyödyntäminen näyttäytyi vaikeana romaninaisvangeille siviilissä.

H: Minkälaista tukea tai apua olisit tarvinnut?

V: En mitään. En minkäänlaista apua, kyllä mä olen ihan itse mennyt eteenpäin ja itse yrittäny. Mä en hae sosiaali- huollostakaan mitään. Se on niin vaikeeta se avun antaminen materiaalisestikaan, puhumattakaan miten muuten ne antais mulle apua.

H: Minkälaista apua tai tukea olisit tarvinnut?

V: Olisin tarvinnut varmasti ainakin henkisesti jotakin semmosta apua, että olis ollut ihminen, jonka kanssa olis voinut jutella ihan omana itsenään ja niistä asioista, mitkä ihan oikeesti on tuolla pinnassa ja mitä ajattelet yksinäs.

H: No mikset ajatellu lähteä hakemaan tämmöistä tukea, terapiaa tai jotakin?

V: En mä oikein luota semmoseen. Mä olen menettänyt luottamuksen, kun mä olen nähnyt kaikenlaista.

H: Tota juuri meinasin kysyä, että mistä se johtuu?

V: Se johtuu siitä, kun ne on itse antanu epäluottamuslauseen. Ihan voi sanoa nyt, että tästä hetkestä täällä linnan puolella ja siviilissäkään, en oikein tiedä, mikä se niiden apu on. Tietenkin ne yrittää pelastaa ihmishenkiä ja tällä tavalla, mutta miten ne voi terapeutisesti antaa mulle apua, kun niillä ei ole mitään ymmärrystä mustalaisten maailmasta- kaan. (Vanaja)

Vaikka lainauksessa esiintynyt nainen ei koe saaneensa apua edes materiaalisesti, koettiin yleisesti materiaalisen avun saaminen helpommaksi kuin henkisen avun saaminen. Varsinkin henkisen avun saannin ongelmana oli luottamuspula ja epäily avun laatua kohtaan. Haastateltu nainen myönsi edellä avun tarpeen, mutta samalla hän ei uskonut saavansa sitä. Taustalla oli ennen kaikkea auttajan tiedonpuute romanien elämästä ja kulttuurista. Kommentissa ”en oikein tiedä, mikä se niiden apu on” voidaan jälleen huomata tukipalveluiden tuntemattomuus ja niiden epäonnistunut kohdentaminen.

Seuraavassa naisen lainauksessa haastateltu oli saanut avun, vaikei ollut sitä halunnut.

H: Ennen kuin sä tulit tänne vankilaan, niin sait sä millaista apua tai tukea?

V: No kun mä tulin vankilaan, niin mä en jaksanu edes yrittää, mä vaan ajattelin: no, kaikki mitä tulee, niin mä vaan oon. Mä olin niin rikkinäinen kun mä tulin kiinni [...]

H:[...] Minkälaista apua tai tukea sä olisit tarvinnu?

V: No kun kaalohan on aina kaalo, niin se ajattelee, että ne omathan on siinä tärkeitä, mitä tukee olis halunnu, mut kyllä mä sain sen tarvittavan avun mitä mä en ois ite ymmärtäny, että mä tarviin, niin mä sain sen silti. (Vanaja)

Naisen kertomuksessa näkyy kokemus siitä, että tärkeää tuessa on lähipiirin antama apu eikä yhteiskunnan apuun välttämättä haluta turvautua. Haasteltu nainen myös toteaa, ettei olisi itse osannut määrittellä omaa tuen tarvettaan. Hän oli kuitenkin saanut tarvitsemansa tuen. Lainauksessa nostettiin aluksi esiin huono psyykinen kunto, mikä oli ollut estämässä tuen piiriin hakeutumista. Palveluohjaaja huomasi osan vankilassa olevien romaninaisten olleen ”heikossa hapessa”, mikä oli entisestään vaikeuttanut avun vastaanottamista.¹³⁸

9.2 Tuen tarjoaminen ja vastaanottaminen vankeusaikana

Seuraavassa osassa keskitytään siihen, kokivatko apua tarvitsevat naiset saavansa apua vankeusaikana, ja hyödynsivätkö naiset heille tarjottua tukea. Lisäksi käsitellään sitä, millaista tarjottua avun olisi naisten kokemuksen mukaan pitänyt olla. Tässä alaluvussa käsitellään sekä romaninaisten itse esiintuomia tuen tarpeita että heidän osallistumisestaan kaikille vangeille tarjottuun toimintaan, jonka kohdalla keskitytään erityisesti vankilan tarjoamaan kuntouttavaan toimintaan.¹³⁹ Teemahaastatteluiden aikana vain muutama vangeista oli ehtinyt osallistua Naisten vuoro -projektin kehittämään romaninaisille suunnattuun toimintaan. Samoin kysymyslomakkeet täytettiin juuri ennen Voiva-ryhmän aloittamista.¹⁴⁰

Vastauksissa tuen tarpeesta vankila-aikana voi teemahaastatteluissa ja kysymyslomakkeissa nähdä kahdensuuntaisia kokemuksia. Vastaajien joukosta löytyi useita, jotka eivät kokeneet tarvitsevansa erityistä tukea oman vankeusrangaistuksen

¹³⁸ Tuula Nyman, suullinen tiedonanto 15.11.2013.

¹³⁹ Vankilat tarjoavat erilaisia toimintoja, joilla pyritään edistämään vangin valmiuksia palata yhteiskuntaan. Näiden toimintojen tarkoituksena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan, ylläpitää tai parantaa ammattitaitoa ja osaamista sekä työ- ja toimintakykyä. Tämän lisäksi toiminnoilla tuetaan päihteetöntä elämäntapaa. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot.html>. Viitattu 14.11.2013.

¹⁴⁰ Voiva (Voimaannuttava, identiteetti vahvistava ja vaihtoehtoja tarjoava) on Naisten vuoro -projektin aikana romaninaisille suunniteltu ryhmä, jonka toiminta perustuu motivoivaan keskusteluun.

aikana, ja osa puolestaan nosti tuen tarpeen esiin. Näistä naisista osa koki saavansa tarvitsemansa avun.

H: [...]Ootsä saanu sitä apua, tukea täällä, mitä sä olet tarvinnu?

V: En osaa sanoa.

H: Jos on joku tilanne, jossa sä olet tarvinnu, niin ole sä saanu siihen apua?

V: Oon.(Vanaja)

Osa naisista puolestaan toi esiin erilaisia avuntarpeita, joita olivat muun muassa päihteet, vankilan ulkopuolelle palaaminen, taloudellinen tuki ja opiskelu. Yleisin huolenaihe vankeuden aikana oli jo aiemmin esille tullut asunnottomuus. Sen lisäksi kaivattiin sukulaisten läheisyyttä, henkisen tilan huomioimista, keskustelutukea ja romanikulttuurin ymmärrystä. Eräs naisista kertoi tarvitsevänsä kaiken mahdollisen tuen, mitä vankilalla oli hänelle tarjota.

Kokemus avun saannista vankila-aikana riippui, kuten ennen vankila-aikaakin, siitä, mikä oli avun tarve. Vastaajat kokivat, että heidän oli useimmiten mahdollista saada apua päihdeongelmiin sekä sellaiseen avuntarpeeseen, joka kuului vankilan perustoimintaan. Luokittelen tässä perustoimintaan lääkärille ja sosiaaliohjaajalle pääsyn.

Kokemuksissa edellä mainittujen tuen muotojen saannista oli kuitenkin joitakin eroja selvitykseen osallistuneiden naisten mukaan Hämeenlinnan suljetun vankilan ja Vanajan avovankilan välillä. Vanajan vankilassa selvitykseen osallistuneet naiset pääsivät hyvin sosiaalityöntekijän ja lääkärin puheille.

H: Nyt kun sä olet vasta tullut tänne niin miten se palvelu on toiminut, oletko sä tarvinnu ja oletko sä saanu siihen tukea?

V: Kyllä mä olen käyny lääkärillä ja sosiaalityöntekijällä ja aika nopeesti niinku päässy hoitoon.(Vanaja)

Samojen tukimuotojen kohdalla naisten kokemuksen mukaan tilanne oli osittain toinen Hämeenlinnassa, jossa muutama nainen toi esiin kokemuksen ongelmista jopa lääkärille pääsyssä ja sairauksien hoidossa.

Eräs nainen kertoi sen sijaan saaneensa toisenlaista apua Hämeenlinnan vankilassa.

H: Ootsä saanu sitä apua tai tukea, mitä sä oisit tarvinnu täällä ku sä oot ollu vankilassa?

V: Joo oon, mähän hain siihen päistä... päihdetukia ja mää sain siihen sitä, juu.(Hämeenlinna)

Yllä olevassa lainauksessa esitetyn kokemuksen mukaan apua päihdeongelmiin oli saatavilla Hämeenlinnassa, ja kyseinen nainen oli hyödyntänyt tukimuotoa vankeusaikanaan. Anni Pasurin opinnäytetyön mukaan Vanajalla päihteiden käyttöön liittynyt tuki toimi romaninaisten kohdalla. Vanajan vankilan henkilökunnan mukaan päihteiden käyttöön liittyvässä työssä romaninaiset eivät eronneet muista naisvangeista, eikä heidän kanssaan tehdyn päihdetyön koettu eroavan työstä muiden vankien parissa.¹⁴¹

Sen sijaan henkisen tuen saaminen näyttäytyi romaninaisten kokemusten pohjalta haastavana siviilielämän tapaan molemmissa käsitellyissä vankiloissa. Osa naisista toivoi saavansa keskusteluapua vankila-aikanaan. Tämän lisäksi romaninaiset toivoivat vankilan tarjoamaan tukeen muitakin muotoja.

H: Kun sä olet ollut vankiloissa, niin ootko saanu sitä apua tai tukea mitä oisit tarvinnu? Jos olisit tarvinnut, niin mitä? Oletko kokenut tulleeesi autetuksi?

V: En. Mä oisin kaivannu semmosta ihmistä, mustalaista, joka olis toiminu välikätenä ja infonnu näitä, henkilökuntaa yleisestikin ottaen. Ei missään ole ollut tämmöistä. Mä en ole tässä talossa käyny vielä minkään sosiaalityöntekijän tai tämmösen luona, mut ei ainakaan siellä, mistä mä olen tänne tullu, ollu minkään näköstä...(Vanaja)

Keskeisenä teemana lainauksessa nostetaan kommunikaatioon liittyvät ongelmat, jotka olivat itse asiassa jatkoa ennen vankila-aikaa vallinneille vastaaville ongelmille. Haastateltava ei kokenut, että hänen tarpeensa ja tarjottu tuki olisivat kohdanneet. Ratkaisuna tähän hän ehdotti romanityöntekijää, joka toimisi siltana vankilan

¹⁴¹ Pasuri 2013, julkaistava opinnäytetyö.

henkilökunnan ja romaninaisvankien välillä.¹⁴² Toive romanityöntekijästä vankilassa tuli esille muidenkin romaninaisten toiveissa.

Seuraavassa lainauksessa haastateltava antaa oman konkreettisen ehdotuksensa siitä, miten vankilan henkilökunta voisi tukea vankilassa olevia romaninaisvankeja tulevaisuudessa:

H: Olisko sulla vielä jotain, mitä sä haluaisit sanoa sun elämästä tähän, kun tätä puretaan. Jotain, joka auttais kaaleita, kun seuraavat naiset tulee tänne. Jota kaajeet pystyy niinkun huomioimaan.

V: No, mitähän nyt olis. Se on niin lyhyt aika, mitä mä olen täällä ollu. On hirveen hyvä. että on muita kaaleita.

H: Sä koet sen tärkeäksi?

V: Kyllä. Sitten ois hyvä, jos täällä ois joku joka ois ihan oma, joku työntekijöistä.(Vanaja)

Hänen mukaansa olisi tärkeää, että vankilan henkilökunnassa olisi yksi henkilö, jonka kanssa asiat hoidettaisiin. Tämän lisäksi haastateltava nostaa lainauksessa esiin romaninaisten toisilleen antaman vertaistuen tärkeän merkityksen.

Romaninaisvankien osallistuminen vankilan tarjoamiin toimintoihin oli selvitykseen osallistuneiden naisten osalta vähäistä (teemahaastatteluissa tai kysymyslomakkeissa ei kysytty osallistumista työtoimintaan). Syyksi osallistumattomuuteen listattiin, ettei osallistumiselle koettu tarvetta, toimintoja ei ollut tarjottu heille, vankilassa vietettiin vain lyhyt aika, vanki ei itse halunnut osallistua toimintaan tai vankilan tarjoamien toimintojen ei uskottu auttavan.

Osa selvitykseen osallistuneista naisista oli kuitenkin osallistunut joihinkin vankilan toimintoihin. Kaksi naista kertoi käyneensä atk-kurssin, yksi oli osallistunut toimintaryhmään, neljä naista oli ottanut puolestaan osaa Kovakouluun ja yksi osallistunut Vernan toimintaan.¹⁴³ Lisäksi naiset kertoivat hyödyntävänsä kuntosalia ja käy-

¹⁴² Osa haastatteluista on tehty ennen kuin Naisten vuoro -projektin työntekijä aloitti työnsä Vanajan vankilassa.

¹⁴³ Kovakoulu on Kiiipulan ammattiopiston koulutukseen ja työelämään valmentava koulutus, jota järjestetään Hämeenlinnan vankilassa. (www.kiiipula.fi. Viitattu 17.10.2013.)
Vernan eli vertaistoiminnallinen nais- ja perhetyön hanke tarjoaa päihdeongelmallisille naisille vertaistukea sekä ohjausta palveluiden piiriin. Verna on osa Osis-hanketta, jossa kehitetään vertaistoimintaa marginaalissa elävien huumeiden käyttäjien löytämiseksi. Toimintaa ylläpidetään Helsingissä ja Vanajan vankilassa. (www.osis.fi. Viitattu 17.10.2013.)

neensä lenkkipoluilla. Muutamat naisista kertoi suorittavansa kesken jäänyttä peruskoulua. Yksi nainen oli jo selvityksen tekohetkellä osallistunut projektin aikana kehitettyyn ja romaninaisille suunnattuun kuntouttavaan Voiva-ryhmätoimintamalliin.

Kysymyslomakkeessa kysyttiin naisten kokemuksia parisuhteessa ja lapsuudessa koetusta väkivallasta. Vaikkei asiaa suoraan myönnetty, oli useiden naisten kohdalla tulkittavissa, että he olivat kokeneet lähisuhde- tai perheväkivaltaa. Palveluohjaaja arvioi, että ainakin puolella kysymyslomakkeeseen (n=21) vastanneista naisista oli lähisuhdeväkivaltakokemuksia. Tähän onkin jatkossa syytä kiinnittää yhä enemmän huomiota romaninaisten palvelutarvetta pohdittaessa. Romaninaisten on useiden muiden naisten tavoin edelleen vaikeaa puhua lähisuhdeväkivaltakokemuksista tai myöntää kokeneensa lähisuhdeväkivaltaa. Romaninaisten voi olla helpompaa käsitellä lähisuhdeväkivaltaan liittyviä kokemuksia tilanteissa, joissa ei ole muita romaneja paikalla. Näin siksi, että romanit eivät puhu tabuasioista toistensa kesken, ellei kyseessä ole todella läheinen sukulainen.

9.3 Avuntarve vankila-ajan jälkeen

Teemahaastatteluiissa ja kysymyslomakkeissa pyydettiin naisia arvioimaan avuntarvettaan vankila-ajan jälkeen. Kuten edellä, tuli tässäkin yhteydessä ilmi, että osa naisista koki tarvitsevansa tukea vielä vankila-ajan jälkeen ja osa puolestaan ei kokenut tarvetta tuelle. Ne, jotka eivät kokeneet tarvitsevansa yhteiskunnan tarjoamaa apua vankila-ajan jälkeen, kokivat lähinnä, että oman suku oli paras apu ja turva. Osa naisista puolestaan listasi erilaisia avuntarpeita, joille he kokivat tarvetta vapautumisen jälkeen. Osa ongelmista oli sellaisia, jotka vaativat yhteiskunnan tarjoamaa tukea suvun ja perheen tarjoaman tuen rinnalle.

Koko selvityksen läpileikkaavana teemana näyttää olevan asunnottomuus: asunnon hankinta oli yleisin yksittäinen teema, johon romaninaiset mainitsivat tarvitsevansa apua vankilasta vapautumisen jälkeen:

Mulla on alitajunnassa koko ajan se asia, että jos mä en saakaan asuntoa, niin miten sit taas? Se asunto oli mulle piste näiden hyvien asioiden päälle. Mulla on kaikki huonekalut ja olen maksanut ne kaikki valmiiksi. Muut asiat on hyvin. Toi on pieni seikka siinä. (Vanaja)

Selvityksen tekohetkellä naisista 15 (42 %) oli ilman asuntoa. Kuten yllä lainauksessa tulee esiin, asunnon katsottiin olevan ehdoton edellytys elämän kuntoon saamiseksi. Asuntotilanteen lisäksi toivottiin parannusta taloudelliseen tilanteeseen, mutta samaan aikaan varsinkaan taloudellisen tilanteen parantumiseen ei kuitenkaan uskottu.

Asunnonhankinnan ja taloudellisen tilanteen parantumisen lisäksi selvitykseen osallistuneet naiset kaipasivat apua koulutuspaikan löytämisessä, työnhaussa ja virastoasioiden hoitamisessa. Eräs nainen toivoi tukea lastenhoitoon. Koulutuksen kohdalla avun tarvetta eriteltiin tarkemmin. Tukea kaivattiin koulutuspolkujen löytämiseen, peruskoulun suorittamiseen ja oppisopimuspaikan löytämiseen. Erityisesti korostui tarve ihmiselle, jolta voisi tarvittaessa kysyä neuvoa:

H: Miten sä ajattelit, että tarvitsä myös jotain tukea sit vapautumisen jälkeen?

V: No oishan se tietenkkin, vaikka ihminen osaiskin, se ois sillä tavalla, semmonen, joka on ollu vankilakierteessä, on ollu huonot lähtökohdat ja nuorena lähteny maailmalle, se tarvii vähän semmosta, vaikei joka asiaan, mut pikkusen semmosta että voi sanoa: nyt mulla on tämmönen ja tämmönen mieli, miten pitäis toimia?(Vanaja)

Vankila-ajan jälkeen aineistossa korostui erityisesti avuntarve palveluihin hakeutumisessa. Naiset tiesivät, että erilaisia palveluja oli olemassa, mutta eivät osanneet määritellä omaa avuntarvettaan tai etsiä siihen sopivia tukimuotoja. Kuten lainauksessa tulee esiin, romaninuoret aloittavat usein jo varhain niin sanotun ”oman elämän”. Myöhemmin he saattavat huomata tarvitsevansa apua ja ohjausta arkielämään.

Avun pariin ohjaamisen lisäksi tarve huomioida erityisesti romaninuoret tuli muutenkin esille:

H: Miten asioiden pitäisi muuttua sulla siviilielämässä ja mitkä saattavat tuottaa vaikeuksia. Onko mitään semmoista, jota sun pitäisi osata lisää, jotta pärjää?

V: Mun mielestä sitä pitäis kehittää, että ottaa selvää, mitä romaninuoret haluais tehdä, mikä niitä kiinnostaa. Ja sit mi-

kä niitä kiinnostaa, niin siihen opastaa. Esimerkiksi nyt, kun mua kiinnostaa ompelu, niin musta olis kivaa, että mua opastetaan ja neuvotaan siinä ompelemisessa. [...] (Vanaja)

Lainauksessa nuori romaninainen kertoo konkreettisesti siitä, mitä tuki hänen kohdallaan voisi olla. Hän ottaa kantaa siihen, että romaninuorten kiinnostuksen kohteet tulisi selvittää ja tämän jälkeen tukea heitä valitsemassaan elämänsuunnassa. Huomiota tulisi kiinnittää siis erityisesti romaninuoriin, mitä tukee myös se, että useat selvitykseen osallistuneet naiset olivat nuoria.

Kuitenkin mahdollisuus itsensä kehittämiseen ja oman elämän eteenpäin viemiseen olisi tärkeää ylipäänsä kaikille romaninaisille. Yhtenä ongelmana siviilielämään siirtyessä koettiin se, ettei vankilan ulkopuolinen elämän tarjonnut naisilla minkäänlaista tekemistä.

”Mut se on, tulee pahoja tehtyä ja kaikkea kun ei ole mitään, mitä voi yrittää” (Vanaja)

Yksi haaste tuen saamiseen yhteiskunnan puolelta oli, ette osa naisista ei halunnut käyttää pääväestön tarjoamia palveluita lainkaan. Luottamuksen puute näytti olevan yksi tekijöistä, jotka estivät avun hakemisen ennen vankila-aikaa, sen aikana ja vankila-ajan jälkeen.

H: Onko sitten tunne kun vapaudut, menet siviiliin, että sun arki onnistuu siellä, että sä pystyt rakentamaan lapsilles kodin ja asiat lähtee toimimaan? Vai mitä sä aattelet, että mitä tarviit apua tai tukea kaajeilta?

V: Mä olen ajatellu tälleen, kun ei oikein luota kaajeisiin, että mitä vähemmin niiden kanssa joutuu tekemisiin niin sitä paremmin pärjää.

H: Eli sillä on hirveen vahvat noi ennakkoluulot kaajeisiin?

V: Niin, no kun on ollu kokemuksesta. (Vanaja)

Luottamuksen puute oli tekijä, joka osan kohdalla esti jopa palveluiden käytön. Kuten aiemmissa naisten kokemuksissa myös tässä lainauksessa huono luottamus liittyy aiempiin kokemuksiin. Lainauksen haastateltava kertoi elättävänsä itseään lähinnä rikoksilla.

Teemahaastatteluihin ja kysymyslomakkeissa tiedusteltiin tarvetta tukihenkilöille vankila-ajan jälkeen. Vastaukset jakaantuvat kahtia, kuten muutenkin palvelutarvetta kysyttäessä. Osa naisista ilmoitti, ettei tukihenkilölle ole tarvetta, koska heillä on omasta takaa tukiverkosto jo valmiina olemassa. Tukihenkilölle näytti kuitenkin joidenkin kohdalla olevan tarvetta. Tämä liittyi osittain romaniyhteisön murrokseen, jonka koettiin vaikuttavan negatiivisesti tuen saantiin oman yhteisön piiristä.

H: Sit ku sä vapaudut, niin onkssul ketään henkilöitä siellä, jotka on sua niinku vastassa, on sun tukena ja apuna?

V: No omaiset.

H: Joo. Mitä sä aattelet semmosesta, että hyötyisitkö sä semmosesta tukihenkilöstä, joka ei välttämättä, se saattais olla sun omainen, mutta oikeesti tekis sitä työtä, et se ois vapautuville vangeille oleva tukihenkilö?

V: no oishan sen ihan hyvä. Sitte ei jäis sitä semmosta niinkö, että niinku semmosta ku tänä päivänähän on, vaikka ollaan mustalaisia, on hirveen paljon yksinäisyyttä niinko ennen taas mustalaiset oli semmosii, et niil oli yhteishenkee ja ne ei jättäny ketään yksin, nii tota tänä päivänä se ei oo niin, se on vaan muisto. Kyllä tänä päivänä yksinäisyyttä rankasti kaaleitten keskuuessa. Niin ei jää sitä yksinäisyyttä sitte eikä tulis semmosia masentuneisuustiloja. (Hämeenlinna)

Yhteisöllisyyden katsottiin vähentyneen romanien keskuudessa, mikä lisäsi tarvetta yhteisön ulkopuoliselle tuelle. Tässä lainauksessa nostettiin esiin tarve henkiselletuelle. Vaikka lainauksessa esiintyneen vangin kohdalla omaiset olivat tukena, hän koki hän tämän lisäksi muunlaisen avun tarpeelliseksi.

9.4 Rikoksettomaan elämään motivoivat tekijät

Aineistossa rikoksettomaan elämään motivoivia tekijöitä tarkasteltiin kahden kysymyksen avulla. Ensinnäkin teemahaastatteluihin naisilta kysyttiin, mikä tulisi muuttua heidän elämässään, jotta rikokseton elämä olisi saavutettavissa. Keskustelun tueksi oli lueteltu esimerkkejä, joita olivat muun muassa työllistyminen, taloustilanne, perhesuhteiden pysyvyys, rikoksia tekevä ystäväpiiri, asuminen, kyky tulla muiden kanssa toimeen, päihteiden käyttö, oma suhtautumistapa rikosten tekemiseen, suhde romaniväestöön ja suhde pääväestöön. Kysymyslomakkeissa samaa

teemaa tarkasteltiin kysymyksellä ”Mikä motivoisi sinua rikoksettomaan elämään?”. Vastaukset näihin kahteen kysymykseen olivat osittain samoja.

Pääasiallisia rikoksettomaan elämään motivoivia tekijöitä olivat lapset sekä mahdollisuudet opiskeluun ja työelämään. Näiden mahdollistajana nähtiin ennen kaikkea oma asunto. Eräs naisista kertoi, että motivaatio rikoksettomaan elämään lähti liikkeelle perusturvasta, jossa keskeistä oli juuri oma asunto. Elämänmuutosten taustalle tarvittiin tämän lisäksi oma päätös pyrkiä rikoksettomaan elämään. Taloudellisen tilanteen parantuminen tuli esiin tässä kohdin yllättävän harvoin: vain kaksi naisista nosti taloudellisen tilanteen esiin puhuttaessa rikoksettomasta elämästä tai omassa elämässä tarvittavista muutoksista.

Naisten kokemuksissa rikoksettomaan elämään motivoivista tekijöistä tuli osittain esiin samoja teemoja, jotka olivat tulleet esiin naisten pohtiessa syitä vankilaan joutumiselleen. Taloudellisen tilanteen lisäksi yhteisiä teemoja olivat päihteet, suhtautuminen rikoksiin sekä ystäväpiirin vaikutus, jotka olivat usein liitoksissa toisiinsa. Useimmin mainittuja rikoksettoman elämän mahdollistajia olivatkin juuri uudenlainen suhtautumistaan rikosten tekoon, muutos päihteidenkäytössä ja kaveripiirin vaihtaminen. Näiden lisäksi nostettiin esiin tarve muuttaa suhtautumista pääväestön edustajia kohtaan.

10 Yhteenveto ja toimenpide-ehdotukset

Selvityksessä on käsitelty naisten omien kokemusten kautta romaninaisvankien yhdenvertaisuuden toteutumista vankiloissa, heidän avun tarvettaan ja sen hyödyntämistä ennen vankeusrangaistusta, vankeuden aikana ja sen jälkeen. Tämän lisäksi on tarkasteltu romaninaisvankien kokemuksia omista ongelmistaan muuttamalla ennalta valitun teeman kautta ennen vankilaan joutumista. Selvityksen taustalla käytettiin yhdenvertaisuuden lisäksi syrjäytymisen ja osallisuuden näkökulmia. Johdannossa esitellyt teemat syrjäytyminen ja osallisuus nähdään usein toistensa vastapareina. Syrjäytymistä edistäviksi tekijöiksi on katsottu olevan muun muassa taloudellinen huono-osaisuus, toiminnan kohteena oleminen ja yhteisöihin kuulumattomuus. Osallisuuden katsotaan puolestaan ehkäisevän syrjäytymistä: osallisuutta määrittelevät riittävä toimeentulo, turvallisuus, toiminnallinen osallisuus ja yhteisöön/yhteisöihin kuuluminen.¹⁴⁴

Selvitykseen osallistuneiden romaninaisten elämän voidaan katsoa sisältävän lähinnä syrjäytymistä edistäviä tekijöitä ja vain vähän osallisuuteen viittaavia tekijöitä. He elivät paljolti yhteiskunnan ulkopuolella ja heidän ongelmiaan yhdistivät heikko sosioekonominen asema, johon liittyi alhainen koulutustaso, heikko taloudellinen tilanne ja työttömyyshistoria sekä eri ongelmien kasaantuminen. Nämä tekijät on liitetty rikolliskäyttäytymiseen varsinkin nuorten aikuisten kohdalla.¹⁴⁵ Romaninaisten ongelmat eivät tässä suhteessa näyttäytyä erilaisina kuin muiden vankien ongelmat. Tämän lisäksi selvitykseen osallistuneilla naisilla oli ongelmia päihteiden käytössä.

Romanien kohdalla romaniyhteisön voi nähdä syrjäytymistä ehkäisevänä tekijänä. Vaikka selvitykseen osallistuneet naiset kokivat elävänsä pääasiassa tiiviisti romaniyhteisössä, osa naisista kuitenkin nosti esiin oman kokemuksensa romaniyhteisön murroksesta: yhteisössä yhteydet olivat osittain vahvoja enää vain lähiperheen kanssa, ja romanien laajemman keskinäisen yhteisöllisyyden katsottiin vähentyneen. Tällöin sekä yhteisön että osittain perheen tuoma sosiaalisen kontrollin määrän voidaan katsoa vähentyneen. Romaniyhteisön murros näkyy konkreettisesti

¹⁴⁴ Kts. Raivio ja Karjalainen 2013, 16–17.

¹⁴⁵ Kts. Aaltonen 2013.

siinä, että osa romanivangeista elää tänä päivänä lähes kokonaan ilman perheen tai suvun tukea. Nämä naiset ovat todella heikossa asemassa ja näin ollen erityisesti yhteiskunnallisen tuen tarpeessa.

Heikot yhteydet yhteiskuntaan ja oman yhteisön jäseniin voidaan nähdä rikollisuuden todennäköisyyttä lisäävänä tekijänä myös kontrolliteorian näkökulmasta. Sen mukaan todennäköisyys rikosten tekoon kasvaa henkilöillä, jotka ovat irrallaan yhteisöistä. Kontrolliteorian mukaan sosiaaliset yhteydet lisäävät sosiaalista kontrollia ja vähentävät näin rikolliskäyttäytymisen todennäköisyyttä. Niinpä työpaikan saaminen, perheen yhdistyminen tai siteiden muodostuminen kotipaikkakuntaan toimivat rikollisuutta vähentävinä tekijöinä.¹⁴⁶ Nämä asiat korostuivatkin romaninaisten tulevaisuuden haaveissa, joihin kuuluivat toiveet muun muassa asunnosta, perheen yhdistymisestä, rauhallisuudesta, kouluttautumisesta ja työpaikasta.

Tiiviit yhteydet lähipiirin kanssa eivät kuitenkaan aina ole vain rikollisuutta ehkäisevä tekijä. Yhtenä aineistossa korostuneena teemana ovat selvitykseen osallistuneiden naisten lähipiirin vankeustuomiot. Edwind H. Sutherlandin alun perin kehittelemän oppimisteorian mukaan rikollisuus on muiden ihmisten kanssa vuorovaikutuksessa opittua toimintaa. Oppimista tapahtuu, kun lähipiirissä on enemmän rikollisuutta puoltavia kantoja kuin sitä vastustavia.¹⁴⁷ Tämä tulee aineistossa vahvasti esille: kaikilla naisilla oli lähisukulaisia tai muita läheisiä (puoliso tai ystävä), joilla oli vankeustuomioita. Muutama nainen liitti rikollisen elämäntavan koko perheeseen. Selvitykseen osallistuvilla naisilla oli nähtävissä selviä merkkejä rikollisen elämäntavan oppimiseen liittyvästä rikollisuuden ylisukupolvisuudesta, mikä näkyi muun muassa oman perheen vanhempien vankeustuomioissa. Aineistossa ylisukupolvisuus ulottui suvussa jopa kolmanteen sukupolveen asti.

Romaninaiset olivat vankilassa lähinnä erilaisista omaisuusrikosten seurauksena. Tuomiot olivat pääasiassa lyhyitä ja useimmiten tuomioita oli kertynyt useita. Selvitykseen osallistuneiden romaninaisten taloudellinen tilanne oli usein heikko, ja toimeentulo koostui lähinnä erilaisista yhteiskunnan tuista. Taloudellisen tilanne nähtiinkin yhtenä tekijänä oman rikollisen käyttäytymisen taustalla. Tämän lisäksi taustalla nähtiin erityisesti asunnottomuus, päihteet, rikollinen elämäntapa ja rikoksia

¹⁴⁶ Kts. Kivivuori 2008, 197–201; Pösö 1986, 48–49, 65–66.

¹⁴⁷ Kts. Sutherland ja Cressey 1960, 77–80; Kivivuori 2008, 221–222.

tukeva ystäväpiiri. Rikosten tekemiseen liitettiin myös pakkotilanne tai toisaalta korostettiin tilanteen sattumanvaraisuutta tai tilanteeseen ajautumista.

Tämän lisäksi selvityksessä on pohdittu naisten kokemuksia vankila-ajasta. Aineistossa esille tullut kokemus oli, että yhdenvertaisuus ei toteutunut vankiloissa kaikilta osin. Varsinkin selvityksessä esiintyvissä suljetuissa vankiloissa, kuten Hämeenlinnassa, tulee kiinnittää huomio arjessa esiintyvään rasismiin ja sen kitkemiseen. Naiset kertoivat kokevansa vankilassa rasismia, joka tuli esiin muun muassa erilaisissa asioiden hoitamisessa sekä huomautuksissa, jotka koskivat heidän edustamaansa ryhmää. Romaninaisilla oli tunne siitä, ettei heidän asioitaan viety samalla tavalla eteenpäin kuin muiden vankien eikä heidän ongelmiaan otettu joissakin tilanteissa tosissaan. Sen sijaan Vanajalla romaninaiset kokivat olevansa samanarvoisia kuin muut naisvangit. Vanajalla romaninaiset huomioitiin myös romaninaisina, mikä liittyi lähinnä mahdollisuuteen ylläpitää joitakin kulttuurin erityispiirteitä.

Romaninaiset toivatkin esille toiveen siitä, että vankilan henkilökunta ottaisi romanikulttuurin huomioon mahdollisuuksien mukaan vankeusaikana. Tämä on erityisen tärkeänä perheosastolla, koska romanikulttuuriset tavat ja opitut käytännöt määrittävät osittain lapsen hoitamista. Mahdollisuus ylläpitää romanikulttuuriin kuuluvia tapoja koettiin vankilakokemusta helpottavana asiana. Romaninaiset toivoivat tämän lisäksi mahdollisuuksia vertaistukeen: muiden romaninaisten seuran katsottiin helpottavan aikaa vankilassa. Samasta syystä yhteyksiä siviiliin pidettiin tärkeinä. Yhteydet olivat tämän lisäksi tärkeitä, koska osa naisista oli vastuussa siviilin asioiden hoitamisesta vankeusaikana.

Muodollisen yhdenvertaisuuden, eli kaikkien kohtelemisen samalla tavalla, lisäksi huomio kiinnittyikin selvityksessä tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumiseen. Romanien yhdenvertaisuuden toteutumisessa onkin huomioitava yksilöllisten oikeuksien toteutumisen lisäksi vähemmistöasemaan liittyvien kulttuuristen oikeuksien toteutuminen. Tämän lisäksi tosiasiallisen yhdenvertaisuuden yhtenä näkökulmana ovat romanien mahdolliset erityistarpeet vankila-aikana ja yhteiskunnan tarjoaman avun saavutettavuus.

Kun selvitettiin, millainen tarve naisilla on yhteiskunnan tukipalveluihin ennen vankilaa, vankilassa ja vankila-ajan jälkeen kävi ilmi, että selvitykseen osallistuneet romaninaiset elivät paljolti yhteiskunnan tukirakenteen ulkopuolella. Ennen vanke-

utta romaninaiset olivat kiinnittyneet yhteiskunnan tukirakenteisiin lähinnä erilaisten taloudellisten tukien sekä asumisjärjestelyn kautta. Taloudellisten tukien suuruudessa ja asunnonsaannissa koettiin olevan ongelmia: asuntoja oli usein vaikeaa saada ja taloudellisen tuen ei pääasiassa koettu olevan riittävää.

Tuen käyttämättä jättämiselle tuotiin esille monia syitä. Sille ei joko koettu tarvetta, tuen ei uskottu auttavan esimerkiksi tai omaan tilanteeseen ei löydetty sopivaa apumuotoa. Tämän lisäksi nähtiin ongelmia kommunikaatiossa romaninaisten ja avunantajien välillä. Osalla oli epäilyksiä pääväestön tarjoamaa apua kohtaan aikaisempien huonojen kokemusten. Erityisen ongelmalliseksi katsottiin henkisen tuen vastaanottaminen. Tähän romaninaiset eivät vastaanottaneet tarjottua apua lähinnä siksi, ettei annetun tuen katsottu toimivan, koska auttajalla ei ollut tietoa romanielämästä. Honkatukia ja Suurpää toteavat omassa tutkimuksessaan, että suomalaisessa yhteiskunnassa on romaniyhteisön erityispiirteiden ja tarpeiden huomioimiseen liittyvä ongelma.¹⁴⁸ Selvityksen pohjalta on helppo yhtyä Honkatukian ja Suurpään kommenttiin heikossa asemassa olevien romaninaisten osalta.

Romaninaisten osallistuminen vankilan toimintaan oli selvityksen pohjalta vähäistä. Romaninaiset eivät kokeneet tarvetta osallistumiselle, toimintoja ei oltu tarjottu tai vanki ei halunnut osallistua toimintaan. Kysyttäessä tarvittavan tuen muodosta naiset nostivat esiin tarpeen romanityöntekijälle. Tämän lisäksi romaninaisten vankilaa aikana esille tuomat avuntarpeet liittyivät pääasiassa päihteisiin, siviiliin siirtymiseen, taloudelliseen tukeen ja opiskeluun. Yleisin huolenaihe vankeuden aikana oli asunnon hankinta. Tämän lisäksi kaivattiin sukulaisten läheisyyttä, henkisen tilan huomioimista, keskustelutukea ja ymmärrystä romanikulttuuria kohtaan.

Kaiken kaikkiaan aineistossa korostui tarve nuorille suunnatun avun kehittämiseen: selvitykseen osallistuneet romaninaiset olivat pääasiassa nuoria. Naisten iän mediaani oli 29 vuotta, ja ensimmäiset rikokset tehtiin usein hyvin nuorena, jopa alle 20-vuotiaana. Ennen vankilaa, vankilaa aikana ja vankilan jälkeen romaninaisten tukemisessa tulee kiinnittää erityishuomiota romaninaisten tavoittamiseen, luottamukseen rakentamisen yhteiskunnan tukirakennetta kohtaan, kommunikaatioon romaninaisten ja avuntarjoajan välillä ja mahdollisuuteen huomioida kulttuurinen tausta auttamistyössä.

¹⁴⁸ Honkatukia ja Suurpää 2007, 122.

Seuraavaksi on listattu selvityksessä nousseita teemoja erillisinä toimenpide-ehdotuksina.

1) Ennaltaehkäisevässä työssä romaninaisten kohdalla tulisi kiinnittää erityistä huomiota nuoriin, joiden suvussa/perheessä on ilmennyt rikollisuutta.

Aineiston pohjalta vankilassa olevat romaninaiset olivat verrattain nuoria. Varsinkin ensimmäinen rikos tehtiin usein hyvin nuorena. Toinen useita naisten kokemuksia yhdistänyt piirre oli se, että monilla oli lähipiirissä rikollisuutta.

2) Rikollisuuden taustalla on ongelmien kasaantumista.

Romaninaisten ongelmat eivät näyttäneet erityisinä. Tilannetta näytti luonnehtivan yleisesti syrjäytymistä kuvaava tilanne, jossa eri ongelmat kasaantuvat. Näitä ongelmia oli muun muassa taloudellinen huono-osaisuus, heikko koulutausta, työttömyys ja perheiden ongelmat. Tuki tulisikin ulottaa samanaikaisesti yksilöön ja perheeseen.

3) Erityishuomiota tulisi kiinnittää asunnottomuuteen.

Vaikka taustalla oli eri ongelmien kasaantumista, asunnottomuus nousi aineistossa esille erityisenä teemana. Asunnon saanti on usein muiden ongelmien ratkaisun edellytys. Romanien kohdalla tilannetta vaikeuttavat lisäksi asuntomarkkinoilla esiintyvät ennakkoluulot.

4) Vankilassa olevien romaninaisten luottamusta yhteiskunnan tarjoamaan apuun tulisi lisätä ja yhteiskunnan tukirakennetta tulisi kehittää romaninaisia huomioivaksi.

Vankilassa olevat romaninaiset olivat pääasiassa yhteiskunnan tukirakenteiden ulkopuolella. Selvitykseen osallistuneet romaninaiset eivät pääasiassa tunnistanee tarvitsemiaan palveluita tai luottaneet niihin tai uskoneet niiden auttavan. Taustalla olivat useimmiten aiemmat huonot kokemukset, auttajien romanielämän tietämyksen puute tai elämänasenne, jossa yksilö ei välittänyt tekojensa seurauksista. Yhtenä haittatekijänä avun käyttämisessä koettiin romaninaisten ja auttajien välillä olevat ongelmat kommunikaatiossa.

5) Vankila koetaan pysähtymisen paikkana, jossa tapahtuu muutosta.

Romaninaiset kokivat vankila-ajan mahdollisuutena pohtia omaa elämää ja muuttaa omaa ajatteluaan. Vankilassa annettu tuki olisi kuitenkin tärkeää ulottaa myös vankilan jälkeiseen aikaan. Varsinkin nuorten romanien tukemiseen tulisi kiinnittää erityistä huomiota.

6) Vankiloiden tulisi kiinnittää huomio arjessa koettuun rasismiin erityisesti suljetuissa vankiloissa.

Romaninaiset kokivat lähinnä selvityksessä esiintyvissä suljetuissa vankiloissa arkipäivän rasismia, mikä tuli esiin pääasiassa epäasiallisina huomautuksina, jotka liittyivät usein romaneista esiintyviin stereotypioihin. Tämän lisäksi eriarvoisuutta koettiin arkipäivän asioiden hoitamisessa. Romaninaiset kokivat, että heidän oli joissakin tilanteissa pääväestön edustajia vaikeampaa hoitaa asioitaan vankilassa.

7) Romanikulttuurin huomioiminen, romaninaisten vertaisuus, romanityöntekijä ja yhteydet siviiliin auttavat romaninaisia vankilassa.

Romaninaiset kokivat, että oman kulttuuri-identiteetin ylläpitäminen oli heille merkityksellistä vankila-aikana. Samoin yhteyksien ylläpito muihin romaneihin, sekä vankilassa että siviilielämässä oleviin, oli selvitykseen osallistuneille naisille tärkeää. He nostivat tämän lisäksi esille tarpeen romanityöntekijälle vankiloissa.

11 Lopuksi

Selvityksen taustana on projektissa tehty työ romaninaisvankien parissa. Niinpä teemahaastattelujen ja kysymyslomakkeiden analyysin lisäksi käytännön työn kautta saatu tieto on auttanut hahmottamaan tilannetta. Selvityksessä on tuotu mahdollisimman monipuolisesti esille myös projektin aikana kerättyjä kokemuksia, jotka liittyvät erityisesti projektin toisen työntekijän Tuula Nymanin havaintoihin. Selvityksen lisäksi muita projektin kirjallisia tuotoksia tulevat olemaan romanityöntekijän toimintamallin käsikirja sekä projektin loppuraportti.

Kerätyn aineiston avulla on pyritty tekemään vankiloissa ilmennyttä epäasiallista kohtelua näkyviksi. Tämä ei ole ollut helppo tehtävä, sillä syrjinnän ja rasistisen kohtelun huomaaminen voi olla vaikeaa. Romanit kokevat usein syrjintää pienestä lähtien, ja siihen usein totutaan eikä siksi myöhemmin enää huomata tai tuoda puheessa esille. Syrjintäkokemusten esiintuomiseksi tarvitaan oikeita kysymyksiä ja koulutusta omista oikeuksista. Olemme parhaamme mukaan pyrkineet herkistymään romaninaisten kokemalle rasismille, mutta paljon on varmasti tahtomattamme jäänyt huomioimatta.

Myös romanina olemiseen liittyvien erityispiirteiden vaikutuksia selvityksessä käsiteltyihin teemoihin voi olla vaikeaa huomata. Oma eletty kulttuuri on niin vahvasti osana yksilöä, että sen vaikutuksien erittelemine on usein vaikeaa tai jopa mahdotonta. Selvitystä luettaessa on huomioitava se, että koska kyseessä ovat romaninaisten omat kokemukset, tulee ilmiöstä esiin vain yksi puoli. Haastateltavan voi olla usein hankalaa analysoida sitä, mitkä tekijät todella ovat oman käyttäytymisen taustalla. Sen lisäksi, että kaikkia ilmiöön liittyviä tekijöitä ei osata eritellä, joitain niistä ei haluta tuoda julki.

Tämän tyyppisessä selvityksessä yleisenä piirteenä on usein ongelmalähtöisyys ja erityisesti romaninaisnäkökulmassa erilaisuuden korostuminen. Selvityksessä on kuitenkin pyritty korostamaan, että kaikki selvitykseen osallistuneet romaninaisvangit eivät kokeneet omaa tilannettaan tai elämäänsä ongelmalliseksi. Erilaisuuden ja erityispalvelujen tarpeen korostamisen lisäksi on pyritty tuomaan näkyviin samanlaisuuden teemaa: romaninaiset kokevat samanlaisia ongelmia ja haaveile-

vat samoista asioista kuin pääväestö. Avoimella, joustavalla ja kaikkia ihmisiä kunnioittavalla otteella onkin mahdollista luoda parempaa yhteishenkeä yhteiskuntaan. Oma tapamme ajatella tai tehdä asioita ei välttämättä ole se ainoa oikea. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi on ensin tunnustettava erilaisten ryhmien olemassaolo, tiedostettava heidän tilanteensa yhteiskunnassa ja omata todellista halua toisen ihmisen ymmärtämiseen.

Tulevaisuudessa aiheesta tehtävässä lisätutkimuksessa olisi tärkeää jatkaa saman teeman tarkastelua yleisemmästä näkökulmasta, sillä tässä selvityksessä on keskitytty naisten omiin kokemuksiin. Lisäksi tulevassa tutkimuksessa olisi tärkeää keskittyä nuoruuteen ja lapsuuteen, koska selvityksessä on tullut vahvasti esiin rikollisuuden ylisukupolvisuus ja jo lapsena tai nuorena alkanut syrjäytyminen.

Lopuksi haluan kiittää kaikkia selvitykseen osallistuneita naisia jaetuista kokemuksista ja avoimesta suhtautumisesta tekemäämme työhön. Erityiskiitos kuuluu tämän lisäksi työparilleni Tuula Nymanille, joka osallistui tiiviisti selvityksen tekoon. Tämän lisäksi haluan kiittää Päivi Majaniemeä hänen tekemästään pohjatyöstä. Kiitän lämpimästi myös kaikkia tekstiä kommentoineita henkilöitä ja erityisesti työn taustalla ollutta Romano Missio -järjestöä ja sen henkilökuntaa.

Lähteet

Aaltonen, Mikko: Socioeconomic Differences in Crime and Victimization. A Register-Based Study. National research institute of Legal Policy Research Report No. 263. Oikeuspoliittinentutkimuslaitos, Helsinki 2013.

Alila, Antti; Gröhn, Kari; Keso, Ilari ja Volk, Raija: Sosiaalisen kestävyuden käsite ja mallintaminen. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistiota 2011:1. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2011.

Granfelt, Riitta: ”Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa”. Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2007. Rikosseuraamusvirasto, Helsinki 2007.

Heino, Tarja ja Johnson Marianne: Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Hämäläinen, Ulla ja Kangas, Olli (toim.): Perhepiirissä, 266–293. Kelan tutkimusosasto, Helsinki 2010.

Honkatukia, Päivi: Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 15/1998. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 1998.

Honkatukia, Päivi ja Suurpää, Leena: Nuorten miesten monikulttuurinen elämäntyyli ja rikollisuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 232/2007. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 80/2007. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2007.

Honkatukia, Päivi ja Niemi, Hannu: Lastensuojelun ja rikosseuraamusjärjestelmän kosketuspinnat. Teoksessa Kivivuori, Janne (toim.): Nuorten syrjäytyminen ja rikollisuus. Suomessa tehdyn tutkimuksen ja sen katvealueiden kartoitusta, 41–48. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 94/2009. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2009.

Huhta, Helena: Selvitys etnisestä yhdenvertaisuudesta vankiloissa 2010. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2010. Rikosseuraamuslaitos, Helsinki 2010.

Kempainen, Juhani: Mustalaisista ja heidän vaikeuksistaan vankilassa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 2/1985. Vankeinhoidon koulutuskeskus, Helsinki 1985.

Kivivuori, Janne: Johdanto. Teoksessa Kivivuori, Janne (toim.): Nuorten syrjäytyminen ja rikollisuus. Suomessa tehdyn tutkimuksen ja sen katvealueiden kartoitusta, 1–6. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 94/2009. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2009.

Kivivuori, Janne: Rikollisuuden syyt. Nemo, Jyväskylä 2008.

Lounela, Paavo: Romanit Suomen vankiloissa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/2001. Vankeinhoidon koulutuskeskus, Helsinki 2001.

Majaniemi, Päivi ja Viljanen, Anna Maria: Romanivanhusten palvelutarvekartoitus. Anna kunnia vanhuksille – se on viisautta. Suomen Romaniyhdistys ry., Helsinki 2008.

Naiset näkyviksi. Työryhmän mietintö. Rikosseuraamusviraston julkaisu 3/2008. Rikosseuraamusvirasto, Helsinki 2008.

Nyman, Tuula: Naiset murroksessa, Romaninaiset Vanajan vankilassa. Opinnäytetyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Järvenpää 2012.

Palkkaisinko romanin? Opas romanien kouluttajille, koulutuksen järjestäjille ja työvoimaviranomaisille. Uusintapainos. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki 2011. Sähköinen julkaisu saatavilla osoitteesta

http://www.tem.fi/files/33394/palkkaisinko_romanin_julkaisu_120612.pdf. Viitattu 30.11.2013.

Pasuri, Anni: ”Saa justiin semmosta ajattelemisen aihetta” Henkilöstön kokemuksia Voiva-ohjelman toimivuudesta Vanajan vankilassa. Julkaistava opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu, Tikkurila 2013.

Pulma, Panu (toim.): Suomen Romanien historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012.

Pösö, Tarja: Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta. Tutkimuksia 83/1986. Tampereen yliopisto, Tampere 1986.

Raivio, Helka ja Karjalainen, Jarno: Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa Era, Taina (toim.): Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? 12–34. Jyväskylä ammattikorkeakoulun julkaisu. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Jyväskylä 2013.

Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2013. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2013. Rikosseuraamuslaitos, Helsinki 2013.

Ristolainen, Heidi; Varjonen, Sampo ja Vuori, Jukka: Mitä tiedämme politiikkatoimien vaikuttavuudesta lasten ja nuorten syrjäytymisen sekä hyvinvointierojen vähentämisessä? Poliitiikkatoimien vaikuttavuuden tieto- ja arviointikatsaus. Raportti-sarja 2/2013. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2013.

Romani ja terveyspalvelut. Opas terveydenhuollon ammattilaisille. Oppaat ja käsikirjat 6/2012. Opetushallitus, Helsinki 2012.

Romanien asema ja olosuhteet vankiloissa sekä yhdyskuntaseuraamusten suorittajina. Rikosseuraamusviraston monisteita 2/2003. Rikosseuraamusvirasto, Helsinki 2003.

Romanilapsi kotona, päivähoidossa ja koulussa. Vantaan kaupunki, Vantaa 2006.

Romanin ja poliisin kohdatessa. Opetushallitus, romaniväestön koulutustiimi ja sisäasianministeriön poliisiosasto. Helsinki 2007.

Salmi, Venla; Kivivuori, Janne ja Sirén, Reino: Sosiaalinen syrjäytyminen. Teoksessa. Kivivuori, Janne (toim.): Nuorten syrjäytyminen ja rikollisuus. Suomessa tehdyn tutkimuksen ja sen katvealueiden kartoitusta, 15–18. Oikeuspoliittisen tut-

kimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 94/2009. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2009.

Suomen romanipoliittinen ohjelma. Työryhmän esitys. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 48/2009. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2009.

Suomen romanit. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2/2004. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2004.

Sutherland, Edwin H. ja Cressey, Donald R.: Principles of criminology. Lippincott, Philadelphia 1960.

Syrjä, Hannele ja Valtakari, Mikko: Romanian pitkä matka työn markkinoille. Tutkimus romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistämisestä. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys 22/2008. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki 2008.

Tervonen, Miika: Kiertolaisia, silmätikkuja ja rajojen ylittäjiä: 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa. Pulma, Panu (toim.): Suomen Romanian historia, 84–142. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012.

Törmä, Sinikka; Tuokkola, Kati ja Hurtig, Johanna: Lähisuhde- ja perheväkivalta romaninaisten kokemana. Avun tarpeet yhteisössä ja palvelujärjestelmässä. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 33/2013. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2013.

United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules). United Nations General Assembly resolution 65/229. United Nations, New York 2011. Saatavissa osoitteesta: http://www.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/05/United_Nations_Rules_for_the_Treatment_of_Women_Prisoners_and_Non-custodial_Measures_for_Women_Offenders_the_Bangkok_Rules1.pdf. Viitattu 30.11.2013.

Yhdenvertaisuussuunnittelun opas. Sisäasiainministeriön julkaisu 10/2010. Sisäasiainministeriö, Helsinki 2010.

Internetsivut:

http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/jasenyhdistykset/kantahameen_perhetyon_kehittami/. Viitattu 4.11.2013.

www.kiipula.fi. Viitattu 17.10.2013.

www.osis.fi. Viitattu 17.10.2013.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot.html>. Viitattu 14.11.2013.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>. Viitattu 15.11.2013.

www.romanomissio.fi. Viitattu 6.11.2013.

LIITE 1 TEEMAHAASTATTELUIJEN KYSYMYSRUNKO

Vankeusaika:

- millä tavalla vankilaympäristö vaikuttaa sinuun?
- huomioiko vankila romanivangin? millä lailla?
- oletko saanut sitä apua tai tukea mitä olet tarvinnut vankilassa? Minkälaista tukea olet saanut? Minkälaista tukea olisit kaivannut?
- miten voit?
- Keiden kanssa pidät yhteyttä vankeusaikana?

Elämä vankilan ulkopuolella:

- Millaista apua tai tukea olet saanut ennen vankilaan tuloa vankilan ulkopuolella? Esim. kotikunnalta, seurakunnalta, valtiolta (työkkäri, Kela), oppilaitoksilta järjestöiltä, omaisilta, ystäviltä?
- Minkälaista apua tai tukea tarvitsisit?
- millaiset ovat perhesuhteesi? lapsia? puoliso? entä vanhempasi?
- onko sinulla asunto kun vapaudut? Pitäisikö asuinolosuhteidesi olla jollain lailla paremmat ja jos niin miten?
- onko sinulla tunne, että siirtyminen siviiliin onnistuu vai toivoisitko jotakin tiettyä tukea vapautumiseen?
- millaista tukea toivoisit viranomaisilta?
- suhteesi romaniyhteisöön? käytätkö romanasua?
- ovatko ystävyysuhteesi säilyneet? miten muuttuneet?
- onko sinulla peruskoulu loppuun suoritettu? Jos ei niin miksi jäi kesken?
- Mikä elämässäsi on tällä hetkellä parasta?
- Entä minkä asioiden toivoisit nyt olevan toisin?
- mistä haaveilet? tulevaisuuden toiveesi?
- missä näet itsesi 2 vuoden kuluttua? entä 7 vuoden päästä?
- mitä olet ajatellut tekeväsi kun vapaudut?

Taustatiedot:

- minkä ikäinen olet?
- mikä on peruskoulutuksesi? (kansakoulu, peruskoulu, lukio, ei loppuun suoritettua)
- entä ammattikoulutuksesi? (tutkinto, kurseja, ei koulutusta)
- mistä tulet? (itä suomesta, länsi suomesta, etelä suomesta, pohjois- suomesta)
- monettako kertaa olet vankilassa?
- minkä ikäisenä jouduit vankilaan ensimmäisen kerran?
- minkälaisista rikoksista sinut on tuomittu?
- milloin vapaudut?
- mistä sait toimeentulosi siviilissä ennen vankilaan tuloa (toimeentulotuki, työttömyyskorvaus, palkka, eläke, ”epävirallisesti” = rikokset jne.)
- minkälainen oli asuntotilanteesi ennen vankilaan tuloa (oma, vuokra, toisen luona, tuettu asuminen, asuntola, ei asuntoa)

Minkälaiset asiat siviilielämässäsi saattavat aiheuttaa sinulle vaikeuksia, mihin kaipaisit muutosta? **Millä tavalla asioiden pitäisi muuttua?**

esim.

Osaaminen

Työllistyminen

Taloudellinen tilanne

perhesuhteiden pysyvyys

rikoksia tekevä ystäväpiiri

asuminen

Millä tavalla asioiden pitäisi muuttua?

kyky tulla muiden kanssa toimeen

alkoholinkäyttö

pillereiden / huumeiden käyttö

oma suhtautumistapa rikosten tekemiseen

suhde romaniväestöön

suhde valtaväestöön

LIITE 2 KYSYMYSLOMAKE JA SAATEKIRJE

Romano Missio Ry
Vilppulantie 2 c 4
00700 Helsinki
Puh. (09) 351 1366
Faksi: 09-3452517

Hyvä vastaaja,

Romanivankien tilanteesta vankiloissa on hyvin vähän tutkittua tietoa. Erityisesti romanitaustaisten naisten kasvava määrä on asettanut rikosseuraamusalan uuden haasteen eteen.

Romano Missio vastasi tähän haasteeseen ja käynnisti RAY:n avustamana 1.4.2010 Naisten vuoro projektin vuosiksi 2010–2013. Projekti painottuu naisvankeihin, koska romaninaisvankeja koskee sama ilmiö kuin naisvankeja yleensäkin. Naiset ovat miehiin nähden huomattavasti pienempi ryhmä, Vankeinhoitolaitos tai romaniyhteisökään ei pysty huomioimaan romaninaisvankien erityistarpeita.

Projektin päätavoitteena on tuottaa palvelumalli, jonka tarkoituksena on tulevaisuudessa parantaa romaninaisvankien elämänlaatua.

Projektia varten tarvitaan tietoa romaninaisvankien tilanteesta ja asemasta. Tätä varten pyydetään romaninaisvankeja osallistumaan tutkimukseen.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja lomakkeeseen vastataan anonyymisti. Kysymykset koostuvat elämänhallintaan liittyvistä kysymyksistä, perhetilanteesta, palvelu- ja kuntoutustarpeista, koulutuskartoitusta/ tarvetta, ym. Kysymyksistä ei selviä vangin henkilöllisyys eikä mitakaan yksittäisiä tietoja. Kysymyslomakkeet ovat ainoastaan haastattelijan käytettävissä ja niistä kootaan yhteinen aineisto, jonka perusteella selvitetään romaninaisvankien elämäntilannetta. Aineisto hävitetään heti, kun selvitys on valmis.

Kysymyslomake (koostuu kolmesta osiosta: taustakysymyksistä sekä vankeusaikaan ja vapautumiseen liittyvistä kysymyksistä)

Taustaa:

Ikä _____ Koulutus _____

Lapsien iät _____ Vankila _____

1. Kuvaile elämäntilannettasi ennen vankilaan joutumista. (asunto, perhetilanne)

Oletko koskaan ollut työelämässä, jos kyllä niin missä? _____

Mistä sait toimeentulosi siviilissä ennen vankilaan tuloa?

Toimeentulotuki _____ Työttömyyskorvaus _____ Palkka _____

Eläke _____ "Epävirallisesti" = rikokset jne. _____ Muu, mikä _____

Kenen kanssa olet kasvanut? Kuvaile omia perheolosuhteitasi ennen kotoa muuttoa.

Oletko kokenut väkivaltaa lapsuudessa kyllä _____ ei _____

nykyisessä parisuhteessa kyllä _____ ei _____

2. Oletko ollut lastensuojelun asiakkaana (koskien omia lapsiasi)? kyllä _____ ei _____

3. Onko ollut/onko päihdeongelmaa?

Ei ole ollut koskaan _____ On ollut, mutta ei ole enää _____ On _____

Huumausaineet _____ Alkoholi _____ Molemmat _____

4. Ovatko läheisesi olleet vankilassa? ei _____

On tällä hetkellä:

puoliso __, lapsi __, isä __, äiti __, veli __, sisko __, täti __, setä __, serkku __, ystävä __, muu _____

On ollut:

puoliso __, lapsi __, isä __, äiti __, veli __, sisko __, täti __, setä __, serkku __, ystävä __, muu _____

5. Koetko/koitko taloudellisen tilanteesi hyväksi (kyllä/ei)?

ennen vankeutta _____ vankeuden aikana _____

6. Koetko terveydellisen tilanteesi hyväksi (kyllä/ei)?

ennen vankeutta: fyysinen terveys _____ henkinen terveys _____

vankeuden aikana: fyysinen terveys _____ henkinen terveys _____

Vankeus:

7. Mikä on vankeustuomiosi syy _____, pituus _____?

8. Monesko tuomio _____, edellisten tuomioiden pituudet ja syyt _____

9. Minkä ikäisenä sait ensimmäisen vankeustuomion _____, syy _____

10. Kenen hoidossa lapsesi ovat vankeusaikana?

11. Keiden kanssa pidät yhteyttä vankeusaikana?

puoliso __, lapsi __, isä __, äiti __, veli __, sisko __, täti __, setä __, serkku __, ystävä __, muu _____

12. Oletko osallistunut vankilan kuntouttaviin ohjelmiin?

ei __, miksi et _____

kyllä __, mihin _____, kuinka koit hyötyväsi siitä? _____

Jos et hyötynyt, miksi? _____

13. Mitä ja minkälaista tukea kaipaisit vankila-aikana?

14. Millaista tietoa kaipaisit vankilan käytännöistä?

Vapautuminen:

15. Vapauduttuasi onko sinulla: asunto _____ työpaikka _____ opiskelupaikka _____

16. Tarvitsetko tukea vapauduttuasi?

ei __, miksi et? _____

kyllä __, mihin ja minkälaista? _____

17. Haluaisitko tukihenkilön vapauduttuasi?

kyllä __, mitä apua voisi antaa erityisesti? _____

ei_____, miksi ei?_____

Lopuksi:

18. Miksi olet vankilassa? (oma näkemys)

19. Mitkä asiat voisivat motivoida sinua rikoksettomaan elämään?

20. Tulevaisuuden haaveesi.
